

19. ve 20. Yüzyıl
Urfa Tarihinden
Yapraklar

Müslüm C. AKALIN

ŞURKAV YAYINLARI: 50

19. ve 20. Yüzyıl

*Urfa Tarihinden
Yapraklar*

19. ve 20. Yüzyıl
Urfa Tarihinden
Yapraklar

Müslüm C. AKALIN

2018

ŞURKAV
ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT VE
ARAŞTIRMA VAKFI YAYINLARI

Yayın No: 50

Birinci Basım
Aralık 2018

ISBN: 978-975-7394-50-1

Editör
S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

Görsel Yönetmen
Mustafa AKGÜL

Baskı
Yorum Matbaası
ANKARA

İÇİNDEKİLER

Takdim	7
Önsöz	9
Urfa Yöresine Aşiretlerin İskânı	11
Osmanlı Salnamelerine Göre Urfa Kaymakamları / Mutasarrıfları ve Naipleri	21
Bucaklı Hacı Osman Paşa'nın Hikâyesi	31
Urfa'da Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimi	71
Urfa Nasıl Kurtuldu	77
Urfa'nın Kurtuluşunda 12'ler	91
Urfa'nın Kurtuluşu İle Maraş'ın Kurtuluşu'nun Karşılaştırılması	111
Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in İdamı	119
Urfa'nın Kurtuluşunun Sivil Lideri Belediye Başkanı Hacı Kâmilzade Hacı Mustafa	125
Urfa'da Mollazade Ailesi	135
Urfa'da Lâkap'dan Soyadına Geçiş	149
Urfa'da Soyadına Geçişte Nüfus Memurunun Hilvan'a Yaptığı	159
Urfa'da İstiklâl Madalyası Sahipleri	163
Urfa'da Müdafaayı Hukuk'tan Siyasete	187
Urfa Seçim Tarihinden Sayfalar (1908-1980)	195

TAKDİM

Kuruluşundan beri vakıf senedinin kendisine yüklediği kültür sanat eğitim ve araştırma faaliyetleriyle Şanlıurfa'ya ülkemize örnek olacak nitelikte eserler kazandıran ŞURKAV, şehrin mimari dokusuna yaptığı katkıların yanında kültür ve sanat alanlarında da önemli faaliyetlere imza attı. Bunlar arasında şehrin tarihine dair yayınlanan eserlerin özel bir önemi olduğunu özellikle vurgulamak gereklidir. Vakfın kuruluş yıllarına kadar bu konuda yayınlanmış olan eserlerin yok denilecek kadar az sayıda olması şehrin hafızasının korunmasına dair yapılan bu faaliyetlerinin önemini ortaya koyar.

Başka Urfa'nın kurtuluş tarihi olmak üzere Urfa'nın yakın tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan vakfımız mütevelli heyet üyesi sayın Müslüm Akalın da 25 yılı aşkın bir süredir bu amaçlar doğrultusunda hizmetlerini sürdürmektedir.

Yakın yüzyıllardan bugüne kadar şehrimizin tarih ve kültürel hayatına dair çeşitli olayların yer aldığı bu kitap önemli bir bölümü genç kuşaklarca bilinmeyen tarih sayfalarını günümüze taşıma hususunda önemli bir çalışmadır. Çoğu arşivlere ve birinci elden kaynaklara dayanılarak hazırlanmış olan yazıların şehrin ortak hafızasına yapacağı katkıların yanında Şanlıurfa için araştırma yapan kişilere de yararlı olacağı şüphesizdir.

Gelecekte de bu çalışmalarının devam etmesi hususunda başarı dilediğim mütevelli heyet üyemiz sayın Müslüm Akalın'a bu değerli çalışması için teşekkür ederim.

Abdullah ERİN
Şanlıurfa Valisi

ÖNSÖZ

1980'li yıllara kadar Urfa ile ilgili yayınlanan kitapların sayısı iki elin parmaklarını geçmiyordu. O yıllardan itibaren giderek artan yayın sayısı bugün hatırı sayılır bir düzeye gelmiştir. Özellikle meraklılarının bir tür açlık duygusu içinde olduklarını söyleyebileceğimiz Urfa tarihinin belgelere dayalı olarak yazımı, bugün Valilik, ŞURKAV, Belediye başkanlığı ve Harran Üniversitesinin bu işe gönül vermiş hocalarının da büyük katkılarıyla devam ediyor.

Bu çalışma, söz konusu duygu ve faaliyetler çerçevesinde hazırlanan mütevazı bir katkı olarak değerlendirilmelidir. Çoğu, birinci elden arşiv kaynakları olan tapu ve nüfus kütükleri, şer'î mahkeme sicilleri, Osmanlı dönemine ait devlet salnameleriyle Halep ve Diyarbakır vilayet salnameleri, Cumhuriyet döneminin devlet salnameleri, TBMM arşivi taranarak elde edilen ve Urfa'nın yakın tarihinden çeşitli dönemlere ışık tutan bilgilerin araştırmacılara önemli yararları olacağını düşünüyorum. Bu çalışmalar sırasında desteklerini gördüğüm Mahmut Karakaş ve Enver Karakeçili'ye, Urfa'nın Kurtuluş Mücadelesine katılan ve İstiklâl madalyası alan asker kişilerle ilgili bilgilere ulaşmada önemli katkı sağlayan E. Korg. Kemal Alataş ve E.Alb. Abdullah Akgün'e, editör Sabri Kürkcüoğlu'na, görsel yönetmen Mustafa Akgül'e teşekkür ederim.

Yayının Urfa için hayırlı olmasını diliyorum.

Müslüm AKALIN

Urfa / Aralık 2018

URFA YÖRESİNE AŞİRETLERİN İSKÂNI

1517 yılında Osmanlı yönetimine geçen Urfa'nın 1518 yılında yapılan ilk tahririnde kırsal kesim hemen hemen boş gibidir. Çoğu köyler haraptır ve adları 'viran'la biter. Savaşviranı, Buldukviranı, Küçüktülmenviranı, Tavukviranı.. gibi 97 adet köy virandır. 1523 ve 1566 tahrirlerinde kırsal kesim, aşiretlerin iskânıyla 'şenelmiş' 'abâd olmuş' görülür. Bu dönemde kırsal alanlara yerleşen aşiretler Anterli, Bazıki, Dögerli, Berazi, Halidli, Dinai ve Bozulus'a tabi oymaklardır (Turan, 61).

XVII. yüzyıl Osmanlı'nın ülkenin boş ve harap topraklarına aşiretleri sistemli olarak iskân ettiği bir zaman dilimidir. Bu dönemde Urfa ve civarı (Harran, Rakka), geniş ve boş topraklarıylaönemli iskân bölgelerindedir. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı iç bünyesinin bozulması sonucunda binlerce köy harap durumda olup ahalisi tarafından terk edilmişlerdi. Gerek bu hususa hal çaresi olmak ve gerekse hala Anadolu ve Suriye'de konar-göçer hayat yaşamakta devam eden ve zaman zaman yerleşik halka büyük zararlar veren aşiretleri yerleştirme ve iskân etme (sözgelimi Cihanbeğlü aşiretine tabi Japovalı, Yerçekânlu, Herdilli ve Zirgânlu cemaatleri, şekâvetleri dolayısıyla Malatya ve Arapgir civarından Urfa'nın üç saat yakınına iskân edilmişlerdir. Halaçoğlu sf. 111) devlet adamlarınca düşünülmeye başlandı (Orhonlu, 106). Bu yüzyıldaki iskânların bir bölümü şunlardır:

Lekvanik oymaklarından Kızılkoyunlu, Urfa şehir nahiyesine bağlı Kızılca, Güneyviranı, Kaab Değirmeni, Göbekli köylerine yerleştirildi (Orhonlu, 62).

Anterlü oymağı Boz-âbâd nahiyesindeki Tel Guzma, Başviran, Şeyh Zeliha, Orta-virân, Karacavirân, İl-Hanî mezrasına yerleştirildi. Çepni ve Azmanlı oymaklarına mensup küçük bir gurup da Yassıca köyüne iskân edildi (Orhonlu, 62).

Urfa-Rakka arasına Simek taifesinden Abû Assaf, Abû Muhammed, Afadle tâbii Diyar el-Ganim, Abû Hamis, Hubeyt; Şavi taifesinden Mükârime, Beni Yusuf, Şammar tâbi-i Hacı, Tammah ve diğerleri yerleştirildi (Orhonlu 99).

Harran kalesinin Rakka'ya açılan kapısına kadar, batıda Cullab nehrine, doğuda Sülûklü'ye giden yolun iki tarafına Badıllı ve ona bağlı oymaklar yerleştirildiler. Bunlar Harran etrafındaki köyler ile Harran'ın Urfa'ya açılan kapısından Arslantaş'a ve Şeyh Harranî mezarından Urfa'ya açılan kapıya gelinceye kadarki yerlere yerleştirilmişlerdi:

Cerid ve Yabaltun oymakları Akçakale, Küçükcollab mezrası, Tel-Hüseyin, Mağara, Tel-Yağmur (?) Kavuşma, Savaştepesi mezarası, Oğlan (oğlak) dorucu ve Hasan köyüne; Köçekli oymağı Ak-tepe'ye Kazıklı mezrası; Zenbur (Sincanlı), Harmandalı oymağı Gürpınar, Gölpınar'a; Üstürkânlıya tabi Yetigânlı oymağı Çatal-tepe, Tel İdris, Büyük Sıçan şehri (?), Tel Şencan ve Tel Mahrûk karyelerine; Üstürkânlının Divkânlı (?) kolu Torbalı ile Kurt-tepesi köylerine; Badıllının Arşuvanlı oymağı Nefs-i Harran köyüne, Kırmitlı, Tel-Nasır, Şah Veli dorucu, Eski Harran, Kemetepesi, Menagi, Ağıl köylerine; Kürdikânlı oymağı Yenice-i Arab ve Keberli'ye; Osmanlı, Azmanlı (?) Hacıkırılı oymakları Harran, Tel-Ganem, Kıydu (?), Sehrinçli, Küçük Minare, Derviş dorucu, Çukur dorucu, Telhunta ve Kızıl Hümevra köylerine; Çimkânlı oymağı Nefs-i Harran, Harran Burcu, Aygır dorucu, Donalı, Telşebâ, Mağara,

Şureci kebir, Şureci sagir, Kozan, Esmer mâ, Köprücük mezarı, Akça-han, Sıvacık, Yanı Kızıl, Ahmed Virânı köylerine; Modanlı oymağı Cemşi, Gökçedoruc, Çukurdoruç, Keçikıran, Göktepe köylerine; Mamavî oymağı Kızıktepe, Seksenviranı, Şibliye, Zubale köylerine; Üstürkânlı ve Burdan oymakları Tosbağlı, Ölü dorucu vs. gibi köylere yerleştirilmişlerdi (Orhonlu, 61).

Yukarıda belirtildiği gibi, XVI yüzyıl sonlarından itibaren başlayan, XVII ve XVIII. yüzyıllarda devlet için büyük problem haline alan iç karışıklıklar ve yapılan uzun savaşların ortaya çıkardığı iktisadi buhranın çeşitli halk kitleleri üzerinde meydana getirdiği baskı, onların yerlerini terk ederek kendileri için uygun alanlara göç etmelerine ve bir çok meskun yerin harap olmasına sebep olmuştur. Bu ise ekonomisi tarıma dayanan devletin ziraî gelirinin azalması demektir. Osmanlı İmparatorluğunda 17. asırda başlayan 18. yüzyılda iskân siyaseti olarak yürütülen, 'harap ve sahipsiz yerlere oymakların yerleştirilerek yeniden ziraata açılması' şekli, bu siyasetin esasını teşkil eder. Ana toprak olarak kabul edilen Anadolu'daki bu iskânın yanı sıra, sınırların gerilemesi sebebiyle göçmen kabilelerinin de yerleştirilmeğe başlanması, bu siyasetin ikinci safhasını oluşturmaktadır (Halaçoğlu, 5).

Cevdet Türkây'ın '*Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*' adlı eseri üzerinde yaptığım çalışmaya göre Urfa ve civarına iskân edilen aşiretler şunlardır (Karşılaştırınız: 'Aşayir', Urfa Hakkında Salname s. 95 vd):

Oymak/Cemaat/Aşiret Adı	Yerleştirildiği Yer
Acurlu/Acırılı <i>Konar Göçer Türkmân Taifesinden</i>	Rakka Sancağı, Ruha Sancağı (Türkây, S. 154)
Anter, Anterlü <i>Konar Göçer Türkmân Taifesinden</i>	Ruha, Rakka, Siverek, Diyarbekir (S.53, 176)
Alaaddinli Namı Diğeri Sarkındılı <i>Yörükân Taifesinden Berazi Aşiretindedir.</i>	Diyaribekir Eyaleti, Suruç Kazası (S.29)
Atmanlu <i>Konar Göçer Ekrad Taifesinden</i>	Rakka (S.54)
Avşanlı <i>Türkmân Ekradı Taifesinden Döğçerli Aşiretindedir.</i>	Rakka, Ruha Sancağı, Birecik Sancağı Suruç Kazası(S.30)
Badıllı <i>Konar Göçer Türkmân Ekradı Taifesinden</i>	Rakka, Harran, Ruha (S.55)
Balabanlı Ekradı <i>Yörükân Taifesinden</i>	Rakka Sancağı, Ruha Sancağı (S.142)
Bayıkı	Kedene Köyü (Siverek), Samsat Kazası (S.57)
Bazıkı <i>Ekrad Taifesinden Rışvan Aşiretindedir.</i>	Rumkal'a, Samsat, Ruha, Siverek, Amid, Maraş, Erzurum, Biretül Fırat (S.58, 212)
Beğdili <i>Türkmân Taifesinden</i>	Rakka, Ruha (S.58)

Berazi <i>Konar Göçer Ekrad Taifesinden</i> (<i>Berazi Cemaatinin Oymakları, Beyhanlı Ve Alaaddinli Ve Döktükânli Ve Ohyanlı Ve Şeyhanlı Ve Didanlı Ve Dodanlı Ve Şeddadi Fer Ve Zarvarlı Ve Ohyanasiyan İdi</i>)	Suruç, Rakka, Savur, Mardin, Ruha, Amid (S.224)
Berazi Şarkıyan	Rakka, Suruç, Ruha (S.62)
Beyhanlı <i>Ekrad Taifesinden</i>	Diyarbakir Eyaleti Suruç Kazası, Rakka Sancağı, Ruha Sancağı (S.31)
Bizini	Birecik Suruç Kazası (S.84)
Biziki Geylân <i>Ekrad Taifesinden</i>	Rumkal'a, Samsat, Ruha, Siverek (S.64)
Biziki Mimtanlı <i>Ekrad Taifesinden</i>	Rakka, Maraş (S.64)
Biziki Rışvan <i>Ekrad Taifesinden</i>	Rumkal'a, Samsad, Ruha, Siverek, Maraş.(S.212)
Bozanlı <i>Ekrad Taifesinden</i>	Siverek, Rakka, Mardin (S.216)
Bozanlı Ceridi <i>Ekrad Taifesinden</i>	Siverek, Ruha (S.65)
Bozulus <i>Tabanlı Türkmânı, Türkmân Taifesinden</i>	Ruha Sancağı (S.220)
Cemaleddinli <i>Konar Göçer Ekrad Taifesinden</i>	Rakka, Ruha, Mardin, Kerkük, Mardin, Ergani (S.233)
Cihanbeğlü <i>Göçebe Türkmân Ekradı Taifesinden</i>	Harran Kazası (S.69)
Çakallı <i>Konar Göçer Türkmân Yörükânı Taifesinden</i>	Ruha, Hısnımansur, Besni, Siverek, Diyarbakir (S.70, 243)

Dadalı/Tatalı <i>Türkmân Taifesinden</i>	Halep, Rakka, Ruha (S.263)
Dalyanlı <i>Konar Göçer Ekrad Taifesinden, Rışvan Aşiretindedir</i>	Hısnımansur, Halep, Ruha, Maraş, Birecik, Rumkal'a, Ayn- tab (S.264)
Delikânlı <i>Ekrad Taifesinden Millî Aşiretindedir</i>	Rakka, İslahiye, Diyarbakir, Arapgir, Sivas, Maraş, Erzurum (S.271)
Deliveliöğlü <i>Ekrad Taifesinden</i>	Rakka, Aynatab, Birecik (S.272)
Dergezînlü/Dergüzînlü Dergezînlü/Dergüzînlü <i>İran'dan Göçenleri Müslümandır.</i>	Rakka, Musul, Diyarbakir, Mardin, Çapakçur (S.73, 275)
Deranlı/Dıranlı <i>Konargöçer Ekrad Taifesinden Ci- hanbeğlî Aşiretindedir.</i>	Suruç, Rakka, Harput, His- nımansur (S.277)
Didanlı <i>Ekrad Taifesinden Berazî Aşiretin- dendir.</i>	Diyarbakir Eyaleti Suruç Kazası (S.34)
Dinây/Dinâyî <i>Ekrad Taifesinden</i>	Suruç, Ruha, Mardin, Rakka, Birecik, Musul, Kilis (S73,282)
Dodanlı <i>Ekrad Taifesindedir</i>	Suruç Kazası, Ruha Sancağı, Rakka Sancağı (S.34)
Dodkânlı <i>Ekrad Taifesinden</i>	Aksaray, Akşehir, Beğşehir, Ruha, Karaman, Rakka, Diyar- bakir, Bitlis, Mardin (S.289)
Döğer/Döğerli <i>Türkmân Ekradı Taifesinden Beğdili Aşiretine Tabidir.</i>	Rakka, Siverek, Karaman, Adana, Çemişgezek, Halep, Ay- dın, Maraş, Sis, Kerkük, Ruha (S.74,287)
Döktikânlı <i>Ekrad Taifesindedir</i>	Suruç Kazası, Ruha Sancağı (S.34)

Ekinci/Ekinciyan <i>Yörükân Taifesinden</i>	Rumkal'a, Adana, Tarsus, Maraş (S.296)
Ekrad-I Reşi <i>Ekrad Taifesinden</i>	Birecik, Rumkal'a (S.296)
Emir İlyaslı <i>Ekrad Yörükân Taifesinden</i>	Ruha, Adana, Tarsus (S.301)
Hacabanlı <i>Konar Göçer Ekrad Taifesinden, Rışvan Aşiretindedir</i>	Rakka, Ruha, Diyarbakır, Konya, Ankara, Kırşehir, Kayseriye, Mucur, Hacıbektas, Sivas, Erzurum, Kelkit, Şiran, Karahisarı Şarki (S.80)
Halidi / Halidanlı <i>Şeyatinperest Yezidi, Ekrad Yörükân Taifesinden</i>	Rakka, Ruha, Siverek, Ayntap, Eleşkirt, Birecik, Erzurum, Mut, Adilcevaz, Diyarbakır (S 82,342)
Hasenanlı <i>Konar Göçer Ekrad Yörükân Taifesinden Milli Aşiretindedir.</i>	Diyarbakır, Rakka, Ruha, Mardin, Ergani, İçel, Palu, Kars (S.351)
Hıyanlı <i>Türkman Ekradı Taifesinden</i>	Kulp, Rakka, Ruha (S.85)
İmamkulu <i>Göçebe Türkman Taifesinden</i>	Rakka (S.87)
İzoli <i>Ekrad Taifesinden</i>	Şiro (Malatya), Rakka, Mardin, Diyarbakır, Erzurum (S.89)
Kamer Uşağı <i>Türkman Ekradı Taifesinden, Döğerli Aşiretindedir.</i>	Rakka Sancağı, Ruha Sancağı (S.37)
Karakeçili <i>Türkman Taifesinden</i>	Siverek, Biretil Fırat, Rakka Sancağı (S.38)
Karalivanlı <i>Türkman Ekradı Taifesinden</i>	Ruha Sancağı (S.38)

Kenanlı <i>Ekrad Taifesinden</i>	Suruç Kazası (S.39)
Kızılkoyunlu <i>Göçebe Ekrad Taifesinden</i>	Rakka Eyaleti (S.98)
Korikân <i>Yörükân Taifesinden</i>	Ruha Sancağı (S.100)
Kübbinikli /Kohpinikli <i>Ekrad Taifesinden</i>	Rakka, Malatya, Arapkir (S.101)
Kurdikânlı	Rakka, Erzurum, Çıldır (S.101)
Kürdikânlı <i>Türkmân Taifesinden Bozulus Türkmen Aşinetindedir.</i>	Suruç, Ruha, Rakka, Harput, Diyarbekir (S.103)
Mersavi <i>Ekrad Taifesinden</i>	Rakka, Kilis, Diyarbekir (S.106)
Mirdisi <i>Göçebe Ekrad Taifesinden Kışlağı Rakka, Yaylağı Erzurum'dur.</i>	Erzurum Ve Havalisi, Diyarbekir, Rakka, Mardin, Malatya, İçel, Kars, Kangırı Civarı, Eskişehir, Çerkes (S.108)
Modanlı <i>Türkmân Ekradı Taifesinden</i>	Rakka, Erzurum, Kars, Çıldır, Sivas, Haymana, Koçhisar, Karaman, Biga, Rumeli, Ankara, Karesi (S.111)
Ohyan <i>Ekrad Taifesinaen</i>	Suruç Kazası, Ruha Sancağı (S.41)
Ohyan Asiyân <i>Ekrad Taifesinden</i>	Ruha Sancağı, Suruç Kazası (S.41)
Rışvanlı <i>Konar Göçer Ekrad Taifesinden</i>	Malatya, Ankara, Rakka, Halep, Ayntap, Kırşehir, Hisnımansur, Nizip, Birecik, Sive-rek (S.125)
Sinkân <i>Göçer Ekrad Ulus Taifesinden</i>	Rakka Eyaleti (S.42)

Siverekli	Rakka Eyaleti (S.130)
Şeddad Fer <i>Ekrad Taifesinden</i>	Rakka, Suruç Kazası (S.43)
Şeddadi <i>Ekrad Taifesinden</i>	Rakka, Suruç Kazası (S.43)
Şeyhanlu / Şeyhanlı <i>Konar Göçer Yezidi Ekrad Taifesinden</i>	Rakka, Suruç, Diyarbekir, Siverek, Mardin, Musul, Ankara, Ruha, Maraş (S.43)
Türkânlu <i>Ekrad Taifesinden</i>	Rakka, Erzurum, Ankara (S.141)
Velilü	Rakka, Ruha (143)
Zarvanlu <i>Ekrad Taifesinden</i>	Suruç Kazası, Rakka Sancağı (S.45)
Zerdivanlu <i>Ekrad Taifesinden</i>	Rakka Sancağı, Ruha Sancağı (S.45)
Zirkî <i>Konargöçer Ekrad Taifesinden</i>	Rakka, Diyarbekir, Muş, Ergani (S.147)

Kaynaklar:

Ahmet Nezihî Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha Sancağı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012

Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İst. 1963

Cevdet Türkây, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, Ankara 1979.

Nurettin Nabi/Rasim Nabi, *Urfa Hakkında Salname*, İst. 1927

Yusuf Halaçoğlu, *XVIII yüzyılda Osmanlı İmparatorluğununun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988

OSMANLI SALNAMELERİNE GÖRE URFA
KAYMAKAMLARI / MUTASARRIFLARI VE
NAİPLERİ
(Hicrî 1265-1330/ Milâdî 1848 – 1911)

Yılı:	Adı ve Rütbesi:	Görevi:
H1265 (M1848)	Osman Paşa (Mirmiran) Salim Efendi	Kaymakam Naip
1266 (1849)	Hüseyin Paşa (Mirmiran) Mehmet Sadık Efendi	Kaymakam Naip
1267 (1850)	----- Osman Hilmi Efendi	Kaymakam Naip
1268 (1851)	Hasan Paşa (Mirmiran) Halebe ilhak olmuştur.	Kaymakam Naip
1269 (1852)	Hasan Paşa (Mirmiran) -----	Kaymakam Naip
1270 (1853)	Hasan Paşa (Mirmiran) Mehmet Sadık Efendi	Kaymakam Naip

1271 (1854)	Bican Paşa (Rumeli) Ömer Hulûsi Efendi	Mutasarrıf Naip
1272 (1855)	Bican Paşa (Rumeli) Hulûsi Efendi	Kaymakam Naip
1273 (1856)	Yusuf Paşa (Mirmiran) Hulûsi Efendi	Kaymakam Naip
1274 (1857)	Rızvan Paşa Selim Efendi	Kaymakam Naip
1275 (1858)	Rızvan Paşa (Mirmiran) İbrahim Efendi	Kaymakam Naip
1276 (1859)	Takiyeddin Paşa (Mirmiran) İbrahim Efendi	Mutasarrıf Naip
1277 (1860)	Takiyeddin Paşa (Mirmiran) Said Efendi (Müderris)	Mutasarrıf Naip
1278 (1861)	Ali Paşa (Mirmiran) Said Efendi (Müderris)	Kaymakam Naip
1279 (1862)	Rağıp Paşa (Mirmiran) Abdulhalim Efendi	Kaymakam Naip

1280 (1863)	Tayyip Paşa (Mirmiran) Abdulhalim Efendi	Kaymakam Naip
1281 (1864)	Tevfik Paşa (Rumeli) Mehmet Sabit Efendi	Kaymakam Naip
1282 (1865)	Tevfik Paşa (Beylerbeyi) Mehmet Sabit Efendi	Kaymakam Naip
1283 (1866)	Hasan Paşa (Beylerbeyi) Süruri Efendi (Müderris)	Kaymakam Naip
1284 (1867)	Ziya Paşa (Mirmiran) A.Hilmi Efendi (Kuzzat)	Kaymakam Naip
1285 (1868)	Ziya Paşa (Mirmiran) M. Hakkı Efendi (Kuzzat)	Mutasarrıf Naip
1286 (1869)	Salih Efendi (Salise'den) _____	Mutasarrıf Naip
1287 (1870)	M.Şibli Paşa (Beylerbeyi) Mustafa Hakkı Efendi	Mutasarrıf Naip
1288 (1871)	Ali Kemal Paşa (Mirmiran) Said Efendi (Kuzzatdan)	Mutasarrıf Naip

1289 (1872)	Ali Kemal Paşa (Mirmiran) M.Hakkı Efendi (Kuzzat)	Mutasarrıf Naip
1290 (1873)	Tevfik Bey (Ûla saniyesi) Mustafa Hakkı Efendi	Mutasarrıf Naip
1291 (1874)	Tevfik Bey (Ûla saniyesi) M. Hakkı Efendi (Kuzzat)	Mutasarrıf Naip
1292 (1875)	Asım Paşa (Rumeli) M. Ziyaeddin Efendi (Müderris)	Mutasarrıf Naip
1293 (1876)	Asım Paşa (Rumeli) M. Ziyaeddin Efendi (Müderris)	Mutasarrıf Naip
1294 (1877)	M. Hazım Paşa (Rumeli) _____	Mutasarrıf Naip
1295 (1878)	Süleyman Bey (Saniye) Ali Rıza Efendi	Mutasarrıf Naip
1296 (1878)	Süleyman Bey (Saniye) Hüseyin Hüsnü Efendi	Mutasarrıf Naip
1297 (1879)	Süleyman Bey (Saniye) H. Hüsnü Efendi (Müderris)	Mutasarrıf Naip

1298 (1880)	Rasim Paşa (Rumeli) _____	Mutasarrıf Naip
1299 (1881)	Rumi Efendi (Ûla sanisi) _____	Mutasarrıf Naip
1300 (1882)	Rumi Paşa (Rumeli) Derviş Efendi	Mutasarrıf Naip
1301 (1883)	Celal Bey (Mütemayiz) Derviş Efendi	Mutasarrıf Naip
1302 (1884)	Celal Bey (Mütemayiz) Ahmet Efendi	Mutasarrıf Naip
1303 (1885)	Turhan Bey (Ûla saniyesi) İsmail Efendi (Bilâdı Hamse)	Mutasarrıf Naip
1304 (1886)	Turhan Bey (Ula) Rasim Efendi	Mutasarrıf Naip
1305 (1887)	Cavid Paşa (Rumeli) Bahaeddin Efendi (Payei Mücerrede) .	Mutasarrıf Naip
1306 (1888)	M.Tevfik Paşa Beylerbeyi) Bahaeddin Efendi	Mutasarrıf Naip

1307 (1889)	Tevfik Sami Paşa (Rumeli) Hasip Efendi (Müderriş)	Mutasarrıf Naip
1308 (1890)	H. Rıza Efendi (Mütemayiz) A. Fevzi Efendi (Payei Mücerrede)	Mutasarrıf Naip
1309 (1891)	Rauf Bey (Mütemayiz) A. Fazlı Efendi (Bilâdı Hamse)	Mutasarrıf Naip
1310 (1892)	Tahir Bey (Ûla sanisi) A.Fazlı Efendi (Bilâdı Hamse)	Mutasarrıf Naip
1311 (1893)	Y. Nüzhet Bey (Mütemayiz) Fazlı Efendi (Bilâdı Hamse)	Mutasarrıf Naip
1312 (1894)	Hasan Efendi (Mütemayiz) M.Fevzi Efendi (Bilâdı Hamse)	Mutasarrıf Naip
1313 (1895)	H. Rıza Paşa (Mirmiran) Mehmet Fevzi Efendi	Mutasarrıf Naip
1314 (1896)	Yahya Dede Paşa (Rumeli) H. Hüsnü Efendi (Ruus)	Mutasarrıf Naip
1315 (1897)	Yahya Dede Paşa (Rumeli) A.Fazlı Efendi (İzmir Payei Mücerrede)	Mutasarrıf Naip

1316 (1898)	Muharrem Efendi (Ûla Sn) A.Fazlı Efendi (İzmir Payei Mücerrede)	Mutasarrıf Naip
1317 (1899)	Hüseyin Efendi (Ûla) A.Fazlı Efendi (İzmir Payei Mücerrede)	Mutasarrıf Naip
1318 (1900)	M. Emin Bey (Ulâ) Mustafa Rüştü Efendi	Mutasarrıf Naip
1319 (1901)	M. Emin Bey (Ulâ) Mehmet Raif Efendi	Mutasarrıf Naip
1320 (1902)	Hasan Refet Bey (Bâlâ) Mehmet Raif Efendi	Mutasarrıf Naip
1321 (1903)	Hasan Refet Bey (Bâlâ) Halit Efendi (Müderris)	Mutasarrıf Naip
1322 (1904)	Hasan Refet Bey (Bâlâ) Halit Efendi (Müderris)	Mutasarrıf Naip
1323 (1905)	Ethem Sabri Efendi (Bâlâ) Halit Efendi (Müderris)	Mutasarrıf Naip
1324 (1906)	Ethem Sabri Efendi (Bâlâ) Ali Haydar Bey (Sadr. Rumeli)	Mutasarrıf Naip

1325 (1907)	Neş'et Bey (Bâlâ) Şükürü Efendi	Mutasarrıf Naip
1326 (1908)	İlyas Sami Bey (Ulâ sanisi) Mehmet Fevzi Efendi	Mutasarrıf Naip
	(Elviyei Gayrı Mülhaka)	
1327 (1909)	Muharrem Mümtaz Bey —————	Mutasarrıf Naip
1328 (1910)	Abdulkerim Bey Mustafa Kâmil Efendi	Mutasarrıf Naip
1329 (1911)	İ. Fevzi Paşa (Mirmiran) Mustafa Kâmil Efendi	Mutasarrıf Naip
1330 (1911)	İsmail Paşa Mustafa Kâmil Efendi	Mutasarrıf Naip

Sözlük:

- Bâlâ:** Vezirden bir aşağı basamaktaki mülkiye rütbesidir, birinci ferik rütbesine denktir. *Hazretleri* şeklinde hitap edilir.
- Bilâd-ı Hamse:** Osmanlı ilmiye teşkilâtında Kadılıkta bir derecedir. Mısır, Şam Bursa, Edirne, Filibe kadılıklarından oluşan mevleviyete *Bilâdı Hamse Mevleviyeti* adı verilirdi.
- Elviyei Gayrı Mülhaka:** Bir vilayete bağlı olmadan doğrudan Dahiliye Nezaretine bağlı olan yerler için kullanılır.
- Kaymakam:** Osmanlı idare teşkilâtında kaza'nın idarî amirine verilen addır. Askeri teşkilâtra Yarbay'a denktir.
- Kuzat:** Kadılar anlamındadır.
- Mirmiran:** Mülkiyede *Ülâ sânisine*, askeriyede *Mirliva*'ya ve ilmiyede Haremeyn'e denktir. Askeriyede bir ve iki yıldızlı general karşılığıdır. *Paşa* diye hitap edilir.
- Mutasarrıf:** Osmanlı idarî teşkilâtında kaza ile vilâyet arasında liva ya da Sancak denilen birimin idarî amiri. Bir kısmı kazalar gibi Vilâyetlere bağlı, bir kısmı müstakil idi.
- Müderris:** Bir ilmiye rütbesidir. Askeriyede kolağasının, mülkiyede Rabianın karşılığıdır. *Efendi* ; paşazade ise *bey* diye hitap edilir.
- Mütemayiz:** Mülki bir rütbe olup askeriyede albaya, ilmiyede bilâdı hamse Mevleviyeti rütbesine denktir. *Efendi* ya da *bey* diye hitap edilir.
- Naip:** Şer'i mahkemelerin hâkimlerine verilen unvan. Kadı yerine kullanılırdı. İstanbul'da oturan Kazaskerin vekili, naibiydi.
- Pâye-i mücerrede:** Bir kadılık rütbesidir. Yalnızca İzmir ve Edirne Payei mücerredeleri vardı

- Rumeli:** *Bâlâ* rütbesinin bir altı mülkî rütbedir. Mülkiyede *ulâ*'nın askeriyede *ferik*'in ve İlmiyedeki *İstanbul* pâyesinin dengidir. Sahiplerine *paşa* diye hitap edilir. Askeriyede üç yıldızlı Korgenerale eşittir, *hazretleri* diye hitap edilir.
- Rüüs:** İlmiye sınıfının derecelerindendi. Yeterlik yazısı alanlardır.
- Sâlise:** *Ümerâ* sınıfının alt basamağıdır. Askeriyede *binbaşı* karşılığıdır. Bunlara *efendi*, soylu ise *bey* diye hitap edilir.
- Sâlname:** Belirli konularda yıldan yıla çıkartılan yıllık.
- Sâniye:** Bir mülkiye rütbesidir. Mülkiyede *mir-i ümeranın* ve askeriyede *yarbayın* dengidir. *Efendi*; babadan geliyorsa *bey* denilir.
- Ülâ Sânisî/Ülâ Sınıfı Sanisi:** Mirmiran dengidir. Mensuplarına *efendi* ya da *bey* denilir.
- Ülâ:** *Rumeli* dengi mülki rütbedir. *Efendi* ya da ailece *paşazade* ise *Bey* diye hitap edilir.

Kaynaklar:

Salname-i Devlet-i âl-i Osman,

Salname-i Umumi,

Salname-i Vilâyet-i Halep, (Hicrî) 1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277, 1278, 1279, 1280, 1281, 1282, 1283, 1284, 1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1297, 1298, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1324, 1325, 1326, 1327, 1328, 1329, 1330.

BUCAKLI HACI OSMAN PAŞA'NIN HİKÂYESİ

Diyarbakır'ın Hazro ilçesindeki Zirkî aşiretinden kopup yakınlarıyla Siverek'e yerleşen dedesi Hacı Ali Efendi'yle başlayan serüven içerisinde; Osman Paşa'nın Siverek Bucak Nahiyesi Hadro köyünden¹ İstanbul'a uzanan 68 yıllık hayatı, göçlerin, cinayetlerin, ihanetlerin, intikamın, gururun, servetin, itibarın, şikâyet ve ihbarların, sürgünün; özetle geleneklere yaslanmış ağır ve yıpratıcı bir feodal hayatın keskin çizgilerini taşımaktadır. Kır, çöl ve şehir hayatının birbirine karıştığı bu ömrün tablosunda; ıssız dağların barut kokulu sert rüzgârları, pusuların dostu asi kayalıklarda çınlayan silah sesleri, Fırat'a dökülen kan tozları² karışmış dereler, doru atlarının kişnemeleri beldeleri titreten mızraklı çöl süvarileri, çatışmalar, yağlamalar, nişanlar, rütbeler, Şehremini üyeliğiyle ikâmete mecbur kılındığı Dersaadet yılları, Fransız okullarına verilen çocuklarının Sultanahmet'teki konaktan Feneryolu'ndaki yirmi odalı köşke uzanan hayatları, kendine özgü renkleri ve kalın fırça darbeleriyle yer almaktadır.

Şerefname'ye göre Zirkîlerin soyu Şam Araplarından olup sürekli mavi elbise giydiği için halk arasında "Şeyh Ezraki" olarak bilinen Şeyh Hasan adlı kişiye dayanmaktadır³. Siverek'te ve çeşitli resmi kayıtlarda "Hacı Ali Efendizadeler" olarak bilinmelerinin nedeni ise aşiretin reislerinin, Osmanlı arşiv kayıtlarında " oldukça hürmet ve itibar sahibi olan bir adam" olarak anılan⁴ ve Diyarbekir'in Hazro ilçesinden gelip Siverek'e yerleşen Hacı Ali Efendi'nin soyundan gelmiş olmalarıdır.

Hacı Ali Efendi muhtemelen 19. yüzyılın ilk yarısında yakınlarıyla birlikte Siverek'in Bucak nahiyesine bağlı Hadro köyüne göç etmiş ve daha sonra Siverek merkezine yerleşerek⁵ zaman içerisinde şehrin siyasi ve sosyal yapısında öne çıkmıştır. Hacı Ali Efendi ve ailesinin toplumsal konumlarına bakıldığında şehir merkezinde etkin olan şehirli ve eşraf sınıfından bir aile olmaları⁶ yanında -özellikle 1880'li yıllardan itibaren- kırsalda da caydırıcı ve etkin güç sahibi bir aşiret görünümüne sahip oldukları arşiv belgelerinde ortaya çıkmaktadır.

Hacı Ali Efendi'nin kendini şehre kabul ettirme süreci doğal olarak zorlu geçmiştir. Ekonomik yönden de güçlenerek şehirde egemen eşrafın nüfuz alanlarına giren Hacı Ali Efendi, hasımlarının hakkındaki çeşitli şikâyetleriyle Harput'ta⁷ hapse girmiş, ancak bu süreci hasarsız atlatıp serbest kaldıktan sonra giderek artan bir ağırlıkla toplumda yer ve itibar edinmiş, "Siverek'te bulunan Asakir-i Şahane'ye ait Kışla ve Hastane'nin tamir ve inşa masrafları ve sair hususlarda hamiyet ve sadakatini ispat ve cümlesine üstünlük gösterdiği için ödüllendirilerek beşinci rütbeden Mecidiye Nişanı'na" layık görülmüş⁸, vefat ettiği 1872 yılına kadar uzun yıllar şehirde İdare Meclisi Üyeliği yapmıştır⁹.

Siverek Şer'i Sicilinde kayıtlı bulunan veraset ilâmında "Siverek Kasabası Câmî-i Kebîr Mahallesi sakinlerinden iken bundan önce vefat eden Hacı Ali Efendi ibni Ömer ibni Bekir'in verâseti, geride

kalan nikâhli eşleri İsmail kızı Hameyli, Molla Hasan kızı (... Okunamadı) ve Hacı Yusuf kızı Fatıma'ya ve oğulları Mehmet¹⁰, Ramazan¹¹, Eyüp¹² ile kızları Züleyha ve Ayşe ve Emine ve Zehra ve Fehime'ye münhasır olduğu.. " yazılıdır. ¹³.

Mehmet Ağa

Hacı Ali Efendi'nin oğullarından Mehmet Ağa, 1876 yılında 49 yaşındayken bir suikasta kurban gider. Mehmet Ağa'nın büyük oğlu Derik Nahiye Müdürü¹⁴ Osman Efendi'nin müracaatı üzerine Siverek Şer'îye Mahkemesi'nden verilen ve öldürülme olayına da değinilen veraset ilâmına göre ".. Bucak Nahiyesinde vaki Güngörmez Köyü civarında bir takım eşkiya önlerine çıkıp tüfengın patlamasıyla beş yerden yaralanan ve yirmi dört saat sonunda bu sebeple vefat eden Hadro köyü sakinlerinden Mehmet Ağa ibni Hacı Ali Efendi ibni Ömer'in varisleri; eşleri Bekir kızı Zeynep ve Ağa Beg kızı Sultan ile oğulları Osman, Halil, Ömer, Hasan, Abuzer ve Muhammet ile kızları Sultan, Kudret, Hameyli, Rahime ve Ayşe'dir¹⁵.

Bu öldürülme hadisesi ve buna bağılı olarak devam eden olaylar hakkında Fırat kenarında yaşayan halk ve aşiret arasında çeşitli hikâyeler anlatılmaktadır. Bir söylentiye göre bu hadise Fırat'ın hemen öte yakasında Hadro'nun karşısında bulunan Şamuni köylülerinin de bulunduğu ve Mehmet Ağa'nın davetlisi olduğu Helikânlılar'ın bir düğününde kendisine saygısızlık yapıldığı için Mehmet Ağa'nın hakaret ve azarına uğrayanlarca yapılır. Mehmet Ağa'nın torunlarından Adnan Bucak ise bu hadiseseri Osman Şahin'e şu şekilde anlatır¹⁶: "Yoksulları koruyup, başı belada olanların yardımına koşan ve zamanla çevresinde saygınlık kazanan Mehmet Ağa'nın güçlenmesinden çekinen Siverek'in hâkim aileleri, Fettahlılar ve diğerleri, aile içine hile ve nifak sokmaya çalışırlar. Bucakların içinde Helikânlarla adıyla bilinen, aynı soydan türemiş olan bir aile o zamanlar Güngörmez köyünde otururlardı.. Mehmet Ağa'yla araları bir düğün

evindeki küçücük bir olay yüzünden açılan Helikânlar tahrik edilerek hazırlanan plana göre Mehmet Ağa, adamlarıyla hemen her ay gittiği Siverek dönüşünde davet edildiği Anazo köyünde dinlenirken silah odasına kaldırılan tüfeklerinin içine yarımşar fincan su dökülüp ateş alması önlenecektir. Mehmet Ağa ile adamları Anazo'dan yola çıkıp Güngörmez köyü civarına geldiklerinde sarp kayalıkların ardından açılan şiddetli ateşe maruz kalır, yanındakiler hemen ölürlen, uşağı Adil, bir eliyle atın dizginlerine yapışırken, öbür eliyle de ağasının düşmemesine çalışır. Kurşun yiyerek tökezleyen döşü kan içindeki atla çok uzak olmayan Hadro'ya güç bela ulaşırlar.

Mehmet Ağa'nın, Hadro köyü mezarlığına atıyla yan yana gömüldüğü günün akşamı başta büyük oğlu Osman olmak üzere oğulları, kardeşleri ve eli silah tutan adamları toplanarak, kuşattıkları Güngörmez köyüne korkunç bir gece baskını düzenlerler. Atlarından katırlarına, öküzlerinden ineğine, koyunundan keçisine, Helikânlar'a ait ne varsa yakılır, yıkılır, öldürülür. Ölen insan sayısını kimse bilmiyor. İntikamın alındığı Güngörmez baskını için o gün bu gündür Fırat boylarında yaşayan halk arasında şu söz söylenir: "Heft Hüs bına feki küstün", yani "bir günde yedi Hüseyin öldürülmüş."

Fırat'ın iki yakasındaki köylerde değişik ayrıntılarla anlatılan bu hikâyenin izlerine Siverek Şer'i Sicillerinde rastlanıldığı yukarıda belirtilmişti¹⁷. Ancak, bu kadar büyük boyutta gerçekleştiği söylenen, halk arasında, köy odalarında yıllardır anlatılan ölümlere ilişkin kayıtlar henüz elde edilememiş olup herhalde yapılacak bir arşiv taramasıyla ortaya çıkarılabilir.

Mehmet Ağa'nın öldürülmesinden sonra tahsil yaptığı için kendisine Efendi diye hitap edilen Mehmet Ağa'nın 27 yaşındaki büyük oğlu Derik Nahiyeye Müdürü Osman, resmi kayıtlardaki adıyla Osman Ağa¹⁸, ailenin başına geçer.

Hamidiye Alayları

93 harbi olarak da bilinen 1877/1878 Rus harbinin etkileri doğu vilâyetlerinde de güçlü bir şekilde hissedilmiş ve ekonomik ve sosyal düzen bozularak bir takım eşkıya ve nüfuzlu kişiler ortaya çıkmıştır¹⁹. Osmanlı Hükûmeti'nin aldığı tedbirler cümlesinden olmak üzere bölgeye gönderdiği "Islahat Heyeti"nin²⁰ başında bulunan Abidin Paşa, Diyarbakir'deki Heyet'in kararı ve Hükûmetin tasvibiyle etrafta bulunan "nüfuzlu ve itaatsiz kişilerden" yüzü aşkın kimseyi uzak memleketlere sürdü. Vilâyet dışına sürülen aşiret ağalarından Sivas'a gönderilen 13 kişi arasında Siverek ve çevresinden, Karakeçili Eyüp Beyzade Halil ve Direyi Beyler, Millî İbrahim Ağa (Paşa)²¹ ve Halep'e sürülen 100'ü aşkın kişi arasında Osman Paşa'nın kardeşi Hacı Ali Efendizade Ömer Ağa²² da bulunmaktaydı.

Bu tedbirler arasında; Doğu Anadolu'da merkezi gücün sağlanması, devletin hâkim olacağı yeni bir siyasi dengenin kurulması, aşiretlerin askeri gücünden faydalanılması, bölgede Ermenilerin sürdürdüğü faaliyetlerin engellenmesi ve muhtemel bir Rus saldırısına karşı bölge savunmasının güçlendirilmesi için²³ "Hamidiye Hafif Süvari Alayları" olarak bilinen alayların kurulması da vardı. "Kazak Alayları"nın²⁴ verdiği ilhamla teşkiline karar verilen bu alayların, daha çok Batı'nın 1878 Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarında²⁵ Ermenilere dönük reform adıyla anılan²⁶ çeşitli isteklerinin tedbiri olarak düşünülmüş olduğu şüphesizdi.

1890 yılı başlarında kurulma çalışmalarına başlanan ve başlangıçta 21 alay olarak planlanan alayların sayısı gösterilen büyük ilgi-den dolayı 1893'de 35 iken²⁷ 1895'de 56'ya²⁸, 1901'de 65'e²⁹ ulaştı.

Aşiretler, Hamidiye Süvari Alayı kurma imtiyazını alabilmek için birbirleriyle yarış edercesine Müşir Zeki Paşa³⁰ vasıtasıyla Padişah'tan izin istemekteydiler. Hamidiye Alayı statüsüne girme

isteginin sebebi ise Nizamnamenin getirmiş olduğu hükümlerdi. Bunların başında, alaylara dâhil olmayan aşiret fertlerinin nizami orduda askerlik yapacaklarına dair getirilen hüküm geliyordu. Hamidiye Alayları'na katılanlar, hem nizami askerlikten kurtulmuş olacaklar hem de kendi aşiretinden, memleketinden uzaklaşmadan, askerliğini yapmış sayılacaklardı. Bu imtiyazın yanında, aşar ve koyun vergisi dışındaki vergilerden muafiyet³¹ ve bir de aşiretin, aşiret reisinin, Halife gözünde itibarının artması da söz konusuydu. Zira alaya mensup aşiret reislerine Halife, nişanlar, fabri unvanlar ve rütbelere vermekte³², onları Saray'a kabul etmekteydi³³. Bütün bunların, aşiretlerin manevi şahsiyeti için çok önemli hususlar olması yanında, alaya katılmak aşirete maddi bir güç de kazandırmaktaydı. Bu ise aşiretin korunması ve diğer aşiretlerle boy ölçüşebilmesi için gerekli bir ayrıcalık olarak görülmekteydi³⁴. Kurulan alaylar doğrudan doğruya Erzincan'daki 4. Ordu'ya bağlı olduğundan, kuruluş, eğitim ve denetimleriyle Zeki Paşa ilgilenmekteydi. Bu nedenle kısa zamanda aşiret ileri gelenleriyle Zeki Paşa arasında çok sıkı ve samimi ilişkiler kurulmuş olup Zeki Paşa'nın izni ve haberi olmadan aşiretlere kimse müdahale edemiyordu. O kadar ki aşiretler mahalli hükümet memurlarını dinlememeye başladığı için mülki ve askerî otoriteler arasında anlaşmazlıklar çıkmıştı³⁵. Miran aşireti reisi Mustafa Paşa ve Milli aşireti Reisi İbrahim Paşa, Zeki Paşa'nın gözdeleri konumundaydılar³⁶ ve gördükleri bu himaye ile alay mensubu olmayan komşuları aleyhine büyük üstünlük sağlayıp nüfuzlarını artırmışlardı.³⁷

Mardin ve Urfa bölgesindeki -1893 yılı sonrası- örgütlenmede Mardin merkezli 6. Liva'da; 41, 42, 43, 44. Alaylar Milli aşiretinden³⁸, 45 ve 46. Alaylar Karakeçi aşiretinden, 47. Alay Tayy aşiretinden, 48 ve 49. Alaylar Miran aşiretinden, 50. Alay Ertoşi aşiretinden³⁹ oluşturulmuştu. Urfa merkezli 7. Liva'da ise 51. ve 52. Alaylar Kays aşiretinden, 53, 54 ve 55. Alaylar Berazî aşiretinden

oluşturulmuştu⁴⁰ ve bunlar Milli aşiretiyle ilgili çeşitli tartışmalardan⁴¹ sonra yakınlıkları dolayısıyla Suriye'de bulunan 5. Ordu-yu Hümayun'a bağlanmışlardı⁴².

Yukarıda değinildiği gibi Hamidiye Alayı kurma izni alan aşiretlerin bölgede sosyal ve siyasî güçler karşısında daha bağımsız hareket etmeleri, zamanla aşiretler arasında kıskançlıklar yaratıp uzun yıllar etkileri ve yansımaları devam eden aşiret kavgalarına⁴³, düşmanlıklara sebep olmuştu⁴⁴. Hamidiye Alayları kurulurken, aşiretlerin sağlanan ayrıcalıklarla husumet içinde buldukları aşiretlere üstünlük sağlama çabaları ise feodal ilişkiler yönünden son derece anlaşılabilir bir durumdu.

Bu anlamda Urfa ile Diyarbakir ve Mardin arasında kalan bölge aşiret kavgası ve çatışmalarının uzun yıllar, yoğun, şiddetli ve sürekli olarak yaşandığı bir bölgeydi. Ziya Gökalp da bölgeyi aşiretler yönünden incelerken; Siverek'te "Livanın asayişini ihlâl eden ya Milli-Karakeçi çarpışması yahut Bucak-Kırvar çatışmasıdır" demektedir⁴⁵. Hamidiye Alayları'nın kurulmasını takip eden tarihlerde de bölge sürekli aşiret çatışmalarıyla çalkalanırken⁴⁶ haksızlığa uğrayan insanlar güçleri yetmediği için Saray'a dilekçeler yağdırmakta, yardım istemekteydiler. Bölgede huzur ve güvenliğin eksikliğinin hissedildiği bu yıllarda, cinayetler, yağmalar, talanlar, köy basmalar, şikâyetler bitmemekte, bölgede meydana gelen kaçınılmaz nüfuz çatışmaları Hamidiye Alayları kurma ekseninde şiddetini artırmakta süreç kendi gücünü artırıp hasmın gücünü kırmak amacıyla karşılıklı şikâyetlerle ilerlemekteydi⁴⁷.

En çok şikâyet edilen ve aynı zamanda kendisinden çok korkulan kişiye Milli aşireti reisi İbrahim Paşa'ydı.

İbrahim Paşa

Bölgenin efsanevî ismi İbrahim Paşa, Temozade Mahmut Bey'in oğluydu. Milli aşireti iskânbaşı olarak görevlendirilip

halkın ve devletin çok ve çeşitli şikâyetlerine sebep olduktan sonra Padişah tarafından verilen Paşa rütbesiyle 1800-1803 yılları arasında Rakka Valiliği yapan ve kısa süre sonra halkın şikâyet ve feryatları üzerine görevinden azledilen Milli Timur Paşa'dan⁴⁸ itibaren 1900'lü yılların başlarına kadar Suriye ve Irak çöllerinden Bingöl yaylalarına kadar bölgede gücü ve etkisiyle korku salan Milli aşiretinin⁴⁹ reisiydi.

İbrahim Paşa, 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi yıllarında aşiretin başına geçmişti. Yukarıda değinildiği üzere, içinde bulunulan şartlar bütün doğuda olduğu gibi Urfa ve civarında da eşkıyalığın yeniden canlanmasına sebep olduğundan⁵⁰ Devlet asayişin temini için çeşitli tedbirler almış, Milli reisi İbrahim'i ve yakınlarını bu çerçevede Sivas'ta ikamete mecbur kılmış, ancak bu aşiret beyi ve ağalarının çoğu bir süre sonra firar etmişlerdi. Mesela Milli aşireti reisi İbrahim ve biraderi Muhammed ve amcası Ali Ağa'ların zaptiye eşliğinde hammama gitmek üzereyken firar ettikleri devlet kayıtlarına geçmişti⁵¹. 1890'lı yıllarda Hamidiye Alayları'nın kurulması kararlaştırılınca memleketine serbestçe dönmelerine izin verildi, ancak alayların kuruluşu sıralarında da, sonrasında da çoğunlukla bir yanını Milli aşiretinin teşkil ettiği aşiretler arası çatışmalar hiç bitmedi⁵². Bunda Hamidiye Alayları'nın yönetim yeri olan 4. Ordu'nun kumandanı Müşir Zeki Paşa'nın Milli aşiretini ve İbrahim Paşa'yı himaye etmesinin büyük rolü olduğu şüphesizdi⁵³.

Osman Paşa-İbrahim Paşa Mücadelesi:

Kendi deyimiyle, her ne kadar aşiret reislerinden ise de "Padişahın lütfu sayesinde mektep görmüş Devlet-i Âli'nin kanunlarına ve resmi işlemlere vukuf kazanmış" olan⁵⁴ Hacı Ali Efendizade Osman Ağa, uzun yıllar boyunca devletin çeşitli kademelerinde yakınlarıyla birlikte giderek artan bir nüfuz ve etkinlik kazanır. Osman Paşa devlet kayıtlarında; 1872 yılında Siverek'e bağlı Bucak Nahiyesi⁵⁵ ve

1876 yılında Diyarbekir'e bağlı Derik Nahiyesi Müdürü⁵⁶ 1890/91 yıllarında Tahsilât komisyonu reisi⁵⁷, 1894 yılında 'vesait-i nakliye-i askeri komisyonu' üyesi; aynı yıl kardeşi Abuzer Ağa⁵⁸ Bucak Nahiyesi, diğer kardeşi Ömer Ağa Hoşin Nahiyesi Müdürü⁵⁹; 1899 ve 1900'da kendisi 'vesait-i nakliye-i askeri komisyonu' üyesi⁶⁰ ve amcası oğlu Hacı Mustafa Evkaf Muhasebecisi⁶¹; 1901'de kendisi komisyon üyesi, kardeşi Abuzer Ağa Bucak Nahiyesi, diğer kardeşi Ömer Ağa Hoşin Nahiyesi Müdürü⁶²; 1902'de kardeşi Abuzer Ağa Bucak Nahiyesi, diğer kardeşi Ömer Ağa Hoşin Nahiyesi Müdürü⁶³ olarak, Padişah tarafından rütbe verildiği 1897 yılından itibaren de "Siverek Hanedanı'ndan Osman Paşa" olarak yer alır. ⁶⁴

Osman Ağa, 6 Temmuz 1897 tarihinde Sultan 2. Abdülhamit tarafından rütbeyle ödüllendirilir ve amcası Eyyüp'ün oğlu Hacı Mustafa Efendi ile birlikte gittiği İstanbul'da kendisine Mirmiran⁶⁵ ve Hacı Mustafa'ya⁶⁶ da Mütamayiz⁶⁷ rütbeleri verilir⁶⁸

Osman Paşa artık Vilâyetin güven duyduğu şahıslar arasındadır. Diyarbekir Valisi Halit Bey imzasıyla gelen yazıda kendisine; Milli aşiretine mensup Türkân ve İzollu vesaireden yeni olarak kurulacak iki alay için kurulan komisyonda bulundurulması gereken nüfus memuruyla üyenin soruşturmasını yapması, komisyonda üye sıfatıyla bulunması, vergi tahsilatının hızlandırılması, asker bakayalarının çağrılıp hazır edilmesi işlemleri için çaba göstermesi⁶⁹ ve daha sonra da Milli aşireti zimmetindeki vergi bakayasının⁷⁰ tahsil edilmesi için görev verilince bu durumu nüfuzuna darbe olarak gören İbrahim Paşa, Osman Paşa aleyhine Dahiliye Nezaretine başvurur. Dilekçesinde ".. Şahsi çıkarlarımı devlet ve milletin zararında arayan Siverekli Osman Paşa'nın baştan beri Hamidiye aleyhinde olduğunu, kardeşleri ve yeğenlerinin, mahkûm ve firarileri başına toplayıp onlar vasıtasıyla Hamidiye askerlerin armalarına tecavüz ve hakaretini meydana koyup, koyun vesair malları gasp eylediğini,

Siverek'e giden Hamidiye askerlerinin armalarını kendi ve adamları elleriyle zorla koparıp maazallah bir takım uygunsuz sözler ile çamurlara atarak hakarete bulunduğunu" söyleyerek devletin ve askerinin hukuk ve haysiyetinin korunmasını ister⁷¹."

Ancak İbrahim Paşa hakkında çok sayıda şikâyet vardır. Hemen hemen bütün Siverek eşraf ve ulemasının, muhtarlarının imzasının bulunduğu, Padişaha gönderilen iki dilekçede de İbrahim Paşa'nın "ganimerlerini zorla hükmüne geçirdiği 62 köye tasarrufla köylerin bütün gelirlerini alıp topladığı ve bu suretle bütün etraf ve köyleri gayr-ı resmi emir ve ferman altına aldığı, bu bölge aşiretinin mezalimine terk edilirse kaza (Siverek) ve çevresinin bu suretle beş altı aya kadar git gide nakli hane yüzünden ve yağmaya uğramaktan vıraneye döneceği", ifade edilmekte ayrıca ".. Teşkil eylediği beş alaydan bir alayın ancak Millî aşairi olduğu, Hamidiye olmazdan evvel nihayet 200 hane ağası iken şimdi büyük bir nüfuzla malik olduğu gibi medeniyetleri bedeviliğe sevk ettiği ve bununla beraber dört etrafındaki ahaliye yaptığı zulmü ve mazlumların feryadını göklere çıkarmakta olması itibarıyla Müşir'in soruşturmaya gönderilmesi" talep edilir⁷²

Fakat Müşir Zeki Paşa üst makamlara, İbrahim Paşa hakkındaki şikâyet dilekçelerinin Osman Paşa'nın tertibi ve aldatması olduğunu yazar ve Osman Paşa'nın Vilayet tarafından kendisine verilen tahkikat ve tahsilât ve bakaya tahsili gibi üç büyük memuriyeti bahane ederek Siverek cihetinde İbrahim Paşa kumandanlarından teşkil edilen Hamidiye Alayları efradı hakkında çok çeşitli zulüm ve adaletsizlikler, gasp ve yağma yaptığını, akraba ve yakınlarından bir takımı Siverek mahkemesinde üye ve Sorgu Hâkimi bulunduğunu ve iki Nahiye Müdürlüğüne de kardeşlerini tayin ettirdiğini ve o havalide hükümetin şahsından ibaretmiş gibi kaldığını kendi tarafından işlenen asayiş bozucu hareketleri Hamidiye Alayları askerlerine yüklemek üzere ahaliye zorla tutanaklar ve şikâyetnameler yaptırdığını, bu nedenle Siverek merkezinden çekilen telgraf içeriğinin

de Osman Paşa'nın eseri olduğunu bildirir⁷³. Zeki Paşa bununla da yetinmez ve Diyarbekir Vilâyetinin özellikle İbrahim Paşa'yı rahatsız eden kararlarından dolayı Valiyi, Osman Paşa'yı himayesine aldığı gerekçesiyle üst makamlara şikâyet yazısı yazar. Bu yazıya Şakir Paşa'nın verdiği cevapta, Siverekli Osman Paşa hususunda Müşirliğe verilen bilgilerin sakınarak yazılacak soruşturmaya muhtaç ibardan ibaret olabileceği, bu hususta bazı mübalağaların var olabileceğini etraflıca düşünmek gerektiğini, bakaya tahsilatının sekteye uğratılması sonucunu doğuracak bildirimlerden kaçınılmasını ancak Millî Reisi İbrahim Paşa'ya şahsî düşmanlığı açık bulunan bir adamın tahsil memuru tayin olunarak bu hususta Millî aşiretine gönderilmesinin de siyasete uygun olmadığı, ifade edilir⁷⁴.

Diyarbekir Valisi Halit Bey ise, şikâyetlerin sebebinin gerçekte ne olduğuna ilişkin görüşlerini Dâhiliye Nezaretine; "Şikâyetler, İbrahim Paşa nezdinde teşkil edilen komisyona Osman Paşa'nın Vilâyet İdare Meclisi kararıyla üye olarak atanmasından ve Osman Paşa tarafından İbrahim Paşa'nın fikirlerine hizmet edilmeyerek hakkıyla görev yapılmak istenilmesinden doğmuştur. İbrahim Paşa kendi aleyhindeki şikâyeti Osman Paşa'dan bilmiş ise de şikâyet olayı yalnız Siverek kazasından olmayıp Derik Kazasıyla Maden Sancağından ve hatta Zor Mutasarrıflığı'ndan dahi vuku bulmuştur. Vaktiyle vazife gereği tamamının bilgisi Makamınıza ve sözü edilen Müşirliğe verilmiş olup ancak bir sonuç alamadıktan başka Müşir Paşa Hazretleri'nin gücenmesine de sebep olmuştur" şeklinde bildirir⁷⁵.

Bu cevaba rahatsız olan Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı yazıda Osman Paşa'nın Millî aşireti aleyhindeki faaliyetlerine değinip ".. tekrar memleketine dönmesi halinde kötülük ve yolsuzluklarına devam edeceğinin muhakkak olduğu ve Paşa'nın bir daha memleketine dönmemesi için gereken çözümün bulunmasını" ister.⁷⁶

Müşirliğin, Osman Paşa'nın bir daha memleketine dönmesine izin verilmemesine ilişkin yazısı üzerine Dersaadet'te uzun sürecek bir tartışma başlar ve bunun için Dâhiliye Nezaretince bir komisyon kurulur.

Komisyon yapmış olduğu uzun tartışma ve görüşmelerde Müşir Zeki Paşa ile Diyarbekir Vilâyetinin görüşlerini değerlendirerek durumun gereği olarak Osman Paşa'nın memleketine dönememesi hususunun uygun olacağını Sadaret Makamına arz eder⁷⁷.

Seraskerlik⁷⁸ makamının da 25 Nisan 1898 tarihli Siverekli Osman Paşa'nın durumunun incelenmesi hakkındaki talebi üzerine Yaver-i Ekrem, Müfettiş Şakir Paşa şu düşünceyi yazar⁷⁹: “.. Bu adam müteveffa Hacı Ali Efendi namında oldukça hürmet ve itibar sahibi olan bir adamın torunu olup, babasının vefatından sonra di- rayet ve sebatla çalışması ve bu cihetle Vilâyet erkânından bazı kişilerle bağ kurması sayesinde gereği gibi hürmet ve itibara kavuşup sivil olarak nüfuz ve servetini arttırmış ve bundan dolayı kazanın idare işlerine lüzumundan ziyade karışmaya başlayarak hükümet memurlarını kendisiyle hoş geçinmeye mecbur etmiş olduğu ve Hamidiye Alayları'nın kuruluşu sırasında iki alay teşkili girişiminde bulunarak bu sayede bir büyük askeri rütbeye kavuşma emeliyle Ordu-yu Hümayuna müracaatta önce uygun cevap almış iken daha sonra kendisinin Alayları köy dahilinde oturan ahaliden düzenlemek fikrinde bulunduğu ortaya çıkmasıyla bu teklifi ret olunduğuna ve bunun Milli aşireti tarafından Ordu'ya ihbar edildiğini haber almış bulunduğundan öteden beri nüfuzuna rakip olan Temozade İbrahim Paşa aşiretiyle düşmanlık ve çekişmeyi artırıp fırsat buldukça İbrahim Paşa ve kabilesi aleyhine şikâyet tertip ve suçlamayı alışkanlık edindiği gibi İbrahim Paşa takımı da Osman Paşa aleyhine diğerleriyle birleşip sürekli yüksek makamları bu adam aleyhinde sürekli şikâyetlerde bulunarak taciz etmeye başlamış ve birkaç seneden

beri kendisi hakkında gerek buralara ve gerek saltanat merkezine ulaşan şikâyetlerin bu halden ileri geldiği anlaşılmıştır.

.. Osman Paşa'nın memleketinden uzaklaştırılması meselesine gelince, açıklanan duruma göre gerçi Paşa'nın Siverek'te bulunması siyaseten çeşitli mahzurlar doğurabilmesi ve aleyhinde şikâyete cüret eden fukara köylülerin bir takımlarının mağduriyeti sonucunu doğuracağı düşünülse de Siverek kazasının dörtte bir arazisini tasarruf eden bir adamın yargısız şekilde idareden çıkartılıp uzaklaştırılması Islahat Hükümleri'ne taban tabana zıt düşeceğini ciddi düşünmek lazım gelir. Fakat kendisi Saltanat Merkezi'nde bulunduğu müddette Diyarbekir'e münasebeti olmayan bir yerden bir görevli gönderilip güvenilir bir soruşturma yaptırılacak olursa aleyhinde hükmeye dayanacak pek çok sorumluluklar sıralamak kabil olacağından Islahat Kararlarına aykırı olarak idari sürgün ve gurbet icrasından ise buna göre kanun hükmüne çarpılması ve buna imkân olmadığı takdirde Diyarbekir Vilâyeti'nden başka her nerede ister ise ikamete ve seyahate izin vermekle uzaklaştırmanın sürgün renginden çıkarılması lazım gelir.”

Bu sıra bir yandan Hükümetçe Diyarbekir Vilâyetinden, Siverek hanedanından Osman Paşa'ya hükümete ait işlerinde yardımcı olunması istenirken⁸⁰ öte yandan kısa bir süre sonra Dahiliye Nezareti Osman Paşa ile İbrahim Paşa'nın barıştırılmalarını ister⁸¹. Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa durumu rapor eder: “.. Adları geçen kulları Ordu merkezine çağırarak emir ve ferman gereğince nasihat edilerek İslâm arasında kan dökülmesine meydan verilmemesi, ihtilâfi ortadan kaldırıp aralarını düzeltmeleri ve herkesin Kutlu Efendimiz Hazretleri'nin hayırlı davetleri için çalışmasının dinen hepimize farz olduğu kullarına tebliğ olundukta, 'Nimet Sahibimiz Efendimizin fermanındaki yüceliği anlayıp aramızdaki ihtilâf ve ayrılıkları kaldırarak müşfik pederimizden daha müşfik olan Padişahımız Efendimizin uğrunda canımızı fedaya hazırız' diyerek bundan böyle şikâyetlerin meydana gelmesine meydan vermeyeceklerine

yemin ederek derhal sarılıp barışmış ve haklarındaki işbu cihan değerindeki merhametten dolayı sevinç gözyaşı dökmüşlerdir. Sayenizde hamdolsun bugün her tarafça bütün aşiret reislerinin iyi davranışlarıyla Efendimiz Hazretleri'nin hayırlı davetini yerine getirerek kardeşlik bağını güçlendirmeye devam ettiklerini arz eylerim.

”82.

Ancak Bucak aşiretinin Bucak, Burhan ve Hoşin aşiretlerinden iki Hamidiye Süvari Alayı teşkil olunmasına izin verilmesi başvuruları yinelenerek devam etmekte olduğundan bölgede çatışmalar dinmemekte ve Osman Paşayla ilgili şikâyetler artmaya devam etmektedir: “İstanbul’da bulunan Siverekli Osman Paşa’nın biraderi Ömer Ağa’nın yüz kişilik bir kuvvetle Ağcakent köyüne hücum ederek hayvan gasp ettikleri hakkında yapılan şikâyetin soruşturulması”⁸³ taleplerinden sonra soruşturma ve tutuklamalar başlar: “Siverek Kazasında Osman Paşa’nın akrabaları taraflarından yine bazı köylere tecavüz ve saldırı vuku bulduğu mahallinden bildirilip.. bunları tutup Savcılığa teslim etmek ve mahallince tutuklanmasında sakınca görülenler Vilayet merkezine gönderilmek üzere gereği için mahalli kolluğa tebligat yapılması..”⁸⁴ ve benzeri yazışmalar birbirini izler.

Durum, amcası Ramazan Ağa tarafından Diyarbekir’den; “Dersaadet’te Arif’in Kiraathanesi’nde Bucak aşireti reisi Hacı Osman Paşa’ya” bildirilir⁸⁵: “Biraderiniz Ömeri, aşiretinize ait emlâk ve arazilerin içinden kaldırıp tantanalı bir surette kazaya göürdüler. Buradan bu gece saat sekizde Diyarbekir’e aşırılmışlar. Hamdolsun siyasi suçlulardan olmadığımız gibi devlet uğruna başımızı feda edenlerdeniz. Ancak Azimet Paşa’nın⁸⁶ yardımcısı bulunan kolluk kuvvetinin fikirleri bizleri dost düşmanlara karşı hakaret ettirmektedir. Bu ise hepimizi böyle bir bir ister ve haklar. Familyalarımızı kimin ümidine bırakalım.” der.

Osman Paşa'nın biraderi Ömer Ağa ise uğradığı haksızlıkları Sadaret Makamına yazarken “.. Asırlardan beri Osmanlı Devleti hizmetinde sadakat gösteren familya halkını mahvetmek üzere çiftliklerinin korunması ve gasp olunan mallarının iadesi hakkında İrade'nin uygulanmadığını, aleyhinde bir mahkemeden tutuklama kararı yok iken caniler gibi bir hafta evvel silahlı kuvvet ile Diyarbakir'e gönderilip sorgusuz mahpusa konulduğunu, düşmanlarının Vilâyetin ve bilhassa jandarma kumandanının arka durmasıyla bugün yarın bütün mallarının yağma edeceğini, kanuna aykırı tutuklanması hakkında verdiği dilekçenin, ispat sebepleri aranıp bulununcaya kadar döşek altı edildiğini” belirtip, haklarının korunmasını talep eder⁸⁷.

Ömer Ağa, bir ay kadar sonra bu kere Dahiliye Nezaretine verdiği dilekçede “.. Biraderim Osman Paşa kullarıyla kölelerinin ve aşairimizin mallarımızı geri alma hususuna dair buyrulan İrade'nin infaz olunmamasına cüret edilmesinden bahisle şikâyetle bulunmam nedeniyle Vali katında eşiti nispetinde muhterem ve her türlü hukuk dışı faydada müşterek jandarma kumandanı Azimet Paşa'nın özel uyarısıyla jandarma binbaşısı Asım Efendi'nin hakaret edersine muameleleriyle Vilâyet merkezine gönderilmiş ve 20 gündür tutukevinde hapsedilmiş bulunuyorum. Verdirmekte olduğum dilekçeler okunmuyor. Memurluk nüfuzu ile aleyhime muhbir hazırlanmasına çalışılıyor. Gaspçılar, katiller, adaleti yok edenler serbestçe gezerlerken haklarımı aradığım için kullarını böyle kanuna aykırı şekilde hapsetmek ve hükûmet nüfuzunu kötüye kullanmak Hükûmdarın rızasına aykırı olup bütün masrafları karşılanmak üzere adil bir soruşturma heyeti tayinini adaletinizden arz ve istirham eylerim“ diye dert yanar.⁸⁸

Ömer Ağa'nın bazı köylere tecavüz ve Ramazan Ağa'nın ise Olbiş köyüne hücumla gasp, yağma ve öldürme olaylarına karışmaları sebebiyle mahkemeye sevk edilirler⁸⁹. Vali, Adliye Nezaretine Ömer

ve Ramazan Ağalar hakkında “kanun dışı hiçbir işlem yapılmamış olup şikâyetlerin Siverek’in dedikodusu cümlesinden olduğunu”⁹⁰ yazar.

Osman Paşa'nın amcası Ramazan'ın Dahiliye Nezaretine gönderdiği “.. Hacı Osman Paşa'nın tasarrufunda bulunan Sögütlü, Karaburç, Daralık, Saadettin köylerine hücum ederek mallarını ve hayvanlarını yağma ederek iki kişiyi öldürüp dört kişiyi fena derecede yaraladılar. Geride kalan ahali dağıtıldı. Şimdiye kadar tasarrufumuz altında bulunan 20 pare köyler harabe ve hanelerini yıkıp ve çift ve öküzlerimizle sair hayvanlarımızı yağma ettiklerinden buna cesaret edenler haklarında şimdiye kadar bir kanuni işlem yapılmadığından dolayı 1500 haneyi aşkın aşiretimiz halkıyla naklihaneye getmeye mecbur olduğumuzdan bir yer gösterilmesi”⁹¹ şeklindeki dilekçesinden de sonuç çıkmaz.

Diyarbakır Valisi Halid Bey şikâyetlerle ilgili olarak Dâhiliye Nezaretine yazdığı uzun bir yazıyla “.. Haklarında çıkartılan zorla getirme yazısı gereğince yakalanacak olan sanıklar Ramazan Ağa'nın oğlu Mehmet ile kardeşi oğlu Hacı Abuzer'i teslim etmek üzere kefaletle kolluğa güvence vermiş iken teslim etmeyip firar ve köylerde fenalık yapılmasına cesaret ettirilmelerinden dolayı Ramazan Ağa getirildiğinde tehdit edici bir takım sözlere ve hakarete cüretinden dolayı göz altına alındığı ve Mehmet ve Hacı Abuzer'in başlarına toplamış oldukları kalabalığı sevk edilen süvariler yetişmezden evvel haber göndererek Yalankoz ve Kelehan köylerinden aldırıp Urfa yoluna civar bulunan Anazo ve Sögütlü köyleriyle Karaburç köyüne yollayarak orada Milli ve Hamidiye'ye mensup Karakoyun vesair köyler ahalisinden toplanan şahıslarla yaptıkları kavgada taraflardan dört ölü ve yedi sekiz yaralı vuku bulmasından dolayı yeterli kuvvetle mahkeme memurlarının gönderildikleri... ”⁹²ni bildirir.

Bucak aşiretinin Hamidiye Alayı kurma teşebbüsüyle ilgili Müşirlikten istenen düşünceyle ilgili olarak bölge yetkililerince “Bucak

aşiretinin seyyar aşiretlerden olmayıp köy ve mezralarda oturmalarından dolayı bunlardan bir alay teşkil etmenin mümkün olmadığı” bildirilirken⁹³ güç çatışması ya da rakibini güçten düşürme faaliyetleri bütün hızıyla devam etmektedir. Bugünkü Hilvan ilçesi sınırları içerisinde kalan Hoşin ve Burhan Nahiyeleri muhtarlarının “Dersa-ader’de bulunan Osman Paşa’nın birader ve amcazadelerinin zulümleri sebebiyle Hükûmetin adalet ve merhametine sığındıklarını” bildiren şikâyet dilekçeleri Osman Paşa’nın memleketine dönme meselesinin hükümetçe incelendiği sıralarda Seraskerlik Makamına gönderilir⁹⁴

Müşirliğin ısrarlı yazıları üzerine, Milli Aşireti zimmetindeki bakayanın tahsili için gönderilmiş olan Siverekli Osman Paşa’nın, geri dönmeye mecbur bırakılmasından sonra⁹⁵ sıra Müşirliğin diğer isteğindedir: Osman Paşa Siverek’e dönmemelidir.

Bu sırada Osman Paşa Sadaret Makamına bir dilekçe vererek, Milli aşiret reisi İbrahim Paşa’nın o havalide bulunan ahalinin mallarını ve davalarını yağmalayıp bu ana değin bini aşkın Müslüman kanı dökmüş olduğu gibi bundan iki sene evvel kendisinin Hicaz’da bulunduğu bir zamanda tapuyla tasarruf ettiği çiftliklerinde çalışan adamlarından dört kişiyi öldürüp ve birkaç kişiyi yaralayarak mallarını ve hayvanlarını yağmalamış olduğunu haber alınca hemen adalet kapısına gitme kararı alarak gaspedilen mallarının geri alınması hakkında Saraya yaptığı başvurunun gereğinin Diyarbekir Vilâyetine tebliğ edilmiş olduğu halde iki seneden beri Vilâyet tarafından en küçük bir icraat yapılmadığını belirtmiş, “kullarına gasp olunmuş mallarının tahsili, aşair içinde bulunup Padişaha dua ile meşgul olmak üzere ruhsat verilmesine veyahut aile fertlerini idare edecek maaşla Şura-yı Devlet veya uygun görülecek daire ve meclislerinden birine memuriyeten tayinine müsaade buyrulmasını” ister⁹⁶.

Saray tarafından -muhtemelen yapılacak işlemlerle doğabilecek tepkileri ve boyutunu araştırmak maksadıyla - “Bucak aşiretinin

nüfusunun ne kadar olduğunun ve Dersaadet’de bulunan reisleri Osman Paşa’nın oradaki nüfuzunun ne derecede bulunduğunun⁹⁷ araştırılması isteğine Diyarbakir’den Vali Faik Bey imzasıyla verilen cevapta, “Bucak aşiretinin 2050 erkek nüfusu bulunduğunu, mahallî nüfus kalemi kayıtlarından ve içlerindeki saklı nüfus sebebiyle daha fazla farz olursa dahi ancak 2500’e ulaşabilecekleri haricen yapılan soruşturmadan anlaşıldığı.. Osman Paşa’nın Siverek’te kazandığı haysiyet ve servetin de vaktiyle hükümet memuriyetinin yarattığı çevreden elde edildiği.. ” bildirilir⁹⁸

Uzun bir yazışma ve değerlendirme sürecinden sonra Sadrazam Sait Paşa, “Diyarbakir Vilâyetine tâbi Bucak aşireti reisi olup iki seneden beri Dersaadet’de bulunan Osman Paşa, geçimini sağlamak için memleketine dönmesine müsaade edilmesini Padişah Katından istemiş ise de kendisinin memleketine dönmesi münasip olmadığından buraca bir memuriyete tayinine ve Paşa’nın ailesinin kalabalıklığı cihetiyle 5000 kuruştan aşağı maaşla geçinemeyeceğini beyan etmekle o miktar maaşla bir meclis üyeliğine tayinine dair⁹⁹” Dâhiliye Nezareti’nden gelen yazıyı Padişaha arz eder ve nihayet “Dersaadet’te bulunan Bucak aşireti reisi Osman Paşa’nın “İstanbul Şehremaneti Meclis Üyeliği”ne tayinine dair Padişah İrâdesi” çıkar¹⁰⁰.

Bir Dönemin ve İbrahim Paşa’nın Sonu:

Müşirliğin bütün gücüyle İbrahim Paşa’ya verdiği ve sonra vazgeçeceği büyük destek, çatışmalara dair sorunları çözmeye yardımcı olamamıştır¹⁰¹. Adliye Nezareti ve Sadaret Makamı’nın yazışmalarında bu durum anlatılır ve bir an önce yargılamaların sonuçlandırılması gereğine işaret edilip “.. Osman Paşa ile İbrahim Paşa mensupları arasında 30 seneden beri devam eden husumet sebebiyle bunlara ait davanın uzaması iki taraf arasında yeniden olaylara sebebiyet verebilmesi düşünülebileceğinden gerek merkez Vilâyete aldırılan ve gerekse Siverek mahkemesinde bulunan işlerin bir an

evvel görülmesi.. Mahkemece meselenin neticelenememesi iki taraf arasında pek eski olan şakice düşmanlığın yenilenmesine vesile olacağı.. Husumetin sona erdirilmesi ve mahallin asayişinin korunması, görülen davanın bir an önce sonuçlandırılması.. ”¹⁰² istenir.

Bölgedeki konsolosların gözlem ve raporlarının dikkatle incelendiği ve kaynak alındığı bir çalışmada, 4. Ordu Müşirliği, Hükûmet ve Diyarbakır Vilâyeti arasında yapılan yazışmalara hâkim olan bakış şu şekilde yorumlanmaktadır: “.. İbrahim Paşa ve Millîliler hiç olmadıkları kadar güçlenmekteydiler. Aşiret 1900 yılı dolaylarında, kaynaklarını büyütme ve yeni unsurları kendine çekmek için faaliyetlerini yoğunlaştırmaya başladı. Ama bu süreçte, büyümekte olan Millîler ile topraklarına ya da tebaasına tecavüz ettikleri ya da daha fazla "iş" almaya başladıkları komşu aşiretler arasında kaçınılmaz olarak kan davaları çıktı. Neticede bu ikisi çoğu durumda el ele gitti. Doğal olarak, kan davalarının çoğu komşu aşiretlerle çıkıyordu.. İşleri daha da karıştıran, bunlardan bir kısmının aynı zamanda Hamidiye aşiretleri olması, dolayısıyla da milislere mensup olmanın sağladığı avantajlardan yararlanmalarıydı. Ne var ki, işbirliği yoluyla elde edilen avantajlar çoğunlukla İbrahim Paşa'nın rakiplerini ayakta tutmaya yetmiyordu. Rakip aşiretlerin hepsinden sayıca daha küçük olmasına rağmen Millî'nin kendi bölgesinde en önemli Hamidiye aşireti ya da konfederasyonu olduğu aşikârdır, İbrahim Paşa'nın bu noktada bile saflarına epeyce bir adam katmış olduğu da açıktır. Diğer Hamidiye komutanları gibi o da bu kan davalarında Zeki Paşa ve Sultan nezdindeki itibarını kendi lehine kullandı. İbrahim Paşa'nın aşiretlileri ile Osman Ağa adlı reisin 1900 yılı boyunca birbirlerine karşı düzenledikleri yağma akınları sırasında olan buydu. Anlaşılan, rakibi karşısında konumunu güçlendirebileceğini uman Osman Ağa, merkezi hükümeti kendi aşiretlerinden bir Hamidiye Alayı oluşturmasına izin vermeye ikna etme niyetiyle başkente gitti. Ama Zeki Paşa'nın aleyhte tesiri nedeniyle çabaları başarısız oldu”.¹⁰³

Zeki Paşa'nın büyük desteğiyle nüfuz alanı çok geniş bir alana yayılan İbrahim Paşa, Osman Paşa'nın Siverek'e dönmesinin önlenerek İstanbul'da ikamete mecbur tutulması ve Karakeçili aşireti reis Halil Bey'le yaptığı avantajlı barış¹⁰⁴ nedeniyle bölgede tam bir baskı/otorite kurur¹⁰⁵ ve duyulan korku ve yakınmalar dalga dalga yayılarak¹⁰⁶ Diyarbekir'in kapılarına kadar ulaşır. Diyarbekir ileri gelenleri telgraf çekerek¹⁰⁷ İbrahim Paşa'nın sürgüne gönderilmesini isterlerse de hükümet 'yalancı bir merhamet'¹⁰⁸ göstererek teftiş heyeti göndermekle yetinir.

Bir süre sonra¹⁰⁹ tekrar Diyarbekir kapılarına dayanan İbrahim Paşa için şehirde büyük mitingler yapılır, telgrafhane işgal edilir. Şikâyetlerin yoğunlaşmasından ürken ve bölgeden bir süre uzaklaşmayı düşünen İbrahim Paşa, isteği üzerine kendisine verilmesi uygun görülen "Hicaz Demiryolu Muhafızlığı" görevi için beklerken Hamidiye Süvari Alayları'nın yerlerine dönmeleri ve Alaylarla ilgili olarak yapılacak ıslahat hakkında İbrahim Paşa'nın Dersaadet'e davet ve celbine dair emir gelir¹¹⁰. Ayaklanmayı düşünerek karşı çıktığı hükümet değişikliğiyle 4. Ordu Kumandanı Müşir Zeki Paşa'nın azlinin ardından kendisi hakkında tutuklama emri çıkarılması nedeniyle Viranşehir'e, oradan Sincar'a doğru akrabaları ve ailesiyle kaçan İbrahim Paşa, Nusaybin civarında Safiye mevkiinde Dizanteri hastalığından ölür ve ailesiyle çocukları hükümete teslim olurlar.

Bu takipte İbrahim Paşa'dan zarar gören pek çok aşiret ona karşı hükümet kuvvetleriyle birlikte hareket ederler ve Milli aşiretinin mal ve hayvanları bu aşiretler tarafından yağmalanır¹¹¹. Milli Aşireti Reisi İbrahim'in yakalanması için hükümete yapılan müracaatlar arasında ezeli hasmı Siverekli Hacı Ali Efendizade Osman Paşa'nın mührüyle verilen evrak da vardır¹¹². Bucak aşireti İbrahim Paşa'nın takibine Ramazan Ağazade Mehmet Ağa idaresinde katılır.

Osman Paşa'nın Sonu:

Zeki Paşa'nın azlinden ve 2. Meşrutiyet'le gelen iktidar değişikliğinden sonra Osman Paşa'nın memleketine dönme yasağı kaldırılmış da o İstanbul'da yaşamaya devam etmiştir. Fırat kenarında başlayan mücadele dolu hayatı Dersaadet'de son bulmuş ve 1917 senesi Ağustos ayının beşinci günü Sultanahmet civarındaki Dizdariye Mahallesi'nin aynı adı taşıyan sokağının 13 numarasında bulunan konağında vefat etmiştir. Mezarı, vefat ettiği evin üç-beş yüz metre uzağındaki Divanyolu Sultan II. Mahmut türbesi haziresinde, daha sonra aynı yere gömülen kardeşinin oğlu Siverek mebusu Cudi Paşa'nın mezarıyla yanyanadır.

Bucak aşireti reisi, Mehmet ve Zeynep'ten olma Hacı Ali Efendizade Osman Hulûsi Paşa¹¹³ ölümüyle geride iki hanımıyla çocuklarını bırakmıştır. Bunlar, Siverekli Terzi ailesinden Mustafa Bey'in kızı olan ilk hanımı Seyla/Süheyla ve ondan olma çocukları Halil Fahri (Gürmen), Emine, Saadet, Fatma Zehra Hanımlarla; İstanbul'da evlendiği Çerkez eşi Mehmet kızı Cemile ve ondan olma çocukları, küçük yaşta ölen Lutfiye Zeynep, Makbule, Muazzez ve Ayşe Adalet adlı hanımlardır¹¹⁴

Osman Paşa'nın oğlu Halil Fahri Bey Hukuk mezunu olup, 1923 yılında, seçildiği yıl vefat etmiş olan amcasının oğlu Cudi Paşa'nın yerine yapılan ara seçimde TBMM 2. Dönem Siverek milletvekilliğine seçilmiştir. Çocukları, Serdar, Ömer ve Emine ve ünlü yazar Osman Necmi Gürmen'dir.

Osman Paşa'nın kızlarından Emine; amcası Halil'in oğlu Siverek 2. Dönem mebusu Cudi Paşa ile evlenmiştir. 17 yaşında dul kalan ve 1950 yılında Hac ziyaretinde vefat eden Emine'nin çocuğu olmamıştır.

Kızlarından Saadet; amcazadesi Urfa mebusu Siverekli Ali Efendi'nin Kürkçüzade Bican kızı Ayşe'den olma oğlu Eyüp Sabri

Bucak ile evlenmiştir, çocukları Şeref Bucak, Yenal Bucak ve Nevin Bucak (Turan)'dır.

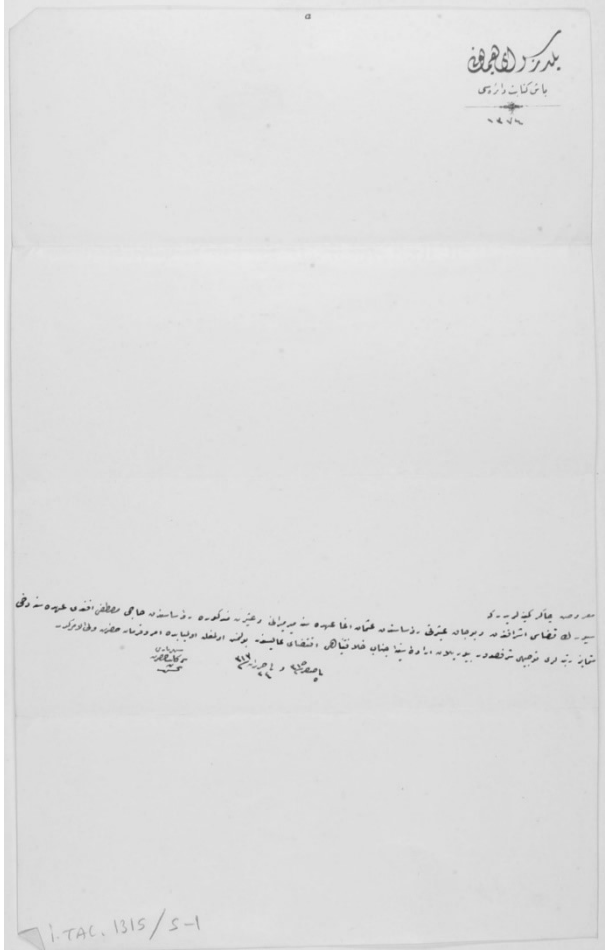
Kızlarından Fatma Zehra; amcazadesi Ramazan Ağazade Mehmet Ağa'nın oğlu ve Diyarbakır 10. dönem milletvekili olan Avukat Mustafa Remzi Bucak ile evlenmiştir, çocukları Mehmet Bucak ve Leyla Bucak'tır.

Kızlarından Ayşe Adalet; Çürüksulu Bahri Paşa'nın torunu ve Galatasaray kulübü eski başkanlarından olan Saim Gogen ile evlenmiştir, çocukları Fethi Gogen ve Serra Gogen'dir.

Kızlarından Makbule; Millî Eğitim eski Bakanlarından Tahsin Banguoğlu'nun kardeşi olan Salih Banguoğlu ile evlenmiş olup bü-yükelçi Ahmet Banguoğlu'nun annesidir.

Kızlarından Muazzez; Sinop kökenli varlıklı bir aileden Sadi Korman ile evlenmiş olup Engin Korman'ın annesidir.

Ekler

Rütbe hakkında İrade-i Seniyye
Ek -1

Osman Paşa'nın İstanbul'da ikametine dair, irade-i seniyye
Ek -4

Sonnottlar

¹ Bucak Nahiyesinin adı Osmanlı'nın yaptığı 1518 yılı tahririnden itibaren kayıtlarda yer almakta olup 1900'lü yıllara kadar değişmeden gelmiştir. Bkz. İlhan Ekinci, *1518 ve 1523 tarihli Tapu Tahrir Defterlerine Göre Siverek Sancağı'nın Sosyal ve İktisadi Durumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:4, Isparta 1999, s.108, 109,137. Bucak ve Hadro adlarının coğrafyayla ilişkilendirildiği etimolojik yorumlar için, Bkz.İhsan Satış, *1835 Tarihli Siverek Nüfus Defteri*-3, s. 15-16, 37, 39.

² Öldürmenin olduğu anda veya ertesi günde öldürülenin akrabası ve oymağı, katilin ve akrabasının mallarını ve eşyalarını yağma ederler. Buna "kan tozu" ismi verilir. Yağma edenlere suçlu gözüyle bakılmaz. Bu yağmacılık aşiretler geleneğince bir haktır. Bununla beraber iki taraf arasında bir anlaşma yapıldığı zaman bu yağma edilen malın, diyete sayıldığı da olmuştur. Bkz. *Uşfu Hakkında Sabname*, İstanbul 1927, s. 102.

-
- ⁵ Şeref Han, *Şerefname* (Çev. M. E. Bozarlan), İstanbul 1990, s. 267 vd.;
“..Zirkî namı, şeyhin mavi renkli elbise giymesinden gelir.” (Salnâme-i Vilâyet i Diyarbekir, sene H. 1301).
- ⁴ Müfettiş Şakir Paşa Hazretlerinden Şurayî Devlet Riyaset-i Celilesine rapor: BOA.ŞD.9 Zilhicce 1315 H/1 Mayıs 1898, M. 1475/12,
- ⁵ İhsan Satış, *1835 Tarihli Siverek Nüfus Defteri-1*, Ankara 2016, s. 88’de yer alan Cami Kebir Mahallesinin 142 numaralı hane kaydına göre Hacı Ali Efendi 50 yaşlarında, oğlu Eyyüp 18 yaşında, oğlu Mehmet 8 yaşındadır. Ayrıca -muhtemelen daha sonra erken yaşlarda ölmüş olan- iki oğlundan Mahmur’un 4 yaşında ve İsmail’in 1 yaşında olduğu görülmektedir.
- ⁶ Ekrem Akman. *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Siverek, Şehir, Mekân ve İnsan*. Artuklu Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, Mardin 2017, S. 286; Siverek Şer’i Sicili Def. 444, S: 8, No:12’de: Hacı Ali Efendi’nin terekesini de gösteren veraset belgesi bulunmaktadır.
- ⁷ O tarihlerde Siverek, Harput Eyaleti’nin kazasıydı. Bkz. Akman, a.g.t. s. 25.
- ⁸ Akman, a.g.t., s. 288.
- ⁹ Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir, Hicri sene, 1286, 1287, 1288.
- ¹⁰ Mehmet Ağa, Osman Paşa’nın babası, Cudi Paşa’nın dedesidir.
- ¹¹ Ramazan Ağa, Milletvekili ve Senatör Hasan Oral’ın, Milletvekili Mustafa Remzi Bucak’ın, Milletvekili Mehmet Celal Bucak’ın dedeleri, Milletvekili Sedat Edip Bucak’ın ve Siverek Belediye Reislerinden Hasan Çelebi ile Ali Murat Bucak’ın, Ahmet Bucak’ın, Fatih Bucak’ın büyük dedeleridir.
- ¹² Eyüp Ağa, Urfa Belediye Reislerinden ve Son Osmanlı Meclisi Mebusanıyla TBMM 2. Dönem üyesi olan Ali Fuat Bucak ile Müttemayiz rütbeli Hacı Mustafa Efendi’nin babalarıdır.
- ¹³ Siverek Şer’i Sicili Def.444, S:8, No:12.
- ¹⁴ Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir H.1293.
- ¹⁵ Siverek Şer’iyye Sicili 440, S. 175, No: 1220, Şehr-i Evaili Şaban-ı Muazzam, sene H.1293/ M. 22 Ağustos 1876.
- ¹⁶ Osman Şahin. *Fırat’ın Sırtındaki Kan: Bucaklar*, İstanbul 1995, s. 9 vd.

¹⁷ Siverek Şer'iyye Sicili 440, S.175, No: 1220: Mirasçılar, mahkemede "murisimizi her kimler katletmişler ise cezalandırılmasını ve diyetini talep ve dava ederiz" dediklerine göre, olayın failleri meçhul olup vuranlar tam olarak bilinmediğinden kan davalarındaki kolektif sorumluluk esaslarına göre hareket edilerek Helikânlar'a ait Güngörmez köyüne baskın yapılmış olmalıdır.

¹⁸ Siverek Tapu Defteri, Şubat 1304/3-10,506-518. K.Sâni 1305 247-254, 90-103. : BOA.MV.2 Cemâziyelevvel 1308 H./14 Aralık 1890, 60-28.

¹⁹ Ali Emiri Efendi, *Osmanlı Doğu Vilâyetleri*, İstanbul 2008. S.45.; Mamuretülaziz Valisi Ahmet Aziz Bey'in Mabeyine gönderdiği rapordan: "Çoğunlukla idare merkezlerinde yiyicilik ve rüşvetle atanıp öne çıkmış olan ileri gelenler, diğerleriyle bir tür ortaklık kurarak hükümet dairelerini kendilerine ortak ve çeşitli hile ve oyunlarla şahsi çıkarlarına alet ettiklerinden bu hal zulüm ve eziyeti dayanılmayacak bir hale getirmiş ve alınan ıslahat tedbirlerinin semeresinin devşirilmesine engel olmakla beraber alçak tabiatlı iltifatlarla konulmuş kanunlara büyük memurları istedikleri gibi hareket ettirip birçok kötü hadisenin şimdiye değin büyük bir maharetle örtülmesine muvaffak olmuşlardır." BOA.Y.PRK.ŞD.3 Recep 1297 H./11 Haziran 1880 M. 13/8

²⁰ Islahat Heyeti ve Kararları: 1877/78 Osmanlı-Rus Harbi'nin kaybedilmesinden sonra imzalanan Berlin Antlaşmasına göre Doğu Anadolu yapılacak ıslahat için teşkil edilen heyet ve aldığı kararlar. Ali Emiri Efendi, a.g.e. s. 46 dipnot:25; Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonları*, İstanbul 1934. S.223 vd.; Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şâkir Paşa*, İstanbul 1993, s.s.37 vd.

²¹ BOA.Y.PRK.ŞD.16 Muharrem 1298 H./19 Aralık 1880 M.13/8; Ali Emiri Efendi, a.g.e. s. 47; M. E. Üner, *Aşiret Eşkırıya ve Devlet*, s. 193

²² BOA.Y.PRK.ŞD. R.27 Temmuz 1296/8 Ağustos 1880 13/04: "Hacı Ali Efendizade Ömer Ağa ve arkadaşlarının Halep'ten gönderdikleri dilekçe: "Bey ve ağalar arasındaki garazkârlar yüzünden yargılanmadan Halep'e sürüldük, adalete ulaşıp erişemedik. Soruşturmada mağdur olduğumuz ortaya çıkmakla dava varsa yargılanmamız ya da tahliyemiz.. İmzalar: More, Mehmet, Reşit, Ahmet, Yusuf, Abdullah, Yusuf, Salih, Emin, Muro, Halaf, Şükrü, Reşit, Mehmet, Murro, Hasan"

-
- ²³ Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdulhamit'in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul 1983, s. 30 vd.*; TDV *İslâm Ansiklopedisi*, s. 462. "Bildikleri şey ata binmek ve cirit oynamak olan.. aşiretler inzibat altına alınmış olacak, Ermeniler tarafından çıkarılması ihtimal dahilinde olan uygun-suz hareketler ve yabancı devletlerin aşiretleri tahrik faaliyetleri de önlenmiş olacaktı. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, C.VIII, sf. 364.
- ²⁴ Rusların kurmuş olduğu 'Kazak Alayları'ndan esinlenilerek Hamidiye Alaylarının kurulması hakkında Bkz. Kodaman, a.g.e. s.34; Karaca, a.g.e., s. 174.
- ²⁵ Reşat Ekrem, a.g.e., s. 221, 229. Ziya Kazıcı, *Sultan II. Abdulhamid ve Dönemi Osmanlı Devleti*, İstanbul 2009, s.123,136
- ²⁶ İmzacı büyük devletler bölgeye atanan asker/konsoloslar vasıtasıyla reformları denetleyeceklerdi. Bkz. Bilâl Şimşir, *Ermeni Meselesi*, Ankara 2005, s. 63. Varlığını hissettirmeyi isteyen Devlet, aşiretlerin süvari alaylarına katılımıyla disiplin altına alınmaları suretiyle Ermenilerce şikâyet konusu olan kanun ve nizami tanımazlıkları ve bunun gerekçe gösterildiği dış müdahaleyi önlemek istemişti. Kazıcı, a.g.e. s.187.
- ²⁷ *Salnâme-i Askerî*, H.1309/M.1892/1893, s. 362-398
- ²⁸ *Salnâme-i Askerî*, H.1311/M.1894, s. 514-577, 581-587.
- ²⁹ TDV *İslâm Ansiklopedisi*, s. 462.
- ³⁰ Müşir Mehmet Zeki Paşa, H.1304/1887 yılında 4. Ordu Kumandanlığına nasbedilmiş olup "Yaver-i Fahr-i Hazreti Padişahi imtiyaz nişanı, altın ve gümüş imtiyaz liyakat madalyaları" sahibidir. (*Salnâme-i Askerî* 1309/1892. S. 467). Çerkez Zeki Paşa diye bilinir. Müşir, askeri-yedeki rütbelerin en yükseği olup mülkiyede Vezir'e denktir.
- ³¹ "...Teşkil olunacak Hamidiye Süvari Alayları hakkında Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'ya gönderilen talimatta vergiye dair maddenin Paşa tarafından yanlış telâkki olunduğu, subay ve fertlerden vergi alınmayacağı.." BOA DH.MKT.H.4.5.1309/7 Kasım 1891 M.,1898/19; Yeni bir Hamidiye Alayı için İbrahim Paşa'yla yapılan görüşmeye dair Müşir Zeki Paşa'nın telgrafi: "Araplar arasında bilinir ve nüfuzludur, eşit davranılarak diğer aşiretler gibi Dersaadet'e gelmesine izin verilmezse kalbi kırılır. Gelecek olanlar, maiyetiyle 5 kişidir. Kabul edilip edilmeyeceği.." BOA.Y.PRK.ASK.H.15.10.1308, 24 Mayıs 1891, 72/26.

-
- ⁵² Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'ya nişan itası. BOA İ.DH.H.20.4.1309/24 Ekim 1891, 1250/98058; Milli aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın haremî Şemse Hanım'a birinci ve kerimesi Adile Hanım'a ikinci rütbeden *Şefkat Nişanı* ihsanı. BOA.İ.TAL. H. 14.10.1318/4 Şubat 1901, 240/33; Milli aşireti Reisi İbrahim'in kendisine verilen nişan ve ikramiyelerden dolayı teşekkürlerini bildirmesi, BOA Y.PRK.AZJ H.25.4.1309/29 Ekim 1891, 20/69; Milli aşireti Reisi İbrahim Paşa'ya Birinci Mecidi Nişanı itası BOA İ.TAL. H.30.9.1321/20 Aralık 1903, 318/61. İbrahim Paşa, Salnâme-i Askeri H.1311/M.1893'de Kaymakam; Diyarbekir Salnâmesi H.1312/M.1894 ve H.1316/M.1898'de, Mirülümera rütbesindedir. Hamidiye Hafif Süvari Kırk Birinci Alayın Kumandanı ve Milli Aşireti Reisi Kaymakamı İbrahim Paşa'nın Miralaylık rütbesine terfii, BOA İ.TAL. H. 24.9.1316/5 Şubat 1899, 164/56; Mirivalık rütbesine terfii, BOA İ.TAL. H.3.9.1320/4 Aralık 1902, 164/56.
- ⁵³ Dersaadet'e gelen Hamidiye Hafif Süvari Alayları'nın mahallerine sevki.BOA.Y.PRK.BŞK.H.30.7.1314/4 Ocak 1897, 49/39.
- ⁵⁴ Kodaman, Bayram, *Hamidiye Hafif Süvari Alayları*, s. 43 vd.: Üner, a.g.e. s. 191 vd.; TDV *İslâm Ansiklopedisi* s. 463; Hamidiye Alaylarının kuruluş sebepleriyle ilgili farklı yorumlar için Bkz. Martin van Bruinessen, *Ağa Şeyh ve Devlet*, Ankara.1992, s. 227-231; Janet Klein, *Hamidiye Alayları*, İstanbul 2014, s. 43 vd.
- ⁵⁵ Padişahın şikâyetleri aktardığı Müşir Zeki Paşa da aşiretlerde nizam ve intizamın kurulmadığını kabul ediyordu. Kodaman, s. 71, 49 vd.; Musul Valisi Hâzım Bey'in bu durumdan yakınmaları için Bkz. Eubekir Hâzım Tepeyran, *Hatıralar*. İstanbul. 1998, s. 433 vd; Klein, a.g.e. s. 122 vd.
- ⁵⁶ Tepeyran, a.g.e., s. 438 vd. 441-450.
- ⁵⁷ Klein, s. 158 vd.
- ⁵⁸ Hamidiye Alaylarının tören için Diyarbekir'e varışları ve Milli aşiretin-den oluşan Hamidiye Süvari Alaylarına saucağın teslimine, dair Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa'nın yazısı: "...Bayramın birinci günü saat altı sıralarında Diyarbekir'e varıldı. Milli aşiret reisi İbrahim Paşa, kendi yaptırmış olduğu çöl kıyafetini giymişti.. Bütün âlimler, şeyhler, memleketin ileri gelenleri, hükümet memurları, büyük bir kalabalıkla

oradaydı. Alaya mahsus sancak büyük bir saygıyla açılıp şeyhler tarafından getirilen tekbirlerle önceden hazırlanan yere getirilmiş ve sancağa özgü Padişah fermamı belde müftüsü tarafından dua okunduktan sonra usulü dairesinde Alay'a teslim edilmiş ve kurbanlar kesilmiştir..” BOA.Y.M1V. 2.Şevval H.1309, 30 Nisan 1892, M. 62/3.

³⁹ Salnâme-i Askerî, H.1311/M.1894, s. 514 vd. Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, H. 1316.

⁴⁰ *Salnâme-i Askerî* H.1311/M.1894, s.514 vd.: “4 Ordu Müşirliği tarafından Urfa'da Hamidiye Alaylarının teşkil edildiği..” YPRK.AZİ 26 Rebiülevvel H.1310./M.18 Ekim 1892, 22/117; “Urfa'daki Hamidiye Alayları teşkilatı için Harran ve Suruç'taki aşiretlerden alaylar teşkiline izin verilmesi hakkında Şakir Paşa'nın arzı”.YPRK.BŞK. 20 Cemâziyelâhîr H.1310./9 Ocak 1893. 29/6.

⁴¹ Halep ve Urfa'dan teşkil edilecek aşiret alaylarının Diyarbakir'de Milli aşireti Reisi İbrahim Paşa ile irtibatlandırılmaması talebi için Bkz. BOA DH.MK1'. H.12.7.1309/11 Şubat 1892.1921/72: Urfa'da teşkil olunacak Hamidiye Alaylarının Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın nüfuzuna gireceği endişesinin yersiz görülmesi ve Halep civarında aşiret alayı teşkilî için teşviklere gerek olmadığı. BOA DH.MK1'. H.22.8.1309/22 Mart 1892 1935/21; “Urfa'nın Suruç kazası nahiyelerindeki göçebe aşiretlerden Özel Komisyon marifetiyle yedi Hamidiye Alayı teşkiline dair karar alınıp bunlardan ikisinin teşkilatı tamamlanmış ise de bu köylerin Urfa Redif Taburu'nun dairesi olması nedeniyle anılan taburların olamayacağı hakkında Beşinci Ordu Kumandanlığıyla ihtilafa düşüldüğüne dair Dördüncü Ordu Müşirliğinden alınan telgrafname” BOA.Y.EE. H.1310 Cemâziyelevvel 19/9 Aralık 1892. 139/730

⁴² *Salnâme-i Askerî*, H.1311/M.1894, s.581-587 vd.; Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir, ilk kez Hicrî 1316 ve daha sonra Hicrî 1317, 1318, 1319, 1321 ve 1323 tarihli sayılarında Hamidiye Hafif Süvari Alaylarının kadrolarına yer vermiştir. Sözü geçen Salnâmelerde Vilâyet ahalisinden rütbe sahibi şahıslar arasında gösterilen Hamidiye Alayı mensupları şunlardır: İbrahim Paşa: Milli Reisi ve Hamidiye Kaymakamı. Mustafa Paşa: Miran Reisi ve Hamidiye Kaymakamı. Halil Bey: Karakeçi Reisi ve Hamidiye Alay Kaymakamı. Abdulhamit Bey: Milli aşireti

reislerinden -İbrahim Paşa'nın oğlu- ve Hamidiye Kaymakamı. Mahmud Bey: Milli aşireti reislerinden -İbrahim Paşa'nın oğlu-ve Hamidiye Kaymakamı. Abdülkerim Bey: Miran aşireti reislerinden -Mustafa Paşa'nın oğlu- Hamidiye Kaymakamı. Reşid Bey: Kika aşireti reislerinden Hamidiye Kaymakamı. Abdurrahman Bey. Tayy aşireti reislerinden ve Hamidiye Kaymakamı.

⁴⁵ Milli-Şammar aşiretleri çatışması: BOA.İ.HUS. H.27.10.1313, 46/68,BOA.DAH.ŞFR. R.8.7.1317 265/24; Milli aşireti-Bucak aşireti çatışması: BOA.DH.T'MIK.S.H.9.10.1315,17/51; Milli-Zebari aşiretleri çatışması: BOA.Y.PRK.UM. 8.9.1317 H./10 Ocak 1900 M., 49/48; Milli-Karakeçi aşiretleri çatışması: BOA.DH.T'MK.K. H.23.9.1318, 99/13, BEOH-15.4.1322, 2359/176880; Milli-Tamma' ve Geys/Kays aşiretleri çatışması: BOA.T'MIK.M. H.4.5.1319, 108/13.

⁴⁴ M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara. 1981. S. 133 vd.

⁴⁵ Ziya Gökalp. *Kürt aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, İstanbul 1992, s.53.

⁴⁶ BOA.BEO, 25 Zilhicce 1311 H./29 Haziran 1894 M.411/30786; BOA.BEO 866/64930,. 8 Recep 1314 H./13 Aralık 1896 M.866/64931; BOA.BEO, 10 Recep. 1314 H./15 Aralık 1896, 868/64932.

⁴⁷ BOA.Y.M'IV.25 Recep 1315 H. 170/118: "...Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın bir aşiret hakkında tasavvur ettiği bir şeyi ifa etmeden önce o aşiret aleyhinde ihbarda bulunduğu bilinmektedir.." (Diyarbakir) BOA.DAH.ŞFR. R.7.12.1321 360/21.: "...Siverek merkezinden çekilen telgrafın Osman Paşa'nın teşvik ve aldatmalarının eseri olduğu.."

⁴⁸ İbrahim Paşa'nın atalarından Milli Timur'un, aşiretlerin iskânı sürecinde Rakka'ya iskânbaşı olarak tayinini izleyen otuz yıl boyunca "Şaki Timur'dan "Timur Paşa"lığa dönüşümü süreci ve dönemin siyasal/sosyal iklimi için Bkz. Necdet Sakaoğlu. *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, Ankara. 1984, s.84, 86, 127 vd.: Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, İstanbul 1996, C:5, s.1635. Üner, M. Emin. *Aşiret Reisliğinden Valiliğe: Rakka Valisi Urfalı Timur Paşa*. ŞURKAV Dergisi, Sayı 25, Sahife 10 – 15 62

⁴⁹ Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Üner, a.g.e., s. 191-212; *Ufâ Hakkında Sabûname*, İstanbul 1927, s. 99-100; İbrahim Bozkurt, *Aşiretler Tarihi*, İstanbul, tarihsiz, s. 84 vd.. Haziran-Eylül 1920 tarihlerinde hükümete isyan eden Milli aşireti üzerine gönderilen ve bölgede uzun süre görev yapmış olan bir subayın Milli aşiretinin, bölge halkı üzerindeki toplumsal etki ve algısına ilişkin gözlemleri için Bkz: “Şevki Baslı; *Harb-ı Umumide Müstakil Süvari Livasının Harekâtından Bir Yaprak*, İstanbul, 1340, s. 205 vd.

⁵⁰ Üner, a.g.e., 192-193.

⁵¹ Halep Valiliği'nin yazısı: BOA.Y.PRK.ŞD. 16 muharrem H.1298/19 Aralık 1880 13/04.

⁵² Milli aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın teşkiline teşebbüs ettiği alaya, yerleşik ahalden olanları dahi kaydı sırasında yaptığı bazı işlemler ve ahali hakkındaki zulmünden bahisle Şeyh Mehmet'in şikayeti.

(BOA.BEO.H.14.07.1315/M.9 Aralık 1897 t. 1051/78760, Harbiye; 78404); Milli aşiret Reisi İbrahim Paşa'nın yöre halkına yaptığı zulüm, tecavüz ve devlet aleyhindeki yolsuzluklara dair şikâyet.

BOA.Y.PRK.AZJ. H.11.12.1315/M.3 Mayıs 1898, 36/9; Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın teşkil etmeye başladığı iki Hamidiye Hafif Süvari Alayı hakkındaki şikâyetlerin soruşturularak bildirilmesi talebi.

BOA.T.MIK.M.H.26.1.1317/M.6 Haziran 1899, 71/20; Milli Aşireti'ne mensup bir grubun Baggara köyünü basıp hayvan gasp ettikleri ve altı şahsı yaraladıkları. BOA.Y.PRK.UM.H.4.11.1317/6 Mart 1900, 49/96; Diyarbakir'deki Milli Aşireti'nin Şammar Aşireti'ne saldırarak adam öldürdüğü ve olayla ilgili çeşitli sorgu ve yazılar.

BOA.Y.PRK.UM.54/8 H-02-02-1319/M.21 Mayıs 1901; Siverek'in köylerine saldıran Milli Aşireti'ne mensup silahlı şahıslara karşı gereken tedbirlerin alınması. BOA.Y.PRK.DH. 11/51, H-10.04.1319

/27.07.1901; Hamavîzade Mehmet Paşa ve arkadaşlarının Urfa merkezinden çektikleri telgrafta Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın hem hazine hem de ahalinin hukukuna zarar veren fiillerde bulunduğu bahsedildiğinden gerekli tedbirlerin alınması BOA.DH.ŞFR.R.3.2.1319/16 Nisan 1903, 305/60; Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ile Siverek Kazası Meclis-i İdare azasından Hacı Hasan Efendi ile Ali Bey'in zulüm ve eziyetleri hakkında şikayeti içeren Siverek Kazası Bucak Aşiret Reisi

Osman'ın dilekçesi. BOA DAH.ŞD.H.9.2.1319/28 Mayıs 1901, 1483/11; Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın uygunsuz olarak halktan para ve hububat topladığı, kendisine bağlı olmayan aşiret köylerini yağmaladığı ve halka zulüm ettiği bildirildiğinden bunların acilen soruşturularak durumun bildirilmesi BOA.T'MIK.M. H. 3.3.1319.M.20 Haziran 1901.105/34; Cizre'de Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa ile Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve taraflarının halka zulüm ve baskılarda buldukları. BOA.Y.PRK.DH.H.3.8.1319/15.11.1901,11/101; Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ile ayaktaşlarının ahaliye olan tecavüzleri devam ederse haklarında şiddetli muamelede bulunulacağını kendisine tebliğ edilip verecekleri cevabın acele bildirilmesi. BOA.BEO H.1.12.1320/1 Mart 1903, 2010/150679; Milli Aşireti'nin tecavüzlerinin önlenmesinin istendiği BOA.Y.PRK.ASK, H.4.7.1322/14 Eylül 1904, 221/19. Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın Siverek civarındaki tecavüzkâr hareketleri. BOA Y.A.HUS. 20.5.1323, 490/13. İbrahim Paşa'nın Musul Vilâyeti dahilindeki hadiseleriyle ilgili olarak Bkz. Tepeyran, a.g.e. s.441, 459.

⁵⁵ Bkz. yukarıda dipnot 28-31 arası.

⁵⁶ BOA.BEO.R. 15 Haziran 1318/M. 28 Haziran 1902, 1873/140467.

⁵⁷ Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbekir, 1289/1872.

⁵⁸ Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbekir, 1293/1876.

⁵⁹ Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbekir, 1308/1891.

⁶⁰ Hacı Aliefendizade Hacı Abuzer Ağa (Bucak) Osman Paşa'nın kardeşi, Cudi Paşa'nın amcasıdır. Uzun yıllar Bucak Nahiyesi müdürlüğü yapmıştır. Urfa'nın Kurtuluşunda Siverek'ten Urfa'ya gelen Kuvayı Milliyedeki Bucak aşiret kuvvetleri başında Milli mücadeleye katılmıştır. Bkz. Akalın-Kürkcüoğlu, *Urfa Milli Mücadele Albümü*, Ankara, 2016, s.124

⁶¹ Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbekir, 1312/1895.

⁶² Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbekir, 1316/1899, 1317/1900.

⁶³ Akman, a.g.t. s.290.

⁶⁴ Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbekir, 1318/1901.

⁶⁵ Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbekir, 1319/1902.

⁶⁶ Vilâyet-i Salnâme-i Diyarbekir, 1316-1319/1898-1902.

-
- ⁶⁵ Mirmiran: Mülkiyede *Ülâsânisi* ne, askeriyede *Mirliva*'ya ve ilmiyede *Harameyni*'e denktir. Askeriyede bir ve iki yıldızlı general karşılığıdır. *Paşa* diye hitap edilir.
- ⁶⁶ Hacı Ali Efendizade Hacı Mustafa Efendi, Urfa mebusu Siverekli Ali Efendi'nin ağabeyidir. Padişah II. Abdülhamit'ten Mütemâyiz rütbesini aldıktan kısa bir süre Urfa'da vefat eden Mustafa Efendi, Şanlıurfa Mevlid-i Halil Camii'nin haziresinde gömülüdür. Mezartaşı kitabesi şöyledir: "Siverek'in cömert ve hayırsever eşrafından Hacı Ali Efendi'nin torunu, Mütemayiz rütbesi sahibi Hacı Mustafa Efendi'nin mezarıdır H.1316". Bkz. Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Mezar Taşları*, Mart 2012, s. 249.
- ⁶⁷ Mütemâyiz; mülki bir rütbe olup askeriyede *Albay*, ilmiyede "*Bilâir Hamse Mevleviyeti*" rütbesine denktir. Mensuplarına "*Efendi*" ya da "*Bey*" diye hitap edilir.
- ⁶⁸ "Siverek kazası eşrafından ve Bucak aşireti rüesasından Osman Ağa uhdesine Mirimirani ve aşiret-i mezkûre rüesasından Hacı Mustafa Efendi uhdesine dahi Mütemayiz rütbeleri tevcihi şerefsudur buyrulan İrade-i Seniyye-i Cenab-ı Hilâfet Penâhi iktiza-yı âlisinden bulunmuş olmakla ol babda emir ve ferman Hazreti veliyi'l-emrindir." BOA.İ.T'AL. H. 5 Safer 1315/M. 6 Temmuz 1897 115/1315.S.001 (Ek-1).
- ⁶⁹ BOA.ŞD.9 Eylül 1313/21 Eylül 1897, 1475/12; Diyarbekir Vilâyetinin 7 Kasım 1897 ve 12 Aralık 1897 tarihli yazıları BOA.Y.PRK. 221/4.
- ⁷⁰ Vergi bakayası, Osmanlı İmparatorluğu vergi sisteminde ait olduğu yıl içinde toplanamayıp ertesi yıla kalan, ertelenen vergilere verilen addır. Geniş bilgi için Bkz. Nadir Özbek, *Abdülhamid Rejimi, Vergi Tahsilatlığı ve Siyaset, 1876-1908* Doğu-Batı, no. 52 (2010), s.159 vd; Vergi tahsiliyle ilgili İslahat Kararları için Bkz. Karaca, a.g.e., s.190 vd.
- ⁷¹ BOA.BEO. R. 9 Kânunusâni 1313, 21 Ocak 1898 1074/ 80487 (Ek-2).
- ⁷² Çoğunluğunu eşraf ve ulemanın oluşturduğu Siverek halkının dilekçeleri için Bkz. BOA.YPR.ASK 14 Kasım 1313 R. 26 Kasım 1897 M. 137/71; Hükümet otoritesinin zayıflığından istifade eden bir aşiret bazen komşusu olan zayıf kabileleri nüfuzu altına alır ve büyük, karvedir bir aşiret

şeklinde meydana çıkar. Esasen ufak bir kabile iken etrafındaki küçük kabileri nüfuzı altında topladıktan sonra büyük ve kudretli bir aşiret şeklinde kendini gösteren Milli aşireti bunun canlı misallerinden biridir (*Urfa Hakkında Sal-name*, s.101).

- ⁷³ BOA.Y.M1'V R. 29 Teşrinievvel 1313/M.11 Aralık 1897.170/118.
- ⁷⁴ 4. Ordu Müşirliğinin 14 Aralık 1897 tarihli yazısı ve cevabı için BOA. Y.PRK-ASK 137/71. Ayrıca Zeki Paşa Müfettiş Şakir Paşa'ya "Osman Paşa, Diyarbakır Valisinin en has adamıdır" diye yazar. Bkz. Aynı yer 22 Aralık 1897 tarihli yazı.
- ⁷⁵ BOA.DH.TMİK.M. 30 Kânunusani 313/11 Şubat 1898, 48/64.
- ⁷⁶ BOA.ŞD. R.15 Şubat 1313/M.27 Şubat 1898 1475/12.
- ⁷⁷ BOA.ŞD. 4 Zilkade 1315H./26 Mart 1898, 1475/12.
- ⁷⁸ Serasker Ordu Kumandanı olup, Tanzimat'tan sonra Harbiye Nazarı/Milli Müdafaa Vekili yerine kullanılmıştır.
- ⁷⁹ BOA.ŞD. 9 Zilhicce 1315 H./1 Mayıs 1898, 1475/12. Yaver-i Ekrem, Padişahın saraydaki müşir yaveridir.
- ⁸⁰ BOA.BEO H.1.Muharrem.1316/ 22 Mayıs 1898. 1140/85447.
- ⁸¹ BOA.BEO. H.1316 Safer 18/8 Temmuz 1898, 1155/86586.
- ⁸² BOA.Y.PRK-ASK. H.1316 Rabi'ül-evvel 22/10 Ağustos 1898. 142/64. Bu, hükûmetin çok eskiden beri ve sürekli olarak başvurduğu bir yoldu. Bkz:BOA. DH.TMİK.M.1320 Safer 4/13 Mayıs 1902. 124/14: "Kâhtalı Osman Paşa ile Siverekli Osman Paşa'nın biraderi Ömer Ağa arasındaki anlaşmazlığın ortadan kaldırılması için gerekenin yapılması gerektiği". BOA.BEO. Hicri 1322 Rabi'ülâhîr 15/8 Haziran 1906.2359/176880: "Milli Reisi İbrahim Paşa ile Karakeçili aşireti arasında vuku bulan çekişmenin sulh şeklinde halli yönüne gidilmesi". BOA.Y.M1'V.H.1324 Safer 29/ 24 Nisan 1906, 285/184: "Milli aşireti ile Berazi aşireti arasındaki hadisat ve her iki aşiretin aralarının bulunması".
- ⁸³ BOA. DH.TMİK.M. H.1318 Recep 22/15 Kasım 1900. 96/73;
- ⁸⁴ BOA.TMİK.M R.2 Şubat 1316, M.15 Şubat 1901. 101/39.
- ⁸⁵ BOA. DH.TMİK.M R.28 Şubat1316/13 Mart 1901.119/51.
- ⁸⁶ Diyarbekir Jandarma Kumandanı.
- ⁸⁷ BOA.DH.TMİK.M R.8 Mart 1317/21 Mart 1901 119/51.

-
- ⁸⁸ BOA.DH.TMİK.M.R. 24 Mart 1317/6 Nisan 1901. 119/51.
- ⁸⁹ BOA.DH.TMİK.M.H. 1318 Zilhicce 5/26 Mart 1901 M.101/39;
BOA.DH.TMİK.M.R.14 Mart 1317/27 Mart 1901 M. 119/51.
- ⁹⁰ BOA.DH.TMİK.M.R.1 Mayıs 1317/M.14 Mayıs 1901 119/51.
- ⁹¹ BOA.DH.TMİK.M.R.15 Eylül 1317/28 Eylül 1901. 119/51.
- ⁹² BOA.DH.TMİK.M.H.1319 29 Safer/19 Haziran 1901, 119/51.
- ⁹³ BOA.DHR.ŞFR. R.16 Mayıs 1318/M.29.05.1902. 289/16.
- ⁹⁴ BOA.DH. TMİK. M. 29 Kânunusani 1317/11 Şubat 1902.119/51.
- ⁹⁵ BOA. DH/TMİK.M.H.1315 Ramazan19/1 Ekim 1899. 48/64.
- ⁹⁶ BOA.BEO.1320 Rabi'ül-evvel 20 t. 1873/140467 içinde, Diyarbekir Vilâyetine tabi Siverek kazasından Bucak aşiret reisi Osman'ın R. 15 Haziran 1318/M.28 Haziran 1902 t. dilekçesi (Ek-3). Bölgede İbrahim Paşa'nın Saray nezdindeki gücünü gösteren bir hikâye de oldukça ünlüdür. Osman Paşa'nın torunu olan yazar Osman Necmi Gürmen, dedesi Osman Paşa'nın İbrahim Paşa'yı şikâyet etmek için Saray'a gittiğinde meseleyi açmaya çalışırken Padişahın "Oğlum İbrahim Paşa nasıl?" sözü üzerine şikâyetten vazgeçmek gereğini anladığını nakleder (Milliyet Gazetesi, 8 Nisan 2007).
- ⁹⁷ BOA.BEO.1320 Rabi'ül-evvel 20/27 Haziran 1902 t. 1873/140467 içinde R.13 Haziran 318/M.26 Haziran 1902 tarihli Diyarbekir Vilâyetine yazılan yazı.
- ⁹⁸ BOA.BEO.1320 Rabi'ül-evvel 20 t. 1873/140467içindeDiyarbekir Vilâyetinin 23 Haziran 318/6 Temmuz 1902 t. yazısı.
- ⁹⁹ BOA.İ.ŞEH.1320 18 Cemâziyelâhir içinde 4 Cemâziyelâhir 1320/9 Ağustos 1902 t. Sadaret Dairesi :1286 s. arz.
- ¹⁰⁰ BOA.İ.ŞE. H.1320 18 Cemâziyelâhir / 22 Eylül 1902 İrâdei Seniyye no:1114 (Ek-4).
- ¹⁰¹ BOA.BEO.H.1320 1 Zilkade/1 Mart 1903. 2010/150679. Halep'ten: "Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa ile hempalarının abaliye olan tecavüzleri devam ederse haklarında şiddetli muamelede bulunulacağını kendisine tebliğ edilip verecekleri cevabın acele bildirilmesi."; BOA.BEO. H. 1322 Recep 8/18 Eylül 1904. 2412/180864; Siverek kazası dâhilinde Millî aşiretine ve Siverekli Osman Paşa'ya ait köylere bazı kişiler tarafından vuku bulan taarruza dair tahkikat ifası. (Dâhiliye; 180864)

BOA. DH.ŞFR.R.24.Eylül 1319/7 Ekim 1903. 318/93 “Siverek kazasında Osman Paşa'nın biraderi Ramazan Ağa'nın çiftliğine taarruz eden hafif süvari alayları yüzbaşlarından Ömer Ağa'nın adamlarının yakalandığı, intikam alma sevdasına kapılan Ramazan Ağa'nın da gözetim altında tutulmakta olduğu.”; BOA.BEO. 1321 Zilkade 20/7 Şubat 1904. 2270/170198 “Siverekli Osman Paşa'nın biraderi Ramazan Ağa'nın çiftliğine saldıranların davasının mezkûr Diyarbekir Vilayeti Bidayer Mahkemesi'ne nakil olunduğu hakkında. BOA.BEO.H.1322 Rabi'ül-âhîr 26/10 Temmuz 1904. 2365/177361: “Osman Paşa'nın Metmeş (?) köyündeki hanesi ile Sadettin köyünde bulunan çiftliğini yakan Siverek kasabasında oturan Şaraptullu Ömer Ağa ile arkadaşları hakkında tahkikat icrası. (Diyarbekir); BOA.BEO. H.1322 Cemâziye'l-evvel 19/1 Ağustos 1904.2382/178580: Karakeçili aşireti Reisi Halil Bey'in biraderi ile Siverekli Osman Paşa'nın amcazadesi olup Urfa ve Siverek civarında Millî Aşireti'ne ait köylerde eşkiyalık yapan Mehmet'in ele geçirilip durumun bildirilmesinin ihtar edildiği.

¹⁰² BOA.BEO 27 Cemâziyelâhîr 322/8 Eylül 1904 t. ve 24 Recep 322/4 Ekim 1904 sayılı yazılar. 2422/181633.

¹⁰³ Klein, a.g.e. s.180-181. Bir İngiliz konsolosluğunun yazdığına göre İbrahim Paşa, Urfa'ya bir-iki saat mesafede, kendisine ait küçük bir imparatorluğu yönetiyordu. Bunu, yerel otoritelere kulak asmazken, “İstanbul'daki nüfuzlu kişilerle ve Erzincan'daki askeri üstüyle” iyi ilişkilerini korumaya özen gösterdiği dikkatli bir politika yürüterek sağlamıştı. Bkz. Klein, s.182,184.

¹⁰⁴ BOA.BEO. Hicri 1322 Rabi'ülâhîr 15/8 Haziran 1906.2359/176880: “Millî Reisi İbrahim Paşa ile Karakeçiler aşireti arasında vuku bulan çekişmenin sulh şeklinde halli cihetine gidilmesi..”

¹⁰⁵ Ziya Gökalp, *Şaki İbrahim Destanı*, İstanbul 1953: “Koydu, Derik, Siverek'te, Çıvan'da/Üç Osman'ın her üçünü hüsranda/Ancak biraz karşı durdu Direyi” (s.8). Sözü geçen üç Osman'ın birincisi Derikli Hacı Osman Reşo, ikincisi Siverekli Osman Paşa ve üçüncüsü de Çıvan ağası Osman'dır (Gökalp a.g.e. s. 20). Direyi ise Karakeçili aşiretinin reisi Halil Bey'in gözüpçelik ve yiğitliğiyle çok şöhret kazanmış kardeşidir. Uzun destanda İbrahim Paşa şöyle hikâye ediliyordu: “On yıl evvel yoktu elli obası / Bir jandarma gitse Millî ağası / Çölün gizli

yerlerine kaçardı / Beş sancağın şimdi dağı ovası / Oldu onun atlarının
mer'ası / Köylüleri köylerinden çıkardı / Köy köy bütün halkı talan
ederek / Bir çiftçide bırakmadı bir inek / Bütün servet geçti evden ça-
dıra / Her tarafı sardı azgın kurtları / Diyarbekir, Mardin, Urfa yurtları
/ Döndü baştanbaşa ıssız çayıra (s.10).

¹⁰⁶ BOA.BEO. 17 Cemâziyelevvel 1323/20 Temmuz 1905.

2626/196909: "Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın Siverek taraflarına
geleceği haber verildiğinden gerekli tedbirlerin alınmasıyla eziyetlerine
meydan verilmemesi."; BOA.BEO.18 Ramazan 1323/16 Kasım 1905.
2705/202813: "Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın mezalim ve fenalık-
larından söz edilerek bir divan-ı harp huzurunda muhakeme edilmesi.

¹⁰⁷ Telgraflar için Bkz: Gökalp a.g.e. s.23-24.

¹⁰⁸ Teftiş heyeti, İlmiye, adliye ve askeriye ricalinden oluşuyordu ve baş-
kam Boyacı Ziya Paşa idi. Bkz. Ziya Gökalp, *Şaki İbrahim Destanı*, İs-
tambul 1953. s.9, 21.

¹⁰⁹ "İki sene uslu uslu dinlendi/Geçen sene yine zulme yeltendi / Hücum
etti ovalara köylere" (Gökalp, a.g.e. s.9), Üner, a.g.e. s.185 vd.

¹¹⁰ Hicaz Demiryolu'nun korunması için Medine'ye sevk edilmek üzere
Şam'a gelen Hamidiye Hafif Süvari Alayı'nın yerlerine iadeleriyle Ha-
midiye Süvari Alayları'nda yapılacak ıslahat hakkında Millî Aşireti Re-
isi İbrahim Paşa'nın Dersaadet'e davet ve celbi. H.23.07.1326/21
Ağustos 1908. 3379-253384.

¹¹¹ Üner, a.g.e. s.185 vd; Klein, a.g.e. s. 189 vd.

¹¹² BOA.BEO. H. 17 Şaban-1326/14 Eylül 1908 M.3395/254615;
BOA.BEO R. 6 Ağustos 1324/M. 19 Ağustos 1908, 3379/253384:
Urfa ahalişi namına müftü Şeyh Müslim ve kırkbir imza: "El Cezire kı-
tasında işlediği elem veren facialarla Hülagulara Cengizlere rahmet
okutan ve halen Şan'da bulunan Millî aşireti Reisi İbrahim Paşa.. bin-
lerce adamıyla yığıtçı yuvaların enkazından Viranşehir'inde 2 milyon
lira ve iki-üçyüzbin et-süt hayvanı toplamış idi. Hükümetteki koruyuculuğunun bitmesi nedeniyle hançer zoruyla yürekleri kanatılmış bulu-
nan mazlunların adalet isteme zamanı gelmiştir. Kadim yurduna
dönme arayışında bulunduğu haber alınmış olduğundan adalet zinci-
rine bağlanarak mazlunca ve meşru haklarımız daha sonra zayi olma-
mak üzere yalnız Urfalıların yağmasından meydana gelen birikmiş

paralar vesairenin şimdiden haczedilmesi suretiyle kulluk hukukumuzun sağlanmasına müsaade buyrulması.."; R.Özgültekin / E.Akman / H.Demirbağ / K.Sun. 'Tarih ve Kültürüyle Siverek, Ankara 2003, sf.129-135.

¹¹³ Osman Hulûsi Paşa: H.1265 Siverek doğumlu, Siverek Hanedanından Bucak aşireti Reisi Mehmet Ağa'nın oğlu BOA.DH/SAİD H.1265 Zilhicce 29/15 Kasım M.1849.112/395; Nüfus kaydı için Bkz. İstanbul Fatih Binbirdirek Mahallesi C:73, Hane:356. Osman Paşa'nın torunu Osman Necmi Gürmen'in aileyle ilgili anılarının da yer aldığı biyografisi için Bkz. Ömer Sercan. *Bir Ömür Birkaç Hayat*. İstanbul 2015.

¹¹⁴ Üsküdar Noterliğinin 12 Mayıs 1926 tarih 1926/2738 numarasıyla onaylanan 18 Ağustos 1917 tarihli Osman Hulûsi Paşa'nın veraset ilâmı.

Urfalı Şükrü Nasih Bey

Siverekli Ali Efendi

URFA'DA SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ SEÇİMİ

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk parlamentosunun yasal dayanağı, 1876 Anayasası olarak da bilinen Kanun-i Esasi'ydi. 23 Aralık 1876 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in Hatt-ı Hümayunu ile yürürlüğe konulan Anayasa 119 maddeden oluşuyordu. Padişahın, açılış nutkunda “Cümlenizin malûmudur ki devlet ve milletlerin terakki-i şevket ve mikneti adalet vasıtasıyla olur.” dediği Meclis-i Umumi; Heyet-i Ayân ve Heyet-i Mebusan adlarıyla iki meclisten meydana geliyordu.

Her 50. 000 (erkek) nüfusa bir mebus olarak seçilen Heyet-i Mebusan 4 yıl için seçiliyordu. 1. Meşrutiyet dönemi olarak adlandırılan ve 1877-1878 Türk-Rus harbi gerekçesiyle tatil edilen bu Meclis 1908 yılında, 2. Meşrutiyet döneminde yeniden açıldı ve Meclisin bu ilk seçim dönemi 1911 yılında sona erdi. 1. seçim döneminde Urfa sancağının Meclis-i Mebusan'daki temsilcileri

Kürkçüzade Mahmut Nedim Bey (Kürkçüoğlu) ve Şeyh Saffet Efendi (Yetkin) idi.

5 Nisan 1912'de başlayan 23 Temmuz 1912'de süresiz kapanan 2. seçim döneminde Urfa sancağının Meclis-i Mebusan'daki temsilcileri Kürkçüzade Ömer Edip Efendi (Kürkçüoğlu) ve Şeyh Saffet Efendi (Yetkin) idi.

1 Mayıs 1914'de başlayan ve 21 Aralık 1918'de sona eren 3. seçim döneminde Urfa sancağının Meclis-i Mebusan'daki temsilcileri yine Kürkçüzade Ömer Edip Efendi (Kürkçüoğlu) ve Şeyh Saffet Efendi (Yetkin) idi.

12 Ocak 1920 'de baŐlayıp 18 Mart 1920 'de feshedilen 4. seçim dönemi ise " Son Osmanlı Mebusan Meclisi" adıyla biliniyordu.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi:

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmıŐ olan Mondros Mütarekesi'ni müteakip Padişah ve İstanbul Hükümetini etkisi altına almış olan İngilizler, Padişah'ın yayınladığı bir İrade ile 21 Aralık 1918'de 3. dönem Meclisini kapattırmıŐtı. Millî iradenin denetiminden kurtulan İstanbul Hükümetlerinin ÷lke aleyhine kararlar alacağına ve işgalcilere tavizler vereceğine inanan Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde bu konuyla ilgili kararlar aldırımıŐtı.

"Milletlerin kendi geleceklarini kendilerinin tayin ettiği bir zamanda İstanbul Hükümetinin de millî iradeye dayanması gerektiği" belirtilen 23 Temmuz 1919 da toplanan Erzurum Kongresi Bildirgesi'nde, dağıtılan Mebusan Meclisi'nin toplanması gerektiği ileri sür÷lm÷Ő ve bu husus 4 Eylül 1919 tarihinde toplanan Sivas Kongresi Bildirgesi'nde de yer almıştı. Ali Rıza Paşa Hükümeti iŐbaŐına geldikten sonra 9 Ekim 1919'da Heyet-i Temsiliye'ye gör÷Őme önerisinde bulunması üzerine gör÷Őmelerin Amasya'da yapılmasına karar verilmişti.

Heyet-i Temsiliye ile yapılan *Amasya Mülâkâtı* esnasında, Mebusan Meclisi'nin açılması ve seçimlerin yapılması konusu görüşülmüş ve taraflar Meclis'in nerede toplanması gerektiği dışındaki konularda mutabakat sağlamışlardır. 20–22 Ekim 1919 tarihleri arasında yapılan görüşmelere Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti adına Bahriye Nazırı Salih Paşa katılmış, görüşmeler sonucunda "Mebusan Meclisinin toplanması ve seçimlerinin serbestçe yapılması" hususları da karar altına alınmıştır.

Görüşmeler sonunda Mebusan Meclis'inin İstanbul'da açılması kararının alınması üzerine, 7 Kasım 1919 dan itibaren yurt genelinde seçimler yapılmıştır.

12 Ocak 1920 Tarihinde toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi, 28 Ocak 1920 tarihinde *Misak-ı Milli* yi kabul eden Meclis'tir. Ömrü kısa süren bu Meclisin çalışmaları İtilâf devletlerinin 16 Mart 1920 de İstanbul'u resmen işgal etmeleri üzerine kesilmiş, Mebusan Meclisi son toplantısını 18 Mart 1920 de yapmıştır. Milletvekillerinin çoğunluğunun Malta'ya, sürgüne gönderilmesi ya da İstanbul dışına çıkması bu meclisin fiilen sona ermesine neden olmuş, Sultan Vahdettin, 11 Nisan 1920 tarihinde Son Osmanlı Mebusan Meclis'ini feshetmiştir ⁽¹⁾.

Urfa'da Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimi:

1919 yılı sonbaharı Urfa'da da hareketli günlerin başlangıcı olmuştur. Urfa'nın, İngiliz işgal kuvvetlerince Fransız işgal kuvvetlerine devredileceği söylentileri yoğunlaşırken Urfa'nın Heyet-i Temsiliye ile temas kurup Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'ni kurması bu dönemlere rastlar. Eylül ayında 12'ler olarak bilinen kişilerin öncülüğünde Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra 15 Eylül 1919 tarihinde İngilizler ve Fransızlar arasında imzalanan ve *Suriye İtilâfnamesi* adı verilen anlaşmayla Urfa, İngilizler tarafından Fransız işgaline devredildi ve Ekim ayı sonunda Fransızlar Urfa'yı işgal ettiler ⁽²⁾.

7 Ekim 1919 tarihinde, Mebusan Meclisinin açılması için "1335 Senesi Mebusan İntihabına Mahsus Kararname" yayınlandıktan sonra Heyeti Temsiliye seçimlerle yakından ilgilenmiş, "Bütün Vilâyet ve Sancak Merkez Kurulları"yla birlikte Urfa'ya da gelen "Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal " imzalı yazıda "*Milli Teşkilatın derecesi, Mebusların seçimi faaliyeti ve mahalli durum hakkında haftada bir kere düzenli bilgi verilmesi*" istenmiş⁽³⁾, Bnb. Ali Rıza imzasıyla Heyeti Temsiliye'ye verilen raporda "*Meclis-i Mebusan seçimleri için, canla başla çalışılmaktadır. Bir iki haftaya kadar sonuçlanacağı ümit olunur.*" cevabı verilmişti⁽⁴⁾. Heyeti Temsiliye'nin Meclisi Mebusan'ın Anadolu'da mı ya da eskisi gibi İstanbul'da mı toplanması gerektiği hakkındaki sorusuna Urfa; "Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin, Rumların yapacağı propogandaya karşı eskiden olduğu gibi İstanbul'da toplanması uygundur" cevabını vermişti⁽⁵⁾.

Mebus seçimi için de Urfa hareketlenirken Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey 17 Aralık 1919 tarihinde mebus seçimi için adaylığını konuları Dahiliye Nezareti'ne bildirdi⁽⁶⁾:

- Urfa İdadisi eski müdürü şimdi Darülmualimin-i âliye tarih muallimi İhsan Şerif,
- Üsküdar mahkeme azasından Birecikli Askerizade Abdulmecit,
- Urfalı Harranşeyhizade Abdulkadir Mithat Efendiler, Dersaadet'ten telgraflarla;
- 24. Fırka Askeralma Reisi Kaymakam İlyas Bey,
- Ayntabdan Berazi Aşiret Reisi Şahinbeyzade Mustafa Bey,
- Suruç ve Birecik Savcısı Urfalı Arabizade Yusuf Efendi, Suruç ve Birecik Heyeti Teftişiyeleri marifetiyle;
- Sivas İstinaf Mahkemesi Savcılığından emekli Urfalı Nabi Efendi
- Ali Yaver Efendi.

Bunların dışında başka adaylar da vardır. İstanbul Hukuk Fakültesi muallimlerinden Urfa'lı Hocazade Şükrü Nasih Bey⁽⁷⁾, eşraftan Siverekli Ali Efendi, sabık Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi, Milli Kongre Reisi Esad ve Umumi Doktor Mustafa Hulûsi Beyler de Urfa mebusluğuna aday olmuşlardır.

İki dereceli ve çoğunluk sistemine göre yapılacak seçimlerde "1335 Senesi Mebusan İntihabına Mahsus Kararname" hükümleri uygulanacaktı. 25 yaşını doldurmuş olan seçmenler doğrudan mebusları değil ikinci seçmenleri belirleyecek, mebuslar da bu ikinci seçmenler tarafından seçilecekti. Kararnameye göre vergi mükellefi olmayan ve bulunduğu yerde en az bir yıldan beri oturmayan şahıslar seçmen olamıyordu.

Mutasarrıf Ali Rıza Bey, 23 Aralık 1919 tarihinde Dahiliye Nezaretine seçim sonucuyla ilgili olarak "İntihabat son bulmuş Dersaadet Hukuk Fakültesi muallimlerinden Urfalı Şükrü Nasih Bey ve eşrafı memleketten Siverekli Ali Efendi mebus olarak intihap edilmişlerdir" bilgisini verdi⁽⁸⁾.

12 Ocak 1920 günü açılan ve 18 Mart 1920 tarihinde son toplantısını yaparak fiilen 2 ay 6 gün çalışmış olan Son Osmanlı Mebusan Meclisi 165 üyeden oluşmuştu. Bu Meclis'in Urfa'nın Fransızlarca tahliye edildiği 11 Nisan 1920 tarihinde feshinden 12 gün sonra 23 Nisan 1920'de Ankara'da "Hâkimiyet bilâkayd ü şart milletindir" şiarıyla BMM toplanmış, dağıtılan Son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinden müracaat edenler de yeni meclise üye kabul edilmişti.

Sonnotlar

- ¹ Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*. Ank. 1985, sf. 31-50; Belen, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ank. 1983, sf. 141 vd. ; Erikan Celâl. *100 soruda Kurtuluş savaşımızın Tarihi*, İst. 1971, sf. 45; T'ansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* Ank. 1978, C:2 Sf. 143 vd. ; Özgül, Dr. Cemil, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları*, Ank. 1989 sf. 64 vd.
- ² Akalın, Müslüm. *Milli Mücadele'de Urfa*, Ank. 2010, sf. 17
- ³ Ali Rıza, *Urfa Mücadelesi*, Şurkav Yayını Urfa 1995, sf. 35
- ⁴ Ali Rıza, *a. g. e.*, sf. 30
- ⁵ Ali Rıza, *a. g. e.* sf. 27.
- ⁶ BOA DH. İUM Dosya No: E-116, Gömlek sıra no: 15, Varak: 2 Tarihi: 17 Aralık 1919-Hicri 24 RA 1338 (Ek-1). Yazıda sözü geçen Heyet-i Teftişîye seçimlerden sorumlu denetim kuruludur. Başvuran isimlerden İhsan Şerif (Saru) (1867-1939) Urfa'da kız mektebini kuran eğitimci; Harrañşeyhizade Abdulkadir Mithat Efendi eşraftan; Yarbay İlyas Bey, Urfa'nın Kurtuluş savaşında Binbaşı rütbesiyle görev yapan Urfa Askerlik Şubesi Başkanı; Şahinbeyzade Mustafa Bey (?-1953) Berazi Aşiret Reisi; Arabizade Yusuf Efendi, Avukat Yusuf Ziya Nural (1867-1961); İstinaf Mahkemesi Savcılığında emekli Urfalı Nabi Efendi, Avukat Nureddin Nabi Akçar (1887-1947) ve Ali Yaver Bey (Akyüz) eşraftandır.
- ⁷ BOA DHİ İUM EK, D: 116, Göm. 7, 14 Aralık 1919- Hicri 21 RA 1338. Milli Savunma Bakanlarından Hasan Esat Işık'ın babası Milli Kongre Reisi Dr. Esat Işık ve Dr. Mustafa Hulusi, Osmanlı Çiftçiler Derneği (Fırkası) kurucularıdır. Önceki dönemler mebusu Şeyh Safvet Efendi de bu fırka tarafından aday gösterilmiştir. Şeyh Safvet Efendi, Urfa Halveti Dergâhı postnişinidir ve daha sonra VII ve VIII. dönemlerde Urfa Mebusluğu yapacak olan Ord. Prof. Dr. Suut Kemal Yetkin'in babasıdır. (Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İst.1986, C:2 s. 265)
- ⁸ DH. İUM. Dosya No: E-116 Gömlek sıra no: 34 Varak: 1, Tarihi: 1338- Ra. 30 (Ek-2) ; Son Osmanlı Mebusan Meclisine seçilen Şükrü Nasih Bey (Akçar) ve Ali Efendi (Bucak) için bkz: Akalın, Müslüm. *"Urfa Kurtuluş Yazıları"* ŞURKAV yayınları Ank. 2015, sf. 101-119.

URFA NASIL KURTULDU

Mondros Mütarekenâmesi'nin 7. maddesinde yer alan "Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkını haiz olacaklardır" hükmü, Urfa'yı işgale gerekçe yapılarak 24 Mart 1919 (yerel kaynaklara göre 7 Mart 1919) tarihinde Urfa, İngilizler tarafından işgal edildi.

Bir İngiliz yarbayı, iki subay ve bir zırhlı otomobille geldikleri Urfa'da İngiliz komutan, ziyaret ettiği Mutasarrıf Nusret Bey'e "Galip bir hükümetin askeri neden karşılanmıyor?" diye sorduğunda ondan, "Haksız yere memleketi işgal eden bir kuvveti karşılamaya çıkmak bir Türk mutasarrıfına yakışmaz, bir misafir gibi gelseydiniz, sizi Birecik'te karşıladım" cevabını alıyordu.

200 kişilik bir piyade bölüğü, bir zırhlı, 6 yük ve 3 binek olmak üzere 10 otomobil ve 50 yük arabasıyla Urfa'yı işgal eden İngilizler, ertesi gün Urfa'da bulunan 1. Süvari Alay Komutanı Binbaşı Hüseyin Bey'den, Alay'ın Urfa'yı terk etmesini istediler. Durum, üst makamlara bildirilerek ve Urfa'da bir subay komutasında bir süvari takımı bırakılarak Alay, Karaköprü'ye, daha sonra da Siverek'e çekildi.

İngilizler, yörede buldukları süre içerisinde özellikle aşiretlerle ilişki kurmaya çalıştılar. Özel bir önem verdikleri Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmut Bey'e, Kürt Lawrence'ı olarak adlandırılan Binbaşı Noel ve Yüzbaşı Woolley'i gönderip Kafkasya ile Mezopotamya arasında kurulabilecek bir tampon bölge için yoklamalar yaptılar. Bununla da yetinmeyerek Halep'teki İngiliz General Barrow, Mahmut Bey'i 30 Haziran'da Urfa'ya davet etti.

Mahmut Bey, nasıl davranması gerektiğini sorduğu XIII. Kolordu'dan aldığı talimat çerçevesinde buluşmaya gitmedi. Suruç civarında aşiretle yapılan toplantıda ise Ketkânî Aşiret Reisi Basravî, kendisiyle aşiretinin Osmanlı tebaası olmayacağını, eski dostu bulunan İngilizler kabul etmediği takdirde herhangi bir ecnebi devletin tebaası olacağını ve bunlar da kabul etmediği takdirde Arap hükümetlerine katılacağını söyledi.

İngilizlerin şehir merkezindeki Ermenilere duyduğu ilgi, onlara Ermeni mahallelerinde silah talimi yaptırmaya kadar gidiyordu. İngilizlerle birlikte Urfa'ya gelen Ermeni gönüllülerinin üstlendiği bu talimlerden başka Ermeniler ikide bir dükkânlarını kapatıp evlerine çekiliyor, çanlar çalıyorlar, asayişsizlik havası yaratmaya çalışıyorlar ve İngilizlere istihbarat çalışmalarında yardımcı oluyorlardı. XIII Klordu durumu Harbiye Nezaretine rapor ederken "İngilizler Urfa livasını asayişli sağlama maksadıyla işgal etmişlerdir. Halbuki zamanımızda Urfa'da ufak bir hadise olmamış iken İngilizlerin gelmesinden sonra hassaten son zamanlarda bu livada asayiş pek muhteldir. Eşraf köylerine gidemiyor" diyordu.

Mutasarrıf Nusret Bey'in davranışı, İngilizler'in hoşuna gitmediği için tehcir bahanesiyle görevinden azledilerek İstanbul'a gönderildi. Ancak Nusret Bey'in VI. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın tavsiyesiyle oluşturduğu milis kuvvetlerinin silahları henüz toplanmamıştı. Erzurum Kongresi için yapılan davete katılabileceğini mutasarrıfa tebliğ eden Müftü Hasan Efendi'ye hayranlık duyan Jandarma Komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey, Erzurum Kongresi'nin beyannamesini Milli Aşiret Reisi Mahmut Bey'den elde edince, dağılan milis kuvvetlerini bir cemiyet olarak örgütlemek düşüncesini, mutasarrıf olarak Nusret Bey'in yerine atanan Ali Rıza Bey'e açmış ve Meclisi İdare azasından Hacıkâmilzade Hacı Mustafa aracılığıyla kurulan temas sonucu 4-5 Eylül 1919 gecesi Güllüzâde Hacı Osman Efendi'nin evinde toplanan eşraf ve aydınlar, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin temellerini atmışlar ve bu

toplantıda bulunanlar, daha sonraları halk arasında Onikiler olarak adlandırılmışlardır. Kurtuluşa kadar mücadele edileceğine Kur'ân-ı Kerim üzerine ant içen ve Jandarma Komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey başkanlığında toplanan 12 reis şunlardı:

1. Meclis-i İdâre eski azasından Belediye Reisi Hacıkâmilzade Hacı Mustafa Efendi(Hacıkâmioloğlu)
2. Barutçuzâde Hacı İmam Efendi (Barut)
3. Eşraftan Tüccar Hacıkâmilzade Hacı Mustafa Reşid Efendi (Yetkin)
4. Mollazâde Mahmud Efendi (Özbay)
5. Polis Komiserliğinden müstafi Arabikâtibizâde Şakir Efendi (Yazgan)
6. Güllüzâde Osman Efendi (Güllüoğlu)
7. Esnaftan Şellizâde Ali Ağa (Şelli)
8. Tüccardan Nebozâde Hacı İmam Efendi (Elçi)
9. Eşraftan Hacı Bedirağazâde Halil Ağa (Aydoğdu)
10. Jandarma tabur mülhâkı İzmirli Adil Hulûsi Efendi (Gür)
11. Takım komutanlarından Mülâzım-ı Evvel Hüseyin Pertev Efendi (Savaş)
12. Jandarma Çavuşu Sofi oğlu Hacı Mustafa Çavuş (Güven)

Cemiyetin kuruluşu Sivas'ta Heyet-i Temsiliye Başkanlığı'na bildirildi ve alınan cevapta örgütlenmenin genişletilmesi, XIII. Kolordu komutanlığı Kurmay Başkanlığı ve Mardin'deki V. Tümen komutanıyla temas kurulması istendi. Bunun üzerine Arabikâtibizâde Şakir Efendi ve Mollazâde Mahmud Efendiler, XIII. Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey ile muhabere etmek amacıyla Siverek'e gittiler.

Ekim ayı içerisinde İngilizlerce işgal edilen yerlerin Fransızlara devredileceği söylentileri yaygınlaştı. 15 Eylül 1919 tarihinde Paris'te yapılan ve Suriye İtilâfnamesi olarak da bilinen Suriye ve

Kilikya'da İşgal Kuvvetlerinin Değiştirilmesine İlişkin İngiliz-Fransız Anlaşması'na göre Urfa ve çevresi Fransızlara verilecekti. Fransız Generali E. Brémond'un "Tarihimize Fransa'nın başına konan talih kuşunu bir defa daha ürkütüp kaçırdığı elemli bir devre" dediği, Kilikya olarak adlandırılan bölgenin işgali bu şekilde kararlaştırılırken, Mustafa Kemal Fransız işgalini "haksızlık üstüne haksızlık" olarak nitelendiriyor ve bu bölgelerin Fransızlara işgal ettirilmemesini istiyor ve XIII. Kolordu Komutanlığı'na çektiği bir telgrafla İngilizlerin Urfa'yı boşaltmasından sonra, Urfa'dan çekilen 1. Süvari Alayı ile Urfa'nın derhal işgaliyle Fransız işgalinin bu şekilde önlenmesi gerektiğini bildiriyor, ancak XIII. Kolordu komutanı bu hususta hükümetten onay alamıyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Urfa Müftüsü ve eşrafına çektiği telgrafta "Göç doğru değildir. Milli örgütlenişi genişletin. Her türlü haksızlığı protesto ve icabında fiilen reddedin" talimatını veriyordu.

Ancak fiili hiçbir hareket vuku bulmuyor ve İngilizler Ekim ayı sonunda Urfa'yı boşaltarak Fransızlar'a teslim ediyorlar, fakat Fransızlar gelmeden önce Urfalılar'a silah dağıtmayı da unutmuyorlardı. Nusret Bey'in İngilizlere karşı davranışıyla azlolunduğunu bilen Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Fransız Komutanını ayakta karşılıyor ve daha önce sergilediği uysal ve durumu idare edici davranışlarıyla sınırlendirdiği Mustafa Kemal'den başka, XIII. Kolordu Komutanlığı'nın da tepkisine neden oluyordu.

Fransız işgal kuvvetlerinin komutanı Binbaşı Hauger ve siyasi yönetici Yüzbaşı Sajous, hükümet dairesinde bütün memurları toplayarak her memurun nerede olduğunu, harpten önce hangi yerlerde bulduklarını ve adlarını sordular. Bütün memurların görevlerini günü gününe yapmalarını isteyerek Osmanlı Hükümeti ile Fransız Cumhuriyeti'nin pek eski dostlar olduklarını, iki milletin de harp etmek amacıyla değilken istemeyerek bir harp meydana geldiğini belirttiler ve jandarmaların iyi çalışmasını, Fransız subaylarıyla iyi geçinmesini tavsiye ettiler.

Kasım ayı içerisinde Binbaşı Ali Rıza Bey, aşiretleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'ne katmaya çalıştı. Harran'daki İmam Bakır'da Arap aşiretlerini toplayarak hepsini İmam Bakır'ın kabri ve Kur'ân üzerine yemin ettirdi. Toplantıya Geysî aşiretinin bütün kabileleri katıldığı halde, Siyala Aşireti Reisi Salih el-Abdullah katılmadı. Geri istenmesine rağmen, yağma ettiği Kısas Köyü'nün eşyalarını getirmedi ve toplantıyı Fransızlara ihbar etti. Yüzbaşı Sajous'un durumu Cerablus'a bildirmesi üzerine de Yarbay Depoir Urfa'ya gelerek Binbaşı Ali Rıza Bey'i karargâha davet etti. Binbaşı Ali Rıza Bey'in cevaplarından tatmin olmayan Fransız Komutan, Ali Rıza Bey'e tutuklu olduğunu, Adana üzerinden İstanbul'a gönderileceğini söyledi ve azledildiğini mutasarrıflığa bildirdi. Ali Rıza Bey, taburun devirteslimi gerekçesiyle aldığı izinden yararlanarak akşam Siverek'e doğru firar etti. Bunu haber alan Fransızlar, bölgeye Ali Rıza Bey'in girmesini yasakladılar, bölgeye girmesine hoşgörülü davrananlara para ve hapis cezası verileceğini ve kendilerine teslim edene 500 lira ödül vereceklerini bir bildiriyle mutasarrıflığa tebliğ ettiler.

Bnb. Ali Rıza Bey'in firarına büyük tepki duyan Fransızlar, Urfa halkına ve idareye karşı davranışlarını sertleştirdiler. İlk olarak Suruç Kaymakamı Mesut Bey ve Suruç Jandarma komutanlığına vekâlet eden Onikiler'den Mülâzım-ı Evvel Hüseyin Pertev Efendi'yi tutuklatarak, Adana yoluyla İstanbul'a gönderdiler. Ardından Kürt ve Arap reislerinin Fransızlarla görüşmelerini engellemeyi "Fransızların savunduğu özgürlük ilkelerine aykırı olduğu" gerekçesiyle cezalandıracaklarını mutasarrıfa bildirdiler. Ertesi gün de Fransız işgalindeki bölgelere gidecek kişilere verilecek seyahat belgelerinin Fransızlarca vize edilmesi mecburiyetini getirdiler. Mülâzım Adil Hulûsi Efendi o günlerin baskılı ve kasvetli havasını anlatırken 'konuşmaktan çok dinlemek hükümfermadır' diyordu.

Milli Mücadele yanlılarına göz açtırmamayı kafasına koyan Fransız işgal komutanlığı, Aralık ayında eşraftan dört kişinin ihbarı üzerine Binbaşı Ali Rıza Bey ile mektuplaştığı öne sürülen Siverekli

Ali Efendi'yi tutuklayarak 200 Türk altını para cezasına çarpturdular. Bucak aşireti mensubu Ali Efendi'nin tutuklanması, aşiretlerde rahatsızlık doğurduğundan Badıllı Aşireti Reisi Sait Bey, Ali Efendi'nin tahliye edilmemesi halinde aşiretlerle Urfa'ya hücum edileceğini bir mektupla Fransızlara bildirdi. Sait Bey'in ikinci mektubu Ali Efendi'nin tahliyesini sağladı. Ancak Fransızlar, mülkî idare üzerindeki baskılarını sürdürdüler. Memurların yapacakları görevlere atanmalarından Belediye'nin bütçesine kadar her işe karışmaya devam ettiler.

Bu sıralarda Mardin'deki V. Tümen Komutanı Yarbay Kenan Bey tarafından özel görevle Urfa'ya gönderilen Seyit Mehmet Efendi adındaki görevli, verdiği raporda, "Urfa'da iki cemiyet, iki fikrin bulunduğu; Mutasarrıf, Şükrü Nasih Bey ve arkadaşlarının bir harekât-ı ihtilâliye yapılmayarak siyasi çalışmada bulunmak, diğerlerinin ise bir kıyam yapmak fikrinde olduklarını" belirtiyordu. Bu son görüştekiler jandarma komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey'in görüşlerini paylaşanlardı. Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Fransızlar'ın tutuklamaları üzerine firar eden Binbaşı Ali Rıza Bey'in "memleketin başına bir felâket getirecek mahiyette işlere kalkıştığundan, fikrine iştirak eylemediğini" Kenan Bey'e bildiriyor, şu sıra ayaklanmanın doğru olmayacağı görüşünü savunuyordu. Mutasarrıf Ali Rıza Bey'in bu yumuşak tavrı, milli mücadele yanlılarını rahatsız ediyor, sözcüleri Milli Aşireti Reisi Mahmud Bey'in "Mutasarrıf Ali Rıza Bey, â'mal ve maksad-ı milliyi tecviz etmiyor, â'mal-i milliyeyi takip edenleri tenkid ediyor" biçiminde XIII. Kolordu'ya yakınmasına ve Fransız bölge komutanı Urfa hükümet dairesine gelip memurları topladığında Mutasarrıf Ali Rıza Bey'in makamını ona verip ayakta durması, "ziyaret boyunca hizmetçi gibi ayakta beklediği" şeklinde XIII. Kolordu Komutanlığı'nın tepkisine neden oluyordu.

Binbaşı Ali Rıza Bey'in yerine Urfa Jandarma Komutanlığı'na atanan Yüzbaşı Ali Saip Bey, Aralık ayı sonunda Urfa'ya geldi.

Emekli Binbaşı İhsan Bey, Harran Kaymakamı Şevket Bey, Baytar Müfettişi Adil Bey, Meclis-i Meb'usan azası Siverekli Ali Efendi, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi, Barutçuzâde Hacı İmam Efendi ve Bedirağazâde Halil Ağa ile görüştü ve ayaklanma düşüncesini onlara açtı. Onlardan tasvip görünce, 15 Ocak'ta bir ayaklanma planı hazırladı. Buna göre, 15 Ocak günü saat 8'de aşiret reisleri Urfa, Telebyâd ve Arappınarı'ndaki Fransız işgal kuvveti komutanlıklarına birer ultiमतom verecekler ve Fransızlara Urfa'yı boşaltmaları için 24 saat mühlet tanıyacaktı. Fransızlar ultiमतomu reddettikleri takdirde Aneze Aşireti Reisi Haçım Bey, şimendifer hattının Siftek ile Fırat arasını tahrip ederek telgraf hatlarını kesecek, Suruç aşiretleri Suruç ve Arappınarı'ndaki Fransız kuvvetlerini püskürtecek, Döğerli, Badıllı, merkez sancağına bağlı aşiretlerle Kuvayı Milliye ve Jandarma kuvvetleri de Urfa'daki Fransız kuvvetlerini çıkaracak ve Urfa ile diğer yerler arasındaki telgraf hatlarını keseceklerdi. Aşiret reislerinin Fransızlara verecekleri ultiमतom metni şu şekilde hazırlanmıştı:

"Gerek Wilson ilkelerine ve gerekse Mondros Mütarekenâmesi hükümlerine aykırı olarak memleketi sebepsiz işgalinizi şiddetle red ve protesto eder ve kısa bir müddet içinde bulunduğunuz yeri boşaltmadığınız takdirde zorla ve savaşarak çıkartılmanız yoluna başvurulacağından bu suretle ~~akacak~~ kanların sorumluluğunun tamamen size ait olacağı tebliğ olunur."

Ocak ayının 14'ünde Fransız Albay Normand'ın Urfa'ya uğraması dolayısıyla Fransız Komutanlığı'nda verilen çay ziyafetine çağrılan Ali Saip Bey, gizlice aşiretlere gönderdiği harekât planının Fransızlarca öğrenildiğini anladı ve aynı akşam bir grup arkadaşıyla Urfa'dan firar etti. Fransızlar Urfa'da kalan Mülâzım-ı Evvel Adil Hulûsi Efendi'yi karargâha çağırıp sıkıştırıp sorguladılar ve Ali Saip Bey'in ne amaçla kaçtığını öğrenmeye çalıştılar. Bu arada da kaldıkları binalarda tahkimat yapmaya başladılar.

Ocak ayının 24'ünde iki Fransız askerinin kadınların bulunduğu Vezir Hamamı'na girmeleri şehirde büyük tepki doğurdu. Ertesi gün Mutasarrıf Ali Rıza Bey olayı protesto etti:

"Fransız Hakimi Siyasisine;

Kânunusâni'nin 24 Ocak Cumartesi günü saat alaturka 9 kararlarında Sarayönü Çarşısı'nda kâin Vezir Hamamı'nda çıplak olarak yıkanmakta bulunan kadınların buldukları sırada Fransız kıtayı askeriyesinden iki neferin sarhoş olarak mezkûr hamama duhul ettiği polis idaresinde tanzim edilen ve bir sureti leffen irsal olunan zabıtnameyle tezahür etmiştir.

Kadınlara mahsus olan bir hamama erkeklerin girebilmesi hiçbir din ve mezhebin kabul edemeyeceği efalden olmak cihetle kat'iyyen gayr-ı caiz olmakla beraber beyne'l-halâl bir hadise-i müessifeyi mucip olabilmesi mütehammil olduğundan eşkal ve kıyafetleri, mezkûr zabıtnamede musarrah olan mezkûr Fransız neferleri hakkında icap eden muamele-i enbitahiye'nin tasrihi icrasıyla beraber adem-i tekerrürü esbabının istikmali ehemmiyetle temenni olunur efendim."

Mutasarrıf Ali Rıza

25 Ocak'ta Mustafa Kemal'in Kolordulara genelgesi yayınlandı. Buna göre Fransızlar aleyhine Kuvayı Milliye'nin harekete geçmesinin daha fazla ertelenmesinde mahzurlar vardı. Peyderpey başlatılacak ayaklanmanın birinci dönemi Urfa'dan başlayacaktı. Üst üste gelen olaylar halkın zaten sabrını taşırıyordu. Mutasarrıf Ali Rıza Bey, XIII. Kolordu'ya çektiği telgrafta "Urfa'da kıyamın hissedilmekte olduğunu" bildiriyordu. Nitekim Ali Saip Bey'in beyannamesini alan aşiretler Suruç'da işe başlamışlardı bile. Aneze Aşireti Reisi Haçım Bey ile Berazi Aşireti Reisi Mustafa Bey, tren hattının bazı bölümlerini tahrip etmişler ve Fransızlar'a 24 saat içinde çekilmeleri için ultiatom vermişlerdi. Milli Aşireti Reisi Mahmud Bey,

Kolordudan kendilerine sahip çıkılmasını istemiş, artık protestolarla reisleri yatıştıramadığını, Fransızlar'ın bölgedeki Ermenileri silahlendirerek ve onları kendi askerleri arasına sokarak katliam yaparcasına hareketler yapmaya devam ederlerse, kıyamın yalnız Urfa'da değil, her tarafta yapılacağını bildiriyor, Fransız Komutanı ise, Urfa Mutasarrıfına gönderdiği yazıda Ermenilere asker elbisesi giydirdikleri iddialarının doğru olmadığını bildiriyordu.

Siverek'te aşiretlerle görüşüp Siverek halkının ve Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin tam desteğini alan Ali Saip Bey, 6 Şubat'ta aşiret kuvvetleriyle beraber Urfa'ya doğru hareket etti. Ertesi gün Karaköprü'de diğer aşiretlerle buluşacak olan Ali Saip Bey, "Kuvayı Milliye komutanı Namık" imzasıyla Fransızlar'ın 24 saat içinde Urfa'yı boşaltmaları için yukarıda anılan ultiमतomu gönderdiyse de Fransız Komutanından gelen cevapta, Urfa'nın boşaltılmasına ancak General Gouraud'nun karar verebileceği belirtildi. Toplanan kuvvetlerle 9 Şubat'ta Urfa'ya girildi. Bir tutanak yapılarak cephane, ağalar arasında paylaştırıldı. Hapishanenin Kuvayı Milliye tarafından boşaltılması sırasında durumdan habersiz olan nöbetçinin firar var zannıyla bir el uyarı ateşi atması, siperlerde bekleyen Fransızların şehre şiddetli bir ateş açması sonucunu doğurdu. Bundan sonraki günler, artık karşılıklı ateşle geçecekti. Artık Fransızlar, müstahkem binalarda kuşatma altındaydılar.

17 Şubat tarihinde, şehirde teşkil edilen milis bölükleri komutanlarından yedeksubay Akif (Sözeri) komutanlığında bir kuvvet Fransızların işgalindeki Külâflı Tepesi'ni zaptederek Fransızların çekilmelerini sağladı. 20 Şubat'ta Ermenilerle Fransızların haberleşme noktası olan Bediüzzaman karakolu milislerle, İzollu Aşiret Reisi Bozan Bey'in komutasına verilen İzollu ve Bucak aşiret kuvvetleriyle zaptedildi.

Kış bütün gücüyle bastırılmış, kar fırtınası başlamıştı. Ali Saip Bey, hemen her gün Fransız Komutanına şehri boşaltmaları için

haber gönderiyor, ama Fransızlardan ilk günkü cevabı alıyordu. Fransızların müstahkem binalardan nasıl çıkarılacakları tartışılırken, binalara giden suyun yolu değiştiriliyor, Fransızların erzak sıkıntılarına bir de su sıkıntısı ekleniyordu. Ancak İsviçreli Dr. Vischer, Fransızların buldukları binalardaki gizli kuyuları göstererek Fransızları susuzluktan kurtarıyordu.

28 Şubat tarihinde düşman karargâhına ikiyüz metrede uzaklıktaki Karalök'ün Bağı'na bir hücum planlandı. Yedek Subay Ahmet Mestçi'nin de aralarında bulunduğu kuvvetler, bağa hücum ettiklerinde Fransızlar şiddetli hücumu dayanamayıp teslim olacaklarını bildirmişlerdi ki, muharebe dışı kalması kararlaştırılan Ermeni Yetimhânesi'nden açılan yan ateşi mücahitleri avladı. Kemancızâde Fuat Efendi ve Ahmet Mestçi yaralandılar. Rastgeldizâde Hacı Ahmet Efendi ve Mamiki şehid oldular. Ali Saip Bey, Ermeni Yetimhânesi Müdüresi Miss Holmes'e ve Dr. Vischer'e yazarak olayı protesto ettiyse de Yetimhane'den ateş açıldığı inkâr edildi.

Mart başlarında Mülazım Kemal kumandasında 2 top Sive-rek'ten Urfa'ya getirildi. Aşiret kuvvetleri ve çetelerle birlikte genel bir taarruz kararlaştırıldı. Buna göre, Fransızlar'ın işgali altındaki Kürkçüzâde Osman Efendi, Kürkçüzâde Mahmud Nedim Efendi ve Şişko'nun evine hücum edilecekti. 4 Mart günü, gelen topların desteğinde Mücadele'nin en erkili taarruzu başlatıldı. Birkaç kez Fransız mevzilerine girildiği halde, kuvvetlerimiz püskürtüldü. Çok kanlı ve şiddetli geçen taarruzda Urfalılar çok kayıp verdiler. Yalnız tanınanların sayısı 82 idi. Buna köylülerden ve sahibi tarafından götürülen şehitler dahil değildi. Hastane dolmuştu. Bir Fransız subayının "Türkler yarın da aynı şiddetle hücumu devam ederlerse dayanamayız. Geceyi dehşetli bir korku içerisinde geçirdik" dediği saldırıda, topların irca yayı kırıldığı için müstahkem binalar yeterince dövülememiş, muharebe disiplinsizliği yüzünden büyük kayıplar verilmişti. Mustafa Kemal de, Urfa ve civarındaki aşiret ve Müdafayı Hukuk Cemiyetlerinin kendilerine top, cephâne vs. için

müracaatlarına karşılık, XIII. Kolordu Komutanlığı'yla V. Tümen komutanlıklarına çektiği telgrafta : "Urfa'da yalnız birkaç binada düşman bulunmasına nazaran telaş etmeye mahal olmadığını" belirtiyor ve "Anlaşıldığına göre, Urfa'daki işler harpten ve askerlikten anlamayan adamlar tarafından idare olunuyor. Oradakilere baş olacak munasip bir zatın Kolorduca gönderilmesinin munasip olduğu fikrindeyiz" diyordu.

Bu arada Ali Saip Bey'e, verilen büyük kayıplardan dolayı tepkiler başlamıştı. XIII. Kolordu'ya bağlı II. Tümen Komutanı Yarbay Akif Bey, Siverek'e gelip Kolordu'ya verdiği raporda "Aşayir ve ahaliyi kumanda, muhal denecek kadar güç bir şey olduğu müsellemler olduğundan Urfa Kuvayı Milliye Komutanı'na bir hoşnutsuzluk vardır" diyordu.

Bir taraftan kayıplar, bir taraftan Fransızlar'a imdat geleceği haberleri halkın moralini bozuyordu. Urfa ahali, 19 Mart'ta Karaköprü'den Heyet-i Temsiliye Başkanlığı'na çektiği telgrafta, "XIII. Kolordu Komutanlığı'na muntazam kuvvetlerin gönderilmesi için yaptıkları başvuruya cevap alamadıklarını, iki saat içinde muntazam kuvvet gönderileceğine dair cevap alınmazsa, Urfa'ya dönüp Urfa-lılara başlarının çaresine bakmalarına mecbur olduklarını tebliğ edeceğiz" diyorlardı. Mustafa Kemal bunun üzerine, XIII. Kolordu Komutanlığı'na bir miktar muntazam kuvvetin "milli kuvvetler" görünümünde Urfa'ya gönderilmesini istiyor, XIII. Kolordu Komutanlığı ise muntazam kuvvetlerin işe karıştırılmasının Fransa'ya harp ilanı anlamına geleceği gerekçesiyle bundan kaçınıyordu.

Bu arada yakalanan bir Fransız casusunun üzerinde çıkan pusulada, Fransızların erzak bakımından son derece sıkıntılı oldukları öğreniliyordu. 30 Mart'ta Şişko'nun Bağ'ındaki ağılda (bugünkü Şehitlik Çamlık içerisinde) bulunan Fransız askerlerine baskın yapmayı planlayan ve Nino Hacı Bekir'in Hanı'ndan (bugünkü Topçu Hanı) hareket eden yedek subaylardan Murad'ın oğlu Hacı

Osman kumandasındaki Badıllı aşiret kuvvetleri, Fransızlar'ın uyanık bulunmaları nedeniyle şiddetli ateşle karşılaştılar ve 7 şehit, üç yaralı verdiler. Ertesi gün, erzak elde etmek için şehre karşı hücum düzenleyen Fransızlar, çetelerin ateşiyle karşılaştı ve geri çekildi.

Nisan ayı başlarında, beklemedikleri yardımdan ümitlerini kesen Fransızlar'ın erzakları bitmiş, Urfa'yı boşaltmayı düşünür olmuşlardı. Ancak öyle bir formül bulunmalıydı ki, Urfa'yı "Fransa'nın şerefine uygun" bir şekilde boşaltmalıydılar. Bulunan formül de şuydu: Urfa'daki Ermeniler, Fransızlar'a açlığa düştükleri gerekçeyle başvuracaklar, Fransızlar da onların hatırı için Urfa'yı boşaltacaklardı. Urfa'daki Ermeni Cemaati, Fransızlar'ın bu formülüne itiraz ettiler. Eğer böyle bir şey olursa Urfalılar, "Fransızlar Ermeniler için geldiler, yine onların hatırı için Urfa'yı terk ediyorlar" diye düşüneceklerdi ve bu da Ermeniler için çok kötü olacaktı. Sajous, teklif yaptığı Ermeni Cemaati liderlerinden Dr. Beşliyan'a "Doktor, bundan böyle bu Ermeni kalbidir" diyerek kalbini göstermesine rağmen, Ermeniler'i ikna edemedi. Dr. Beşliyan diyordu ki, "Velhasıl anladık ki, Fransızlar bizi kurbanlık koyun gibi Hacı Mustafa'ya bırakıp kendileri şerefle sıvışmak peşinde. Yani kasap yağ derdinde, keçi can derdinde."

Ermeniler'in bu çözümü reddetmeleri üzerine İsviçreli Dr. Vischer, bu görevi üstlenip Ermeniler'in açlığını ileri sürerek Fransızlar'ın Urfa'yı tahliye için görüşebileceklerini şartlarla beraber mutasarrıflığa bildirdi. Sonradan Ali Saip Köprüsü adı verilen Millet Köprüsü üzerinde 9 Nisan günü Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Ali Saip Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa, Fransız Komutanı Hauger, Yüzbaşı Sajous ve Dr. Beşliyan buluştular. Şartlar görüşüldü, anlaşmaya varıldı. Fransızlar'ın tahliye şartları şunlardı:

1. Ermenilerin hayatlarının korunması.
2. Amerikalıların hayatlarının ve mallarının korunması
3. Urfa'da ölen Fransızlar'ın mezarlarına saygı gösterilmesi.

4. Cerablus'a kadar ağırlıkların taşınması için 60 deve ve 25 yük arabasının verilmesi.

5. 17 Şubat'ta esir edilen Fransız askerlerinin geri verilmesi.

6. Urfa eşrafından 10 kişinin Cerablus'a kadar kendilerine eşlik etmesi.

7. Dr. Vischer hastanesinde bulunup taşınması mümkün olmayan yaralıların hayatlarının korunması.

8. Fransız kuvvetlerinin gidecekleri yere kadar güvenliklerinin korunması.

9. Savaşmaya derhal son verilmesi.

10. Düzenlenecek antlaşma hükümlerinin bir taraftan işgal komutanı, diğer taraftan mutasarrıf, belediye reisi ve Kuvayı Milliye Komutanı'nca imza edilip onaylanması

Diğer şartlar kabul edilmekle birlikte, 6.maddedeki "eşraftan 10 kişi" yerine Teğmen Ömer İzzet Efendi komutasında 10 jandarma eri refakatçi olarak verildi.

10 Nisan'ı 11 Nisan'a bağlayan gece yarısı Fransız kuvvetleri, Hastane ve Hızmalı Köprü yolunu izleyerek iki koldan Suruç yönüne doğru yola çıktı. Sabah saatlerinde silah sesleri gelmeye başladığında Fransız kuvvetlerini arkadan izleyen Teğmen Halil Münir Efendi'den Ali Saip Bey'e şu rapor geldi:

"Düşman öncüsü, bilhassa öncüde bulunan Ermeniler'in yolda rastladıkları aşiretlere ve bilhassa yol üzerindeki köylülere ateş etmeleri üzerine Şebeke Boğazı'nda şiddetli bir çatışma başladı. Komutan, Fransız kuvvetlerine savaş düzeni aldırdı. Bize karşı da ateş etmeye başladılar. Urfa yolunu koruma altında bulunduruyorum, durumumuz tehlikelidir, acele etmenizi bekliyorum." Bu sırada halk ve aşiretler akın akın olay yerine gidiyordu. Olay yerine hareket eden Ali Saip Bey, yarı yolda Ömer İzzet Efendi ile karşılaştı. Ömer İzzet Efendi'den durumu öğrenden Ali Saip, olay yerine vardığında

Sajous ve subaylar öldürülmüş, yerde yatıyorlardı. Muharebe sonucunda kalan 100 Fransız askeri de esir edilerek Urfa'ya getirilmişti.

Kaynaklar:

- Akalın, Müslüm. *Milli Mücadele'de Urfa*. Ank. 1985
- Akalın, Müslüm. *Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler*. Ank. 1997
- Akalın, Müslüm; *Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in - Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harb'indeki - Savunması*, Ank. 1992.
- Ali Rıza; "Ahfada Yadiğâr" *Urfa Mücabedesi*, Sinop. Hicri 1343.
- Ali Saip, *Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri*. Ank. 1340
- Baykal; B. Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kavarları*, Ank. 1974.
- Baytok, Taner; *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970.
- Belen, Fahri; *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ank. 1973.
- Fırat, Kerim; *Urfa Kahramanları*, Gaziantep 1940
- Fırat, Kerim; *Urfa Savaşından Yapraklar*, Gaziantep 1944
- Gökbilgin, Tayyip; *Milli Mücadele Başlarken*, I-II. Ank. 1959-1965.
- Kılınçkaya, Derviş, *Milli Mücadele'de Urfa*, Yüksek Lisans Tezi (1985)
- Malkoç, Nami; *1920 Yılı'nın Kurtuluş Savaşları*, Ank. 1937
- Olcay, Osman; *Sevr Anlaşmasına Doğru*, Ank.1981.
- Özçelik, İsmail, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Urfa)*, Ank.1992
- Sabis Ali İhsan, *Harp Hatıralarım*, c.5, Ank. 1951.
- Saral, Hulki-Tosun; *Vatan Nasıl Kurtarıldı*. Ank. 1970.
- Selek, Sabahattin; *Anadolu İhtilali*, İst. 1976
- Tansel, Selahattin; *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I-IV, Ankara. 1977-1978.
- Véou, Paul Du; *Kilikya Faciası*, Çeviren: R.Gögen (Basılmamış Daktilo Metin.) Ank. 1938.

URFA'NIN KURTULUŞUNDA 12'LER

Urfa'nın Kurtuluşunda, Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'ni oluşturan kişileri anlatırken kullanılan sembolik bir kavram olan "12'ler", mücahitler arasında değilse de mücahitlerin ölümünden sonra geride kalanlar çocukları arasında hep tartışma konusu olmuştur. Aile büyüklerinin Mücadele'ye hizmetleri konusunda onur ve kıvanç duyan alt kuşakların bu konudaki ateşli tartışmalarında Mücadele'ye katılmış olanların anılarını yazma konusundaki eksikliklerinin de rol oynadığı söylenebilir. İlginçtir, 12'ler içinde yer alan Urfalılardan anılarını yazan ya da anlatan hiç kimse bulunmamaktadır.

12'ler Deyimi Üzerine:

Urfa'nın Kurtuluşuna dair yayınlarda deyimini izini sürdüğümüzde bu sembolik deyim 1940'lardan sonra yayınlanan gazetelerde "12'ler" şeklinde kullanılmaya başlandığını, ondan önceleri ise '12 reis' '12 kişi' '12 zevattan mürekkep Cemiyet' şekillerinde kullanıldığı görülmektedir.

Bu konudaki ilk yazılı kaynak, Urfa Jandarına Kumandanı Bnb. Ali Rıza Bey'in Diyarbakır Jandarına Kumandanıyken Genelkurmay Başkanlığı'na vermiş olduğu 4 Şubat 1923 tarihli rapordur¹. Raporda Urfa Mutasarrıfı 3 Ekim 1919 tarihli yazıyla, Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunu Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti başkanlığına takdim etmekte ve Cemiyet için

“Liva jandarma tabur kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey’in emrinde ve 12 reis idaresinde” ifadesi kullanılmaktadır.

Bu rapor daha sonra, 1924 yılında Bnb. Ali Rıza Bey tarafından “*Urfa Mücadelesi*” adıyla kitap haline getirilmiş, belge ve fotoğraflar eklemek suretiyle Sinop’ ta basılmıştır. ² Kitapta; Urfa Mutasarrıfının Cemiyet’i takdim yazısında “Liva jandarma kumandanı riyasetinde ve 12 reis idaresinde” ifadesi kullanılmaktadır³.

Jandarma kumandanı Ali Rıza Bey’den sonra Urfa jandarma kumandanlığına atanan Yzb. Ali Saip Bey’in 1924 yılında Ankara’da basılmış olan “*Kilikya Faciaları ve Urfa’nın Kurtuluş Mücadeleleri*” adlı hatıratında bu deyim yer almamakta olup kendisinden önce Urfa’da yapılan çalışmalar için yalnızca, “Selefim Ali Rıza Bey’in bir teşkilat yapmak istediğini fakat Fransızlara ihbar edilerek sınır dışına çıkmak zorunda kaldığını, Urfa’da geniş ve kapsamlı bir örgütlenmenin zor olduğunu anladım” ifadesi yer almaktadır⁴.

1927 yılında yayınlanmış olan Urfa Salnamesi’nde 12’lerle ilgili herhangi bir ifade bulunmamaktadır⁵

Urfa’nın Kurtuluş günü olan 11 Nisan, ilk defa 11 Nisan 1927 tarihinde bayram olarak kutlanmıştır. Bu ilk kutlamayı anlatan gazete haberinde “12’ler”le ilgili bir ifade bulunmamaktadır⁶.

Urfa Halkevi tarafından 1936 yılında yayınlanan 11 Nisan bülteninde yer alan Bedri Alpay’ın yazısında -muhtemelen Ali Rıza Bey’in hatıratından alınmış olan- “12 kişilik heyet” ten sözedilmektedir⁷.

Siverek’ten Urfa’ya gelen milis kuvvetinde yer alan yedek subay Kerim Fırat tarafından 1942 yılında yayınlanan *Urfa Savaşı’ndan Yapraklar* ve 1944 yılında yayınlanan *Urfa Kahramanları* adlı hatıratlarda 12’ler deyiimi bulunmamaktadır⁸.

Müftü Hasan Efendi’nin 2001 yılında yayınlanan hatıratında ise bu konuda şu bilgiler yer almaktadır⁹:

“... 1919 Aralık başlarında bir gün Mutasarrıf Ali Rıza Bey beni makamına çağırarak Fransızlardan gelen bir mektubu gösterdi ve bu mektuba karşı ne yapmamız gerektiğini sordu. Mektup, ‘*Urfa şehri içinde bize savaş açmak için teşkilat kuran ve yöneten oniki kalburüstü şahıs olduğunu haber aldık. Bu hareket müttefik kuvvetlere karşı isyana teşviktir. En kısa zamanda bu şahısları bize teslim ediniz*’ mealindeydi. Mutasarrıfa, arkadaşlarla istişare edeceğimi söyleyerek ayrıldım. Arkadaşlarla fetvahanede bir toplantı yaptık, durumu değerlendirdik. Sonuçta, savaşa hazır olduğumuzu, çekinecek bir şey bulunmadığını düşünerek ‘Hodri meydan’ anlamında cevabi bir notanın hazırlanmasını kararlaştırdık. Jandarına taburunun askerleri, 13. Kolordu’nun izni ile Urfa askeri deposundan alınan silahlarla donatılan şehir milisleri ve aşiretlerden gelecek takviye gücü ve bizi tanıdıkları halde tutuklamaya cesaret edememeleri bize savaşılabilecek cesareti veriyordu. Hazırladığım notada, bizlerin barışsever insanlar olduğumuzu Fransızların geçici olarak Urfa’ya geldiklerini zannederken sömürgecilere has davranışlarla kalıcı olmayı amaçladıklarının anlaşıldığını, Urfalıların işgalcileri topraklarından atmak için yemin etmiş olduklarını, yemin edenlerin sayısının 12 değil 120.000 olduğunu ve kayıtlarının bu şekilde düzeltilmesi gerektiğini, onikiler teşkilatının önderleri olarak bağımsızlığımıza kastedenleri topraklarımızdan kovmak için her türlü savaşı göze aldığımızı, Urfa’yı özür dileyerek terk etmeleri gerektiğini belirtip “Bütün Urfa Sancağı Halkı Adına Onikiler” imzasıyla Mutasarrıfa teslim ettik. O da hiç çekinmeden bunu Fransızlara teslim etti. İşte sonradan yerleşen ONİKİLER deyiimi bu cevabi notada üzerinde dura dura tekrar edilen ONİKİLER kelimesinden esinlenerek kalmıştır”

12’ler Nasıl Toplandılar Ve Kimlerden Oluşuyordu:

Müdafaayı Hukuk Cemiyeti’nin kurulması maksadıyla, sonradan 12’ler diye anılan kişilerin toplanması ve kimlikleri çeşitli

kaynaklarda farklı şekilde yer almaktadır. Bnb. Ali Rıza Bey'in yukarıda anılan 4 Şubat 1923 tarihli raporundaki anlatım şöyledir:

“.. Ali Rıza Bey bu azim ile çalışırken o tarihte Meclis-i İdare-i Liva azasından Hacıkâmilzade Hacı Mustafa Efendi'nin gizlice mü-racaatı ve Hacı Mustafa Efendi'nin haricen hazır ettiği on iki zevattan mürekkep Cemiyet bu suretle teşekkül ettikten sonra İngilizlere haber vermemek üzere geceleri içtima, mukarrerat programını tanzim ile beraber silah mevcudu efradını tezyit ve bir hal karşısında bulunulduğu halde kuvvetin iâşe ve cephanesini temin hususuna matuf gayelerin ihzarına tebeddülü mesai ile beraber mülkiye reisi hükümeti mutasarrıf Ali Rıza Beyi ikna ve o vasıta ile Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'in iş başında bulunduğunun Mustafa Kemal Paşa hazretlerine arz ve tebliğ keyfiyeti tezekkür ve mutasarrıf mumaileyh işbu arzunun tervici kabul ettirilerek Urfa ile Siverek arasında vaki Karacurun nam mahalde bir telgraf merkezi tesis temin Mustafa Kemal Paşa hazretlerine Cemiyeti Hafîye¹⁰ nin teşkil edildiğinin bildirilmesi rica edilmiştir ki o sıra Mustafa Kemal Paşa hazretleri de Sivas'a geçmiş bulunuyordu. ”

1. Sabık Meclisi İdare azasından halen Belediye Reisi Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi

2. Eşraftan Hacıkâmilzade Reşit Efendi mahdumu Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi.

3. Eşraftan Mollazâde Hacı Mahmut Efendi.

4. Polis Komiserliğinden müstafi Arabizâde Şakir Efendi.

5. Tüccardan Barutçuzâde Hacı İmam Efendi.

6. Tüccardan Güllüzâde Osman Efendi.

7. Esnaftan Şellizâde Ali Ağa.

8. Tüccardan Nebozâde Hacı İmam Efendi.

9. Jandarma tabur mülhakı mülâzım Hulûsi Efendi.

10. Jandarma takım kumandanlarından mülâzım Pertev Efendi

11. Jandarma Çavuşu Sofi oğlu Hacı Mustafa Çavuş.

12 Eşraftan Bedirağazâde Halil Ağa. ¹¹.

Bnb. Ali Rıza Bey'in raporunun kitap haline getirilmiş baskısında toplantının hikâyesi şöyledir:

“.. Jandarma Kumandanı başına topladığı 12 reis arkadaşını 4/5 Eylül 1919 gecesinde Urfa'nın Kale Mahallesi'nde Güllüzade Osman Efendi'nin evinde belirlenen zamanın yaklaştığını açıklayıp toplantıya çağırarak artık Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine varlığımızı bildirmek ve çalışmalarımızı arz etmek zamanı geldiğini çalışma arkadaşlarının her birinin yanındaki kuvvet ve silahların tespitini ve bir sendika oluşturulmasını talep etti.

Toplantıda bulunanlar her haklı konuda Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'i başkanlığa tayinle birlikte yürümeye, o günün mevcudu olan 150 silahlı kişiyle hazır olduklarını, karşı güvenliği sağlamlaştırmak için de Kelâm-ı Kadim üzerine söz verip yeminle sonuna kadar sözlerine bağlı kalacaklarını bildirdiler ve o gece görüşmelere son verdiler

Harekete yeminle bağlı 12 kişi şunlardı:

1. Belediye Reisi Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi
2. Barutçuzâde Hacı İmam Efendi.
3. Eşraftan Tüccar Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Reşit Efendi.
4. Mollazâde Mahmut Efendi.
5. Polis Komiserliğinden müstafi Arabizâde Şakir Efendi.
6. Güllüzâde Osman Efendi.
7. Esnaftan Şellizâde Ali Ağa.
8. Tüccardan Nebozâde Hacı İmam Efendi.
9. Eşraftan Hacı Bedirağazâde Halil Ağa.
10. Jandarma Tabur mülhakı İzmirli Adil Hulûsi Efendi.
11. Takım kumandanlarından Mülâzımievvel Hüseyin Pertev Efendi.

12. Jandarma Çavuşu Sofizâde Hacı Mustafa Çavuş. ^{12.}”

Müftü Hasan Efendi'nin hatıratında ise Cemiyetin açılışı şu şekilde hikâye edilmektedir¹³:

“Bu sıralar Anadolu'daki Müdafaayı Hukuk Cemiyeti feyizli bir şekil almıştı. Urfa'da da bu cemiyetin açılmasına lüzum hissedilmişti.

1 Ekim 1919 günü Mutasarrıf Ali Rıza Bey'le bu mevzuda aramızda yapılan bir müzakere sonucunda Cemiyet'in teşkili ve aşağıdaki şahısların İdare Heyeti'ne geçirilmesi ve Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in de İdare Heyetiyle Mutasarrıflık arasında temas memurluğu yapması tensip edilmişti. İdare Heyeti, aşağıda isimleri yazılı hemşehrilerimizden oluşmuştu:

1. Abdurrahmanağazade Şihmüslüm
2. Güllüzade Osman
3. Jandarma Çavuşu Sofizade Hacı Mustafa
4. Komiser Urfalı Arabikâtibizade Şakir
5. Meclisi İdare azası Hacıkâmilzade Hacı Mustafa
6. Hacıkâmilzade Mustafa Reşit Kâmil
7. Mollazade Mahmut
8. Barutcuzaade Hacı İmam
9. Nebozade Hacı İmam
10. Şellizade Ali
11. Abozade Halil
12. Arabizade Reşit

Belediye Reisi Hacıkâmilzade Hacı Mustafa'nın oğlu Cemil Hacıkâmiloğlu 12'lerin toplanmasını şu şekilde hikâye etmişti: “Bir gün Bnb. Ali Rıza Bey, bir sohberte 'Urfalılardan şüpheleniyorlar, bilmiyorlar ki çiğköfteyle meşguller' der ve Hacı Mustafa'nın içini arar. Acı acı gülüşürler. O akşam Hacı Mustafa olayı arkadaşlarına açar ve uygun görürseniz bir gece onu aramıza çağıralım, der.

Uygun görülür. Ertesi gün Hacı Mustafa, Ali Rıza Bey'e uğrayarak, akşamdan sonra Hasan Padişah Camii'nde bulunun. Size işaret verecek birisini izleyin. Bakın Urfahlılar yalnız çiğköfteyle mi meşgul-ler, yoksa başka işlerle mi, der. Akşam Ali Rıza Bey cami avlusunda gezinmeye başlar. Karanlık iyice çöktükten sonra yüzü gözü sarılı bir kişi ona bir işaret vererek Kalaboynu'na doğru ilerlemeye başlar. Onu izleyip dar ve karanlık yollardan geçerek vardığı evde içerdeki kişileri görünce Ali Rıza Bey rahatlar. Bu ev Güllüzâde Osman Efendi'nin evidir ve kendisini getiren kişi de Küçük Hacı Mustafa'dır.¹⁴

Cemil Hacıkâmioloğlu daha sonra yayınlamış olduğu hatıratında ise Ali Rıza Bey'i karşılayan kişinin babası Hacıkâmilzade Hacı Mustafa Efendi olduğunu yazmıştır¹⁵: “.. Hacı Mustafa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in makamında girer, gizli görüşeceğini söyleyerek kapıya nöbetçi koymasını söyler. Hacı Mustafa Kuvayı Milliye Cemiyetini kurduğunu, çete hazırladığını.. söyler. Ali Rıza Bey 'ben de Cemiyetinizi görmek isterim' der. Hacı Mustafa 4 Eylül akşamı Güllü Osman'ın evinde yapılması kararlaştırılan toplantıya davet ettiği Ali Rıza Bey'e “ Sivil ve muhafızsız olarak Hasan Paşa camiine gelirsiniz. Minareye dayanmış bir adam size kendisini takip etmenizi işaret edecek. O adamı takip edersiniz” der. Akşam geldiği caminin minaresine dayanmış adamın Belediye Reisi Hacı Mustafa olduğunu anlar ve onu takip ederek Güllü Osman'ın evine girerler.”

Güllüzade Osman'ın torunu Mustafa Eren ise, aileden duyduklarını şu şekilde anlatmaktadır:.. ”Hacı Osman Güllü'nün yatsı namazında Hasanpaşa Camiine gönderdiği oğlu Müslüm namaz sonrası cami avlusunda musalla taşı olarak kullanılan mermer sütunların yanında duracak, sonra cami avlusunun batısına doğru gidecek, dönüp doğuya taraf yürüyüp tekrar batıya yönelecek, daha sonra tekrar doğuya dönüp cami avlusunun güney kapısından çıkarak hiçbir şekilde arkasına bakmadan Kalaboynu mahallesinde toplantı

yapılacak olan eve gelecektir. Ali Rıza Bey bu şekilde, o sıralar 16-17 yaşlarında olan Güllü Müslüm'ü takip ederek Osman Efendi'nin evine gelmiştir". Eren'in anlatımına göre Ali Rıza Bey'le evde bulunan on iki kişi, çıra kürsüsünün üzerine Kur'an-ı Kerim ve silahlarını indirerek bağlılık yemini etmişlerdir. ¹⁶

I. Müdafayı Hukuk Cemiyetinin Heyet-i Temsiliye'ye Takdimi

Müftü Hasan Efendi'nin hatıratında da sözü edilen¹⁷ ve Bnb. Ali Rıza Bey'in raporuyla kitabında yer alan¹⁸ Cemiyetin takdim yazışmaları ve Mustafa Kemal'in cevabi yazısı şöyledir:

"Heyeti Temsiliye Başkanlığına

Şimdilik mevcudu 600 silahlı nefer olmak üzere sancak jandarma kumandanı başkanlığında 12 reis yönetiminde gizli Müdafayı Hukuk Cemiyeti kurulduğu ve bu husustaki emirlerin sözü geçen Ali Rıza Bey'e verilmesi istirham olunur. 3 Ekim 1919

Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza"

"Urfa Mutasarrıflığına

Yurtseverce koruma ve çalışmalarımıza teşekkür olunur. Örgütlenmenin tamamlanıp genişletilmesine çalışılması hususunun Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e bildirilmesiyle haberleşmenin sürdürülmesi ve Diyarbakir'de XIII. Kolordu Kurmay Başkanlığı ile Mardin'de tümen kumandanıyla ilişki kurulması rica olunur. 8 Ekim 1919

Heyeti Temsiliye Namına Mustafa Kemal"

"13. Kolordu Kurmay Başkanlığına

Urfa'da milli örgütlenme başlamıştır ve memleket işgal altında bulunduğundan gayet gizli tutulmaktadır. Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'ye bilgi arz ettim. 13. Kurmay Başkanlığıyla haberleşmenin temini emri alındı. Cemiyetin mutemet ve reisleri bendenizim. Cemiyet günden güne güç kazanmakta ve mevcudu 600'lere

ulaşmaktadır. Yalnız zat-ı âlileriyle daha çok temasta bulunarak durumu serbestçe anlamak üzere Cemiyet yöneticilerinden delege olarak Arabizade Şakir ve Mollazade Mahmut Efendiler Siverek'e gönderilmiştir. Telgrafla zat-ı âlileriyle haberleşmek emelinde olduklarından aydınlanmalarına yardım buyurulması rica olunur. 13 Ekim 1919

Urfa Jandarma Kumandanı Bnb. Ali Rıza”

II. Tespitler:

Yukarıdaki kaynaklar değerlendirildiğinde 12'lerin oluşum süreci, isimleri, vs. hususlarda Bnb. Ali Rıza Bey'in raporu, Ali Rıza Bey'in ve Müftü Hasan Efendi'nin hatıratı ve belgeler arasında çok sayıda çelişki görülmektedir:

a. Cemiyetin Oluşumu: Bu konudaki ilk yazılı kaynak olan Bnb. Ali Rıza Bey'in Genelkurmay Başkanlığına sunduğu 4 Şubat 1923 tarihli raporunda “Hacıkâmilzade Hacı Mustafa Efendi'nin gizlice müracaatı ve Hacı Mustafa Efendi'nin haricen hazır ettiği on iki zevattan mürekkep Cemiyet” ifadesi yer alırken 1924 yılında bu raporun genişletilmiş hali olan hatıratında Bnb. Ali Rıza Bey; “Jandarma Kumandanı başına topladığı 12 reis arkadaşını 4/5 Eylül 1919 gecesinde Urfa'nın Kale Mahallesi'nde Güllüzade Osman Efendi'nin evinde belirlenen zamanın yaklaştığını açıklayıp toplantıya çağırarak artık Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine varlığımızı bildirmek ve çalışmalarımızı arz etmek zamanı geldiğini çalışma arkadaşlarımızın her birinin yanındaki kuvvet ve silahların tespitini ve bir sendika oluşturulmasını talep etti. “ ifadesini kullanmaktadır.

Müftü Hasan Efendi'nin hatıratında ise “1 Ekim 1919 günü Mutasarrıf Ali Rıza Bey'le bu mevzuda aramızda yapılan bir müzakere sonucunda Cemiyet'in teşkili ve aşağıdaki şahısların İdare Heyeti'ne geçirilmesi ve Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in de İdare

Heyetiyle Mutasarrıflık arasında temas memurluğu yapması tensip edilmişti. " İfadesi yer almaktadır.

b. 12'lerin Kimliği: Bu konudaki ilk yazılı kaynak olan Ali Rıza Bey'in raporundaki 12 kişinin adlarıyla daha sonra yayınlanan Ali Rıza Bey'in hatıratındaki 12 kişinin adları aynı, sıralamaları farklıdır.

Müftü Hasan Efendi'nin 12 kişilik listesiyle Ali Rıza Bey'in 12 kişilik listesindeki üç kişi biribirinden farklıdır. Ali Rıza Bey'in listesinde bulunan Mülazım Adil Hulusi Efendi, Mülazım Hüseyin Pertev Efendi ve Bedirağazade Halil Ağa yerine Müftü Hasan Efendi'nin listesinde Abdurrahmanağazade Şihmüslüm, Abozade Halil ve Arabizade Reşit isimleri vardır. Diğer 9 kişi aynıdır.

İlginç olan bir husus da 12'ler olarak listelerde yer alan kişilerden yalnız 4'ünün TBMM'den İstiklal madalyası almış olmasıdır¹⁹. Müftü Hasan Efendi'nin listesine göreyse madalya alanların sayısı 5'tir.

III. Değerlendirme:

Bnb. Ali Rıza Bey'in 12'lerle ilgili listesi çeşitli soru işaretlerini davet etmektedir. Genelkurmay'a gönderdiği 1923 tarihli Raporunda Meclisi İdare azası Hacıkâmilzade Hacı Mustafa'nın "haricen hazır ettiği 12 kişi" den söz ettiğine göre bu 12 kişi içinde listedeki jandarma subayları Adil Hulusi ve Hüseyin Pertev'in bulunmayacağı tartışmasıdır. Onların olmaması halindeyse geriye 10 kişi kalır.

Ayrıntıları farklı olsa da bütün hatıratlarda Bnb. Ali Rıza Bey'in toplantıya gitmek üzere Hasan Paşa Cami avlusuna yalnız başına geldiği belirtilmektedir Jandarma kumandanının geldiği Güllü Osman'ın evinde kendinden habersiz iki jandarma subayının da hazır bulunması mantığa aykırı olduğuna göre 4 Eylülü 5 Eylülle bağlayan Cumartesi günü akşamı Güllüzade Osman'ın evindeki toplantıya

mülâzım Adil Hulusi ve Mülâzım Hüseyin Pertev Efendilerin katılmış olma ihtimali zayıf görünmektedir. Bu halde ise toplantıya katılmış olanlar on kişi olmakla raporda belirtilen “Hacı Mustafa’nın önceden hazır ettiği 12 kişi” eksik kalmış olmaktadır. Önceden Hacı Mustafa tarafından hazır edildiği bildirilen oniki kişinin tamamının yerli eşraftan olacağı şüphesiz olduğundan Bnb. Ali Rıza Bey’in raporunda ve hatıratında belirttiği 12 kişilik listenin bu bölümü tatminkâr bulunmamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında 9 kişisi Bnb. Ali Rıza Bey’in listesindeki şahıslarla aynı olan Müftü Hasan Efendi’nin 12 kişilik listesi gerçeğe daha yakın görünmektedir.

12’lerin listesindeki kişilerin çoğu akraba ve Urfa tabiriyle “mahle şeyniği”, yani aynı mahallelidir. Belediye Reisi Hacı Mustafa’nın 1. eşi Zemzem, Güllüzade Hacı İbrahim’in bacısı; 2. eşi Fehime ise Küçük Hacı Mustafa’nın kızkardeşidir. Küçük Hacı Mustafa, Belediye reisi Hacı Mustafa’nın kayınbiraderi ve amcazadesidir. Mollazade Mahmut Efendi, Güllüzade Osman’ın kardeşi Halil’in kızı Ayşe ile evlidir. Hacı Mustafa, Küçük Hacı Mustafa, Barutçu İmam, Nebo İmam, Ali Şelli, Güllü Osman, ticaret erbabı ve pek çoğu toprak sahibidir. Yine Güllü Osman, Barutçu İmam, Ali Şelli, Nebo İmam, Hacı Çavuş, Arabizade Reşit, Kalaboynundan Harrankapısına kadar uzanan bölgenin sakinleridir.

İlk toplantı bu haliyle sanki, sıra gezen²⁰ bir grup arkadaşın sıra gecesine Hacı Mustafa tarafından Bnb. Ali Rıza Bey’in davet edilmiş olması şeklinde cereyan etmiş gibidir. Sonra da birkaç gece tekrar etmiş ve sözgelimi adları geçen iki jandarma subayı daha sonraki gecelere Bnb. Ali Rıza Beyle birlikte iştirak etmiş; ya da sonraki gecelere, ilkinde bulunamayan diğer şahıslar da katılmış olmalıdırlar. Bu da onikiler listesine yapılan itirazları²¹ anlaşılabilir hale getirir.

4 Eylülde yapılan ilk toplantının eylül ayı boyunca da sürdürülmesi kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Cemiyetin Sivas’a

bildirilişi ilk toplantıdan yaklaşık 1 ay sonradır. Urfa Mutasarrıfı, 3 Ekim 1919 tarihinde Bnb. Ali Rıza Bey'in başkanlığında 12 reis yönetiminde gizli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin kurulduğunu Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Temsil Kurulu Başkanlığına bildirmiştir.

Özetle Kurtuluş'un sembolü olan 12'lerle ilgili olarak söylenmesi gereken şey, Müftü Hasan Efendi'nin değındığı gibi o dönem Urfa'nın mahallelerinde yüzlerce 12'lerin var olduğudur.

Yazıda Kim Kimdir?

Bnb. Ali Rıza Bey (Türksoy) (Ahmet Tevfik-Hanife Şerife) (1876-02.08.1948): Jandarma Yarbay Ali Rıza Türksoy. 1876 Arapkir doğumlu. Havran Jandarma Kumandanıyken 1918 yılı Ağustosunda terfi ederek Urfa'ya atandı. İngiliz ve Fransız işgalinde Urfa Jandarma Kumandanıydı. Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda öncü çalışmalar yaptı ve Belediye Reisi Hacı Mustafa yardımıyla cemiyeti kurdu. Aşiretleri örgütlemeye çalışması nedeniyle Fransızlarca sorguya çekilip tutuklandı ise de bir yolunu bulup Siverek'e firar etti. Daha sonra Diyarbakır Jandarma Kumandanlığına atandı. 1921 Şubatında Antep'in düşman eline geçmesiyle Urfa'da uyanan telaş ve heyecan üzerine Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Reisi Hacı Mustafa ve cemiyet üyelerinin Elcezire Cephe Komutanlığına çektikleri telgrafla Urfa'da kumandayı yüklenmesi için görevlendirilmesi istendi. Urfa'ya yeniden gelip gerekli hazırlıkları yaptı, 28/05/1921'de yeniden Urfa Jandarma Tabur Kumandanlığına, daha sonra da Sinop'a atandı. Ali Saip Bey'in yayınladığı hatıratında Urfa mücahitlerine övünme payı verilmemiş olduğu gerekçesiyle belgelere dayanan "*Urfa Mücahede*sı" adlı hatıratını 1925 yılında Sinop'ta bastırıldı. 1931 yılında İstanbul mıntıkası Jandarma Müfettişliğinden emekli oldu, 1948 yılında vefat etti. Urfa Jandarma Kumandanlığında mücadele ile ilgili yazışmalarda (Hayreddin) takma adını kullandı.

Hacıkâmilzade Hacı Mustafa (Hacıkâmiloğlu) (Hacı Osman-Hafıza) (1870-19. 04. 1933): İngiliz işgalinin başlangıcında Nusret Bey'ce oluşturulan Milis teşkilatında çete reisiydi. Daha sonra 12'ler, ve 9 Şubat sabahı Urfa'ya giren Kuvayı Milliye'nin işe kurulunda yer aldı. Urfa Milli Mücadelesi'nin sivil lideri ve Kuvayı Milliye reisidir. İşgalde Urfa Belediye Reisi oldu. Jandarma Kumandanı Bnb. A. Rıza Bey'e göre “.. ileri görüşlülüğü ve fedakârlığı konusunda ne kadar yazılırsa yazılsın mübalağa edilmemiş olur. Olağanıüstü tahsil görmüş birinin kudret ve yaraşırılığını gösterecek derecede hizmet ve alkışlanmaya değer davranışlarıyla birlikte vatan duygusuyla dolu kalbinin pek derin ve kuytu köşelerinden kopup gelen pek sıcak ve içten vatan aşkıyla tehlikelere atıldığı için alnundan öpülmeye değerdir. Yüzbaşı Ali Saip Bey'in başarısının büyük bölümü Hacı Mustafa Efendi'ye ait kalır.” Mücadele devam ederken 04/04/1920 tarihinde 1. dönem BMM üyeliğine seçilmiş, 09/10/1920'de devamsızlıktan müstafi sayılmıştır. TBMM tarafından 05/04/1925 tarihinde kırmızı şeritli İstiklâl Madalyasıyla taltif edilmiştir.

Baruçzade Hacı İmam (Baruçtu) (Hacı İbrahim-Zeliha) (1865-1928): İngiliz işgalinin başlangıcında Nusret Bey tarafından oluşturulan milis teşkilatında çete reisiydi. Daha sonra 12'ler ve 9 Şubat sabahı Urfa'ya giren Kuvayı Milliye'nin işe kurulunda yer aldı. İri cüsseli olan Baruçzade Hacı İmam Efendi'nin Suruç hareketindeki kahramanca hareketleri arkadaşları ve Pehlivanzade Nuri Bey'i hayrette bırakmıştı TBMM tarafından 05/04/1925 tarihinde “*Urfa harekât ve Mücadelei Milliyesinde fevkâlâde ibrazı fedakâri eylediğinden*” dolayı kırmızı şeritli İstiklâl Madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Hacıkâmilzade Mustafa Reşit Kâmil (Yetkin) (Mehmet Reşit-Kafre)(1887-29/08/1966): “*Küçük Hacı Mustafa*” adıyla anılır. İngiliz işgalinin başlangıcında Nusret Bey tarafından oluşturulan Milis teşkilatında çete reisiydi. Fransız işgali yaklaştığında kurulan Müdafaayı Hukuk teşkilâtı 12'ler ve 9 Şubat sabahı Urfa'ya giren

Kuvayı Milliye'nin iâşe kurullarında yer aldı. Külaflı Tepesi'nin alınmasına çeteleriyle katıldı. Mücadelede büyük yararlıklar göstermiş olması nedeniyle TBMM tarafından 22/02/1926 tarihinde 1930 sayılı kırmızı şeritli İstiklâl Madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Cumhuriyet'ten sonra Halk Fırkası İdare Heyeti, Belediye Meclisi üyeliklerinde, çeşitli oda başkanlıklarında bulunmuştur.

Mollazade Mahmut (Özbay) (Süleyman-Hatice) (1866-1931): Kuvayı Milliye adına Arabizade Şakir ile birlikte Diyarbakır'daki 13. Kolordu'yla görüşmelerde bulunmuş, Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ve iâşe kurulu üyesi olarak önemli hizmetler yapmıştır.

Arabikâtibizade Komiser Şakir (Yazgan) (M. Salih-Safiye) (1876-1969) Urfa'da dünyaya geldi. Babası Rodos Ticaret Mahkemesi Reisi Mehmet Salih Bey'dir. İlköğrenimini Urfa'da tamamladıktan sonra Polisliğe başvurdu. Milli Mücadele'de İstanbul'da Karakol Teşkilatı'nda çalıştı.

Güllüzade Osman (Güllü) (Hacı Bozan-Anzılha) (1870-1942): Evi Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin ilk toplantısına sahne olmuş, örgütlenme ve iâşede önemli hizmetleri olmuştur.

Şellizade Ali Ağa (Aybar) (Mustafa-Zeliha)(1882-1952): 12'lerdendir. Kuvayı Milliye'nin mahalle örgütlenmelerinde, Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ve İâşe kurullarında, Suruç cephesinde önemli hizmetleri olmuştur.

Nebozade Hacı İmam (Elçi) (Arabo-Hadice) (1863-1940): Harrankapı mahallesinin önemli tüccarlarından. 12'ler üyesi olup Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ve iâşe kurulunda yer almış, mayiyle önemli hizmetler yapmıştır.

Bedirağazade Halil (Aydoğdu) (Bedir-Fatma) (1865-1922): Yüzbaşı Bedir Ağa'nın oğludur. Güllü Osman Efendi'nin evinde toplanan 12'ler arasında ve 9 Şubat sabahı Urfa'ya giren Kuvayı

Milliye'nin iâşe kurulunda yer aldı. Mücadele'de aldığı hastalıkla vefat etmiştir.

Mülâzım Adil Hulûsî (Gür) (Ali-Döndü) (1891-1967): Jandarma Binbaşı Adil Hulûsi Gür. Kula doğumlu. Urfa Jandarma Tabur mülhakı iken Müdafaayı Hukuk Cemiyetine katılmış, Bnb. Ali Rıza Bey'in başkanı olduğu ve 12'ler olarak bilinen kurulda yer almıştır. Jandarma Komutanı Ali Rıza Bey'in firarından sonra cemiyetin bütün yazışmalarını yöneten Adil Hulusi Efendi Urfa'dan sonra Diyarbakır Jandarma Komutanlığı emrinde çalışmıştır. 1929 yılında Urfa jandarma Bölük kumandanlığı da yapan Adil Hulûsi Bey, 1940 yılında İzmir Jandarma Alayı Urla Tabur Mülhakı iken emekli olmuş 1967 yılında vefat etmiştir. Yazışmalarda (Tarık) takma adını kullanmıştır.

Mülâzım Hüseyin Pertev (Savaş) (Mustafa Lütfi-Zehra) (1902- ?) 12'ler olarak bilinen kurulun üyesidir. Suruç Jandarma komutanı Yzb. Sabri Bey'in yaralanması üzerine ona vekâlet ettiği sürede merkez livanın talimatları gereğince Suruç aşiretlerini Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'ne katma çalışmaları Basravi tarafından ihbar edilince Fransızlar tarafından Suruç Kaymakamı Mesut Bey'le birlikte görevden uzaklaştırılmış, Adana'ya sevkle üç ay istasyon istasyon dolaştırıldıktan sonra İstanbul hükümetine teslim edilmiştir.

Sofizade Hacı Mustafa Çavuş (Güven) (Mehmet Sofi-Zemzem) (1894-27/01/1965) 12'ler ve Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nde yer almış, Cemiyet çalışmalarının dışında Jandarma taburundaki görevi nedeniyle çetelerin yönetiminde bulunmuştur. Hacı Mustafa Efendi'yi Jandarma Komutanı Bnb. Ali Rıza Bey, Müdafaayı Hukuk arasına katmıştı ve ona *Silistre Kabramanı Abdullah Çavuş* adını vermişti. 11 Nisan günü sabahın erken saatlerinde Urfa'yı tahliye eden Fransız kafilesini 3 kilometre geriden takip eden 100 mevcutlu jandarma müfrezesinin başında bulunan Hacı

Çavuş, Şebeke'de Kuvayı Milliye'nin önemli bölümünü yönlendirip idare etmiştir. 134578 sayılı İstiklâl Madalyası'nın sahibidir.

Abdurrahmanağazade Şihmüslüm (Ulusoy) (Abdurrahman) (1856-1927) Kadioğlu mahallesindedir. Müftü Hasan Efendi'nin hatıratına göre Nusret Bey zamanında, İngiliz işgalinde kurulan milis taburunun çete reisi olarak ve daha sonra Fransız işgaline yakın oluşturulan 12 kişilik Müdafaayı Hukuk Cemiyeti azası olarak hizmet etmiştir. Şıh Ağa olarak bilinir.

Abozade Halil Efendi (Coşkun) (Mustafa) (1875-1922): Müftü Hasan Efendi'nin hatıratına göre Fransız işgali yaklaşırken kurulan ve 12 kişiden oluşan Müdafaayı Hukuk Cemiyeti azası olarak Mücadele'de hizmet etmiştir. Urfa Valiliğinde çok uzun yıllar çalışmış olan Zeki Coşkun'un babasıdır.

Arabîzade Mehmet Reşit (Görgün) (Ömer-Adile) (1878-1971): İngiliz işgalinin başlangıcında Nusret Bey tarafından oluşturulan Milis teşkilatında çete reisiydi. Müftü Hasan Efendi'nin hatıratına göre Fransız işgali yaklaşırken kurulan ve 12 kişiden oluşan Müdafaayı Hukuk Cemiyetindendi. 9 Şubat sabahı Urfa'ya giren Kuvayı Milliye'nin iâşe kuruluna seçildi, Mücadele boyunca maiyeti ve çeteleriyle hizmet etti. 1926 yılında Urfa Belediye Reisliği yaptı, 22/02/1926 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisince 3865 sayılı "Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası" ile ödüllendirildi. Reşit Efendi, Urfa hadisesinin sonuçlanmasından üç sene sonra gözüne gelen bir hastalığı tedavi için Beyrut'a gittiğinde Fransızlar "*Bu çete reisidir*" diyerek Suriye sınırı dışına çıkarılmak üzere onu Mersin'e sevk etmişlerdi.

ایمان آیتشدهک .

بر طرفندن ده مصطفی کمال پاشانک ارشرومدن سیراسه حرکتی
استانبول اوزرینه بر حرکت اولدینی و مرحوم محمود شوکت پاشانی
تقلید ایله سا ۳۱ مارت ۳۲۵ حرکتته مثال بر حرکت اجرا ایله کی
سویلیوردی . ژاندارمه قوماندانی او قدر قوش قفالی ایلما دینندن
تعقیب ایستدیکی استقامتدن آیرلیه رق باشنه طوبلادینی اون ایکی رئیس
آرقداشی ۴ - ۵ - ایلول - ۳۳۵ کیجه سنده اورفهنک قلعه محله سنده
کوللی زاده عثمان افندینک خانه سنده اجتماعه دعوت ایله آرتق وقت مروهونی
تقرب ایستدیکی بیان مصطفی کمال پاشا حضر تلرینه موجود تیزی
بیلدیرمک و غایه مزی عرض ایتمک زمانی کلدیکی رفقای مساعینک
هر برینک معیتده کی قوت و اسلحه نیک تیبینی و بر صندیقہ تشکیلی طلب
ایستدی . اجتماعده بولنانلر هر مشروع خصوصانده ژاندارمه قوماندانی علی
رضابکی عموم ریاسته تمین ایله برابر پیشنده یورومکه او کونک موجودی
اولان یوز الی مسلح افراد ایله حاضر اولدق لرینی بیان و متقابل امنیت
تتویه ایچونده کلام قدیم اوزرینه عهد و میثاق و نتیجه قدر ثابت
قدم اوله جق لرینی بیان و او کیجه مذاکره لرینه نهایت و پردیلر .

علی رضا بله بمنبره مربوط اولاره ذرات شونردور

- ۱ - سابق مجلس اداره اعضاسندن و حالاً بلدییه رئیس حاجی
کامل زاده حاجی مصطفی افندی
- ۲ - بارونجی زاده حاجی امام افندی
- ۳ - اشرفدن تجار حاجی کامل زاده حاجی مصطفی رشید افندی

- ۴ — ملا زاده محمود افندی
 ۵ — پولیس قومیسر لکندن مستغنی عربی زاده شا کر افندی
 ۶ — کوللی زاده عثمان افندی
 ۷ — اصنافدن شلای زاده علی آغا
 ۸ — تجار دن نبو زاده حاجی امام افندی
 ۹ — اشرفدن حاجی بدر آغا زاده خلیل آغا [مجادله ده آلدینی خسته لقله شهید اول سدر]

۱۰ — ژاندارمه طاہور ملیحی ازمیرلی عادل خلوصی افندی
 ۱۱ — طاقم قوماندانلرندن ملازم اول حسین پرتو افندی
 ۱۲ — ژاندارمه چارشی سیوفی اوغلی حاجی مصطفی چاوش
 جمعیت بو صورتله تشکل ایتمکدن نضکره انکلیز لره سزدرمه مک اوزره کیجه لری ایجتاع و مقررات پروگرامنی تنظیم ؛ سلاح و افراد موجودینی تزید و آانی بر حال قارشوسنده بولنیدینی تقدیرده قونک اعاشه و جبخانه سی تأمین خصوصنه معطوف غایه لره احضارینه بذل مساعی ایله ملکیه ریئی متصرفی ده بو میجل حرکاته اقناع ایتمیلر او واسطه ایله اولو جمعیت ریئی علی رضا بکی مصطفی کمال پاشا حاضر تلریسه تقدیم و اورفه تلنرافخانه سی قونترول و سانسور آلتنده بولنیدن اورفه حدودی خارجنده سیوزگله اورفه آره سنده قره جورون نام محله بر تلنراف مرکزی کشادینه ده تلنراف بوسته مدبری عارف بکی اقناع ایتمیلر تلنراف مدبری آله جق خیر لره و لمغنه تأمین اییدیوردی .

Sonnotlar

¹ ATASE, D: 1336/13-6, F: 47-5

² Ali Rıza, "Urfa Mücadelesi" Sinop 1343 H. 1924 M.

³ A.g.e. sf. 26-27

⁴ Ali Saip, *Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri*, Ank. 1924, s. 59 vd.

⁵ *Urfa Hakkında Salname*, İst. 1927 sf. 75

-
- ⁶ “*Urfa*” Gazetesi, 11 Nisan 1927. Gazetede kutlamada bulunduğu bildirilen şahıslar; Ticaret Odası reisi Mustafa Reşit Kâmil, Meclis-i Umumi azasından Şeyho Ramazan, Arabikâtibizade Nuri, Maarif Başkâtibi Remzi, Kemancızade Fuad, Parmaksızzade Şih Müslüm Beyler ve vaiz Hacı Abdullah Efendi’dir. Katılanlar arasında 12’lerden yalnızca ‘Küçük Hacı Mustafa’ olarak bilinen Mustafa Reşit Kâmil’in bulunması ilginçtir.
- ⁷ Urfa Halkevi Bülteni, 1936 sf. 3.
- ⁸ Fırat, Kerim. *Urfa Savaşından Yapraklar*, Gaziantep 1942; *Urfa Kahramanları*, Gaziantep 1944.
- ⁹ Hasan Açıanal, *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*, 2001 sf.66-67.
- ¹⁰ Gizli Cemiyet.
- ¹¹ Ali Rıza, A’TASE Rapor sf. 7 (Ek-1)
- ¹² Ali Rıza, *Urfa Mücadelesi*, sf. 26-27 (Ek-2)
- ¹³ Açıanal. Sf.60.
- ¹⁴ Cemil Hacıkâmioloğlu ile Haziran 1984 tarihli görüşmemiz.
- ¹⁵ Hacıkâmioloğlu Cemil, *Şanlıurfa’nın Kurtuluşu*, sf.26
- ¹⁶ Mustafa Eren, Harran Üniversitesi Kurtuluş Paneli 11.4.2002.
- ¹⁷ Açıanal, sf. 60
- ¹⁸ Ali Rıza, a.g.e. sf. 29 vd.; Rapor sf.7.
- ¹⁹ Müslüm Akalın, *İstiklal Madalyası ve Urfa* ŞURKAV Dergisi, sayı: 24
- ²⁰ Sıra gezmek: Belli sayıda bir arkadaş grubunun, sırayla haftada bir arkadaşım evinde toplanarak sohbet, yemek, müzikle vakit geçirmeleri. Bu geceye ‘sıra gecesi’ denilir. Sıra gecesi ve Cemiyet toplantısının sıra gecesi ilişkisi için Bkz. Abuzer Akbıyık, *Şanlıurfa Sıra Gecesi* Urfa 2006, sf. 74.
- ²¹ Sözelimi Mücadele’ye ciddi katkı sunan çete reisleri, aynı mahalleli Şeyho Ramazan Efendi, Beykapısı’nın ağası Mahmutoğlu Mustafa Ağa, Samsarkapısı’nın ağası Şih ağa diye bilinen Abdurrahman oğlu Şilümüs-lüm vb. gibi.

URFA'NIN KURTULUŞU İLE MARAŞ'IN KURTULUŞU'NUN KARŞILAŞTIRILMASI

Kurtuluş savaşımızın kendi kendini kurtaran üç şehri Maraş, Urfa, Antep olarak bilinir. Ya da sonradan aldıkları adlarla, Kahramanmaraş, Şanlıurfa ve Gaziantep.

İngilizler tarafından Mondros Mütarekenamesine aykırı olarak 1919 yılı başlarında işgal edilen her üç şehir, 15 Eylül 1919 tarihinde imzalanan “*Suriye ve Kilikya’da İşgal Kuvvetlerinin Değiştirilmesine Dair İngiliz-Fransız Anlaşması*” gereğince 1919 yılı ekim ayı sonunda İngiliz işgalinden Fransız İşgaline devredilir.

İşgali fiilen reddeden üç şehirde Fransızlarla yapılan savaşlar; Maraş’ta 12 Şubat 1920’de, Urfa’da 11 Nisan 1920’de ve Gaziantep’te 9 Şubat 1921 tarihinde sona erdi (Gaziantep’in Fransızlarca tahliye tarihi 25 Aralık 1921’dir). Gaziantep’teki zorlu ve büyük mücadelenin seyri daha uzun ve farklı bulunduğundan bu yazıda birbiriyle benzer süreçler yaşayan Maraş ve Urfa’nın işgaliyle ilgili bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır.

1. Her iki şehir de Mondros Mütarekesi’nin 7. Maddesindeki muğlak “Müttefikler güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır” hükme dayanılarak işgal edilmişti.¹ Maraş’ın işgalinde; Maraş ve civarında yaşayan muhtelif cemaatler arasında asayiş olmadığı hakkında raporlar bulunduğu gerekçesine dayanılmış², Urfa’nın işgalinde ise; içlerinden bir haini öldüren Ermenilerin tutanak yapıp İngilizlerin huzur ve güveni sağlamak üzere davetlerini gerekçe göstermişlerdir³.

2. İngilizler Maraş'ta Ermeni tehcirinde dahli bulunduğu gerekçesiyle Maraş eski mutasarrıfı ve Sivas Valisi İsmail Bey'i tutuklayıp Halep'e sevk ettiler⁴, Urfa'da işgal kuvvederini karşılamayan ve sert çıkan Mutasarrıf Nusret Bey'i görevden aldırıp Ermeni tehcirinde sorumluluğu bulunduğu gerekçesiyle İstanbul'a Divan-ı Harbe sevk ettirdiler. İşgal kumandanı, silahlarını hükümet dairesi önünde ve Mutasarrıflık makamına yönelterek "*Galip bir hükümetin askeri neden karşılanmıyor?*" diye sorduğunda Mutasarrıf Nusret Bey, "*Haksız yere memleketi işgal eden bir kuvveti karşılamaya çıkmak bir Türk Mutasarrıfına yakışmaz. Bir misafir gibi gelseydiniz sizi Birecik'te karşılardım*" demişti⁵.

3. Ermeniler Maraş'ta işgal güçlerinden cesaret çeşitli şirretlikler ve zulümler yapmışlar⁶, Urfa'da halka karşı bu tür bir hareketleri olmamış, yalnızca işgal güçlerine huzur ve güvenliğin olmadığını hissettirmek için defalarca çarşıdaki dükkânlarını kapatmışlardır⁷.

4. İngilizler, işgalin geçici olduğunu⁸ defalarca ifade ettikleri her iki şehri 1919 yılı Ekim ayı sonunda Fransız işgaline devretmişlerdir.⁹

5. Fransızların Ekim ayı sonunda Maraş'a getirdikleri işgal kuvvetleri 400 Ermeni, 100 Fransız ve 500 Cezayirli'den oluşuyordu¹⁰. Urfa'yı işgal eden Fransız kuvvetleri 100'ü Fransız, gerisi Cezayirli ve Senegalliler'den oluşuyordu¹¹.

6. Maraş Ermenileri bando eşliğinde ellerinde çiçeklerle Fransızları karşılamışlar¹², Urfa Ermenileri Fransız subaylarını Ermeni mahallesindeki Kilise'de ve evlerinde yemeklerle ağırlamışlardır¹³.

7. Maraş'ta Fransız işgalini müteakip İngiliz ve Fransız temsilciler ortaklaşa bir beyanname yayımlayarak işgali ve hükümlerini açıklamışlardır¹⁴. Urfa'da Osmanlı memurlarını Fransızlara tanıştırmak için toplantı yapan İngiliz subayı, halkı Fransız işgali aleyhine teşvik edercesine "*Urfalılar iyi insanlardır. Urfa'yı asayişsizlikten*

şikâyet nedeniyle işgal ettik ama burada herhangi bir asayişsizlik görmedik” demişti¹⁵.

8. Fransız işgalinin geçici olmadığını anlayan Maraş ve Urfa halkı işgali şiddetli bir şekilde protesto etmişlerdir. Bu protesto yurdun her tarafından Heyeti Temsiliyece örgütlenen ve İtilâf devletlerine gönderilen protestolarla desteklenmiştir¹⁶. Protestolar aynı kaleminden çıkmış gibi aynı yürek çarpıntılarını taşıyordu. ¹⁷

9. Urfa’da Müdafaayı Hukuk Cemiyeti’nin kuruluşu, Fransızların İngilizlerle yer değiştireceği söylentilerinin bölgede yoğunlaşması üzerine 4/5 Eylül 1919 tarihinde, daha sonra *Onikiler* adı verilecek olan bir heyetin yaptığı toplantıyla başlamış, kurulan teşkilat 6 Ekim 1919 tarihinde Sivas’taki Heyeti Temsiliye’ye bildirilmiştir¹⁸. Maraş’ta Müdafaayı Hukuk Cemiyeti 28 Kasım 1919 tarihinde vuku bulan “Bayrak” olayından sonra kurulmuştur¹⁹.

10. Her iki şehirde de Heyeti Temsiliye ve askeriye, nizami kuvvetlerin işin içine katılmasının İtilâf Devletlerine harp ilânı olarak değerlendirileceği gerekçesiyle mücadelenin sivil güçlerle, milislerce ve sivil kıyafetli askerlerce yapılmasını istemiştir. ²⁰

11. Her iki şehirde de milisler ve Müdafaayı Hukuk Cemiyetleri, Fransız işgaline karşı kırsaldaki aşiretlerden geniş ölçüde yararlanmıştır. ²¹

12. Maraş’ta Fransızlar Ermenilerden bir birlik oluşturmuşlar, Urfa’daki Ermeni Cemaati bu işe çok bulaşmamaya çalışırken Halep’ten Urfa’ya dönen Ermeniler yoğun şekilde istihbarat, lojistik destek hizmeti vermişler ve Fransızların karargâhlarında az sayıda olmakla onlarla birlikte çalışmışlardır. ²²

13. Her iki şehirde de İngilizlerden farklı olarak Fransızlar hükümet işlerine müdahale etmişler, Urfa’da memur maaşlarına müdahaleden, personel alımından jandarma ve polislere Fransız subaylarına resmî selam verme mecburiyeti getirmeye kadar her şeye karışmaya başlamışlardı. ²³

14. Maraş'ta Ermeni ve askerlerin hamamdan çıkan kadınlara sataşması (Sütçü İmam Olayı) 31 Ekim 1919 tarihinde²⁴, Urfa'da iki sarhoş Fransız askerinin kadınlar gününde Vezir Hamamı'na girme teşebbüsünde bulunması 25 Ocak 1920 tarihinde gerçekleşmiştir²⁵. Her iki hadise de halkın büyük tepkisini çekmekle şehrin mücadele azmini bilemiştir.

15. Fransızlar Maraş'ın işgalinde İslahiye, Adana ve Antep'ten, mücahitlerin yollardaki engellemelerine rağmen yoğun askeri destek almışlar,²⁶ Urfa'daki Fransızlar ise hiç yardım alamamışlardır. Urfa mücahidi Suruç Kuvayı Milliyesiyle birlikte tren hatlarını sürekli tahrip ettiğinden işgalciler yardımdan mahrum kalmakla kuşatmada yiyecek içecek konusunda büyük sıkıntılar yaşamışlar²⁷, Albay Normand komutasında Urfa'ya Telebyat üzerinden gelmek isteyen destek kuvvetlerini ise Kuvayı Milliye Akçakale civarında çevirerek geri dönmeye mecbur etmiştir.

16. Maraş'ta silahlı mücadele 21 Ocak 1920 Çarşamba günü başlamış ve 22 gün sürmüştür. Urfa'da ise 7 Şubat 1920 günü Hilvan ve Siverek'ten gelen milis ve aşiret kuvvetlerinin şehir milisleriyle birleşerek yaptıkları örgütlenmeyle Fransızlar kuşatma altına alınmış, Urfa'nın tahliyesi için gönderilen ultimatolara müspet cevap alınamayınca 9 Şubatta açılan ilk ateşi takiben yoğun çatışmalarla başlayan kuşatma 11 Nisan 1920 tarihine kadar 2 ay 4 gün sürmüştür.

17. Her iki şehrin işgalinde de İstanbul hükümetine bağlı Sancak Mutasarrıfı işgalcilere karşı silahlı çatışmaya karşıydı ve yine her iki şehrin eşrafının bir bölümünde yeterli başarı gösterilmemesi üzerine “.. Biz düveli muazzamaya karşı bir şey yapamayız” düşüncesi hakim olmuştu²⁸. Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey *Nutuk*'da bu konuda Mustafa Kemal'in şiddetli tenkidine maruz kalmıştır.²⁹

18. Her iki işgalde de silahlı mücadelenin ilk günü mücahitlerce Hapishane boşaltılmıştır.³⁰

19. 25 Ocak 1920 tarihinde Mustafa Kemal tarafından Kolor-
dulara yayınlanan ve güney illerinde uygulanacak gerilla savaşına
ilişkin talimatı içeren telgraf “Kuvayı Milliye’nin harekete geçme-
sini daha fazla ertelemek sakıncalıdır” cümlesiyle başlıyor ve “Maraş
Fransız harekâtına her yerde fiilen cevap vermek mecburiyetindeyiz,
” diye devam ediyordu. Fransızlara karşı peyderpey yapılacak kıyam
için birinci dönemin Urfa kıyımı olacağını belirten talimatta “bu
kıyama hemen başlanacaktır” deniyor ve sonunda da “Urfa kıyımı
döneminde Maraş cephesinin ne suretle kararlaştırılıp açıklığa ka-
vuşması şimdilik mümkün değildir. Fransızlar Maraş’tan işgal böl-
gesini genişletmek suretiyle ilerletmeye devam ederlerse XIII. Ko-
lordu buna resmi ve gayri resmi bütün silah ve kuvvetiyle mukabele
edecektir. Fransızlar işgal bölgesini genişletmeyerek Maraş’ta kalırsa
ne kadar yakın mesafeye kadar olursa olsun fakat her halde Maraş
Pazarcık garnizonlarının gerisine yetişecek mesafeye kadar ulaşım
ve temas müfrezeleri sevk edecektir. Kozan bölgesinde de en yakın
Fransız garnizonu gerisine müfreze sevk olunacaktır. Bu cephede
Kuvayı Milliye bölükleri faaliyete hazırlanacaktır” deniliyordu.

Bu talimattan on iki gün sonra 7 Şubat’ta Urfa Kuvayı Milliyesi
Fransız kuvvetlerini kuşatma altına almıştı³¹.

Bunu haber alan Fransızların ana karargâhı Maraş’taki Fransız
kuvvetlerinin geri çekilmesi kararı almış ve çekilme talimatını uygu-
layan Albay Normand çekilme sebeplerini hatıratında şöyle açıkladı:
“Urfa’da isyan hazırlanmış olduğu ve nerde ise patlak vereceği
bir sıvada Maraş’ta kalmak doğru olmaz. İslahiye’ye çekilip Urfa’nın
imdadına yetişmek uygun olur. Fransa’nın artık buraya kuvvet ayır-
masına imkân olmadığına göre eldeki kuvvetlerimizi çoğaltmak için
Maraş’ın boşalması zaruridir”³²

20. Maraş’ın Fransız işgalinden kurtulduğunu öğrenen Urfa
Kuvayı Milliye Kumandanı Ali Saip Bey, Fransızların Maraş’ı tah-
liyelerini hatırlatarak bir kez daha şehrin kan dökülmeden tahliyesi

için 13 Şubat 1920'de Fransızlara mektup yazmış ve ama yine ret cevabı almıştır.³³

Sonnotlar

-
- ¹ Özçelik İsmail, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi - Ufya*. Ankara 2003, sf.23
- ² Akbıyık, Yaşar. *Milli Mücadelede Güney Cephesi-Maraş*, Ank.1990 sf.15, 67, Bağdadhılar, Adil. *Uzunoluk sf. 24*.
- ³ Akalın, Müslüm. *Milli Mücadele'de Ufya*. Ank. 2016 sf. 12
- ⁴ Karabekiroğlu, Şevki. *Şubat 1920*. İst. 1913, Sf.50.
- ⁵ Ali Rıza, *Ufya Mücadelesi*, Sinop 1343 H. Türkçe Çeviri :Müslüm Akalın ŞURKAV yayını Sf. 14
- ⁶ Akbıyık, sf. 119, 276 vd.; Karabekiroğlu, sf.51.90.; Özalp, Yalçın. *Milli Mücadele nin İlk Zaferi*, Ank. 1976, sf.25,26
- ⁷ Ali Rıza, sf. 37; ATASE-D:1336/3-6, F:47-10/11.
- ⁸ Karabekiroğlu, 59; Akbıyık sf.46; Akalın, sf. 26; Açıanal sf.51
- ⁹ Ali Rıza sf. 25; Akalın, sf. 24; Akbıyık sf.48.
- ¹⁰ Karabekiroğlu, sf.79, 171; Akalın, sf.30,31.
- ¹¹ Akalın, sf.30,31.
- ¹² Özalp, sf.21; Akbıyık, sf. 112; Karabekiroğlu sf,74.
- ¹³ Paul du Véou, *Kilikya Faciası* (Çev.Reşat Gögen) sf.231-232.
- ¹⁴ Akbıyık, sf. 65; Karabekiroğlu sf. 66;
- ¹⁵ Açıanal, Hasan. *Ufya Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*, Ank. 2001 sf. 32
- ¹⁶ Akbıyık sf. 82 vd.; Özçelik, sf.81 vd.
- ¹⁷ Özalp sf.64; Açıanal sf.73
- ¹⁸ Ali Rıza, sf.19; Açıanal, sf.60.
- ¹⁹ Özalp, sf.51, Karabekiroğlu, 124 vd.
- ²⁰ Akalın, sf. 156; Karabekiroğlu, 79.
- ²¹ Ali Rıza, sf.73, Karabekiroğlu, 126-127,144; Bağdadhılar sf. 46
- ²² Karabekiroğlu, 119, 172, 191. Ali Rıza sf. 39; Akalın, sf. 133, 176 vd.
- ²³ Özalp sf. 36, 61; Akbıyık sf. 123, 137; Bağdadhılar sf.59; Akalın, 58, 59, 64, 65, 66, 67.

-
- ²⁴ Bağdadlılar sf. 47-48; Özalp, sf.22; Akbıyık 112 vd.
- ²⁵ Akalın, sf. 92.
- ²⁶ Akbıyık, 159, 171, 198; Bağdadlılar 116.; Karabekiroğlu, sf.287.
- ²⁷ “Fransızlarda su sıkıntısı arttı. Fransız subayın günlüğünde, susuzluk-
tan hiç kimsenin yıkanamadığı, cilt renkleri itibariyle Senegallilerden
farkının kalmadığı belirtiliyor.” Akalın sf.168.
- ²⁸ Saral Tosun-Hulki, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, Ank.1970, sf. 198.Karabe-
kiroğlu 306; Özalp sf. 132 vd.; Akbıyık 204 vd.; Ali Rıza sf.75; Akalın
sf. 54.
- ²⁹ Atatürk, *Nutuk* , C: 3, sf.975.
- ³⁰ Karabekiroğlu sf.202; Akalın, sf.107.
- ³¹ Ali Saip, *Kilikya Faciaları ve Ufya'nın Kurtuluş Mücadeleleri* , Ank.
1924, sf.86-87; Akalın, sf.101 vd.
- ³² Saral, sf. 200; Özalp, sf.137-138,Karabekiroğlu sf. 302.
- ³³ Ali Saip, sf.118.

URFA MUTASARRIFI ŞEHİT NUSRET BEY'İN İDAMI

24 Mart 1919 günü Urfa'yı işgal eden İngilizler, Mutasarrıflığa emirler, bildirimler yağdırmaya başlayınca, Mutasarrıf Nusret Bey, tabancasını masasının üzerine vurarak Ermeni tercümanı azarlamıştı.: "Git, kumandanına söyle, ben kendisinin emir eri değilim. Bir daha tekrerrür ederse, bunu beyninde patlatırım!"

1917 yılı Haziran'ında Urfa'ya atanmış olan Nusret Bey'in 'not edildiği' bu olayın öncesi de vardı: İngiliz işgal kuvveti kumandanı otomobilini, eski hükümet sarayının dar kapısından zorlukla geçirip makineli tüfeklerini Mutasarrıflık makamına çevirdiğinde de Nusret Bey ne kumandanı karşılamış, ne de makamına girdiği zaman koltuğunu ona vermişti. İşgal kumandanının sinirli ve terslemeye varan 'Galip bir hükümetin askeri neden karşılanmıyor?' biçimindeki sorusuna ise Nusret Bey pek ünlü olan şu cevabı vermişti: "Haksız yere memleketi işgal eden bir kuvveti karşılamak bir Türk Mutasarrıfına yakışmaz. Bir misafir gibi gelseydiniz, sizi Birecik'te karşılardım.

Aradan çok geçmeden, 6 Nisan 1919 tarihinde Dâhiliye Nazırı Cemal Bey'in emirleriyle azlolunup tehcir ile ilişkisi olduğu iddiasıyla İstanbul'a mahfuzen gönderilmesi emredilen Nusret Bey, emrin tebliğinden bir kaç gün sonra bir polis ve jandarma eşliğinde İstanbul'a hareket etti.

4 Mart 1919'da kurulan 1. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin en önemli işi İttihat ve Terraki Partisine yakın gördükleri kişiler hakkında takibat yaptırıp cezaya çarptırarak hem İtilâf Devletleri'nin gözüne girmek hem de İttihat ve Terakki'yi siyaset sahnesinden silmekti. İngilizler'in Ermeni tehcirinden sorumlu olanların tutuklanması için verdikleri liste iktidar koltuğuna yeni oturan İtilâfçılara muhalefeti yok etmek için bulunmaz bir fırsat vermişti. Bu amaçla başlatılan insan avında çok geniş tutuklamalara girişilmiş, eski bakanlar, subaylar, milletvekili ve partililer tutuklanmıştı. Ilımlılar, milliyetçiler, İtilâfçılara muhalif olan kim varsa sabaha karşı evleri basılarak gözaltına alınıyor, hükümet yanlısı basın ise bu girişimleri destekliyor, yapılanları yetersiz bularak kıskırtma dolu başyazılar yayınlıyordu. İşte, amacın gerçekleştirilmesi için yeni mahkemeler kurulunca başlayan yoğun iftira ve ihbar kampanyasından nasibini alanlardan birisi de, bu nedenle Nusret Bey olmuştu.

Nusret Bey, İstanbul'a getirilip çıkartıldığı Mustafa Nazım Paşa başkanlığındaki Divan-ı Harb'de sorguya çekildi ve suçsuz görülmesine rağmen içeride tutuldu ve ancak İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra 21 Mayıs 1919'da serbest bırakıldı. Erenköy'de sığındığı evde kendi halinde yaşarken Urfa müftüsü Hasan Efendi'ye Eylül ayında yazdığı mektupta Urfa'nın Anadolu'nun birliği dışında kalmamasını, üç-beş iz'ansız ya da muhterise itibar edilmemesini; sonraki mektubunda ise Anadolu'nun hiçbir yanında hareket yokken Müdafaayı Hukuk örgütünü kuran Urfa'da,

İtilâfçuların nifakına meydan verilmemesini ve kitle halinde Anadolu'yla birlikte hareket edilmesini istedi.

Ancak tarihçi Kandemir'in anlatımıyla, “..Bu devir öyle bir devirdi ki hiçbir suçu olmadan kendi halinde sükûn içinde yaşayanların bile beklenmedik bir kaza ve belaya uğramaları her an için mümkündü.” Nitekim suçsuz olduğu için serbest bırakılmış olan Nusret Bey, Kasım ayında yeniden tutuklandı. Erenköy'deki eve gelen iki polis memuru Nusret Bey'i alarak doğruca Beyazıt'taki Bekiraga Bölüğü'ne götürdüler. Divanı-ı Harbin kendisini suçsuz bulmasından dolayı içi rahat olan Nusret Bey aylar boyu tutuklu kaldıktan sonra 15 Mart 1920'de Esat Paşa başkanlığındaki Divan-ı Harb'de, Bayburt ve Ergani Madeni tehcirlerinden sorumlu olduğu ithamıyla yeniden yargılanmaya başladı. Bu arada 16 Martta İstanbul İtilâf güçleri tarafından resmen işgal edilerek mülkiye ve askeriyeden çok sayıda kişi Malta'ya sürgün edildi. 5 Nisan 1920'de 4. Damat Ferit Paşa hükümeti kurularak 18 Nisan'da Divan-ı Harb başkanlığına -sonradan Nemrut olarak anılacak olan- Mustafa Paşa'nın atandığı açıklandı. Bu arada Divan-ı Harble ilgili kararname değiştirilerek, duruşmaların gizli olacağına, gazeteci ve dinleyici bulundurulmayacağına, muhakemenin süratle yapılacağına ve sanıkların avukat tutma hakları olmayacağına, verilecek kararların temyiz edilemeyeceğine ilişkin hükümler getirildi.

Kaymakamlığı sırasında Bayburt Ermenilerinin tehcirinde meydana gelen olaylardan, Bayburt malmüdürü Ovakim Efendi'yle ailesinin intiharlarından ve Trabzon'da tehcirden sevk edilmiş bulunan Ermenilerden iki kız kardeşe “fi'l-i şeni” icrasından suçlanan Nusret Bey bütün bunları reddederek suçlamaları tek tek cevaplandırdı, gazeteye ilan verilerek temin edilen yalancı tanıkların beyanlarındaki gerçeğe aykırı ve çelişik hususları mahkemenin gözü önüne serdi.

Bir reis ve dört üyeden oluşan 1 Numaralı Divân-ı Harb-i Örfî, 24 Haziran 1920 tarihinde kararını verdi. Başkan Mustafa Paşa ve üye Fettah Bey'in idam yönünde oy kullanmasına karşı görevi sui-istimalden ceza verilmesi yönünde oy kullanan üye Ferhat Bey'e diğer iki üyenin katılmasıyla çoğunluk kararıyla Nusret Bey 15 sene kürek cezasına mahkûm edildi, hüküm tutanağı bu şekilde yazılıp imzalandı. Ancak, bu durumdan memnun olmayan reis Mustafa Paşa idamda ısrarlı olduğundan gerekçeli karar bir türlü yazılıp imzalanmıyordu. Diğer üyeleri kendi görüşü yönünde ikna etmeyi başaran Mustafa Paşa, üye Ferhat Bey'i ikna edemeyince onu 3. Divan Harb-i Örfî'nin üyeliğine naklini sağladı ve onun yerine atanan Ni-yazi Bey'in onayını alarak 20 Temmuz 1920 tarihinde yeni bir hüküm tutanağı düzenledi, idam hükmü olarak kararı yazdırıp imzalatı. Padişah tarafından 4 Ağustos 1920'de onaylanan karar Beyazıt Meydanı'nda infaz edilecekti.

Nusret Bey, boş cüzdanıyla saatini, gümüş tabakasını eşine, borçlarını gösteren pusulayı ağabeyine gönderdi. Vicdanen müsterih olduğunu, haksızlık yapanların Allah'ın gazabına uğrayacaklarına inandığını yazdı ve "O âdil-i mutlaktır" dedi. 5 Ağustos günü sabaha doğru arkadaşlarına veda ettiğinde, süngülu askerlerin arasında kapıdan çıkarken arkadaşları pantolonunun yamasını gördüler. Nusret Bey idam sehpasına gidiyordu. Koridorda yankılanan ayak sesleri kaybolurken koğuş arkadaşı İbrahim Fevzi karyolasının ucuna çıkıp ezan okumaya başladı.

18 Ekim 1920'de Damat Ferit Paşa istifa etti. Kurulan Tevfik Paşa hükümeti 1 Numaralı Divân-ı Harb-i Örfî'nin başkan ve üyelerini değiştirdi, başkanlığa Hurşit Paşa'yı atadı. Şikâyetlerin yoğunluğunu dikkate alan Hurşit Paşa 2 Kasım 1920'de bir kararname yayınlayarak, 1 Numaralı Divân-ı Harb-i Örfî tarafından verilen kesinleşmiş olsun ya da olmasın verilen bütün kararların temyizen

inceleneceğini belirtti. Mustafa Paşa Divan-ı Harbinin evrakında ve dosyalarında yapılan incelemeler sonucunda, Harbiye Nazırı, birbirini tanımayan kişilerin bir suçu aynı semtte aynı anda işlemiş gibi gösterilip tutuklanmış olduklarının, suçluymuş gibi tutuklanan bazı kişilerin geçimlerini sağlamak için aciz kimseler olduğunun, görevlilerin bu kişiler hakkında suç tertip ettiklerinin ve sahte zabıt varakaları tanzim ettiklerinin ve kendi halindeki insanların düzmece isnatlara maruz kaldıklarının tespit edildiğini açıkladı. Harbiye nazırına göre ilgisiz kişilerin haksız işlemlere maruz bırakılmasının nedeni görevlilerin cemiyet ve parti zihniyetiyle dolu olmalarından kaynaklanıyordu. Görülen oydu ki hukuku üstün kılmak için kurulmuş olan Divân-ı Harb-i Örfî'ler hukuk dışına çıkmıştı.

Bu incelemelerle ilgili olarak 14 Kasım 1920 tarihli Dersaadet gazetesi, 1 Numaralı Divân-ı Harb-i Örfî'nin bir mahkûm hakkında iki karar verdiğini, kararların birinde hapis (kürek) cezası verildiği halde ikinci kararda hükmün idama çevrildiğini yazdı. Bunun ortaya çıkması üzerine Divan üyeleri hakkında soruşturma başlatıldı, başkan Mustafa Paşa ve üyeler tutuklandı. Mustafa Paşa ve arkadaşları için verilen hapis cezasıyla ilgili uzun hukukî sürecin sonunda Temyiz Meclisi; iki hüküm tutanağı düzenlediklerinden dolayı Mustafa Paşa ile ilgili 7 aylık, üyeler Recep Paşa ve Recep Bey için 5 aylık ve Fettah Bey için verilen 3 aylık hapis cezalarını onayladı. Mustafa Paşa 13 Şubat 1921'de Padişah Vahdettin tarafından affedildi.

Nemrut Mustafa Paşa döneminde verilen kararlara karşı temyiz hakkı tanınmış olduğu için ailesinin başvurusu üzerine Temyiz Meclisi, yaptığı inceleme sonucunda Nusret Bey hakkında düzenlenen idama dair ikinci kararı hukuken yok saydı. Divan tarafından verilmiş olan 15 yıllık kürek cezasına ilişkin ilk karar ise iddiaların sübuta ermemiş olduğu gerekçesiyle Temyiz Kurulu'na bozuldu. Hakkındaki suüstimal bu şekilde tespit edilmiş olan Nusret Bey, böylece, hakkında herhangi bir hüküm bulunmadan asılmış oldu.

Kaynaklar:

Ferudun Ata, *İşgal İstanbulu'nda Tehcir Yargulamaları*

Bayram Akça, *1915 Ermeni Tehciri ve Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey*

Bilâl Şimşir, *Malta Sürgünleri*

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*

Müslüm Akalın, *Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in - Nemrut Mustafa*

Paşa Divân-ı Harb'indeki Savunması

URFA'NIN KURTULUŞUNUN SİVİL LİDERİ
BELEDİYE BAŞKANI
HACI KÂMİLZADE HACI MUSTAFA
(1870-1933)

Urfa'nın kurtuluş hareketinin önde gelen adlarından biri, belki de en önemlisi, kurtuluş savaşından sonra halk arasında 'Büyük Hacı Mustafa' olarak da bilinen Belediye Reisi Hacı Kâmilzade Hacı Mustafa'dır. Yaptığı işler, adının başındaki 'Büyük' sözcüğünün kendisini başkasından ayırt etmek için kullanılan bir sıfat değil, bir unvan olarak kendisine verilmesini gerektirecek nitelikte olduğunu göstermektedir. 1920-1923 yılları arasında Belediye Başkanlığı görevinde de bulunan Hacı Mustafa'nın doğru dürüst bir hayat hikâyesinin yazılmamış olması, kurtuluş hareketinin bu fiilî liderinin üstün hizmetlerinin genç kuşaklarca bilinmemesine ya da gereği gibi tanınmamasına yol açmıştır.

Dönemin Urfa jandarma kumandanı Ali Rıza Bey'in hatıratına göre, Erzurum Kongresi'nin beyannamesi Urfa'ya ulaşınca bir cemiyet kurmak fikrini mutasarrıfa açıp eşraf ve ileri gelen kişilerle arka arkaya yaptığı üç toplantıdan sonuç alamaz. Kendi deyişiyle, "Hacı Mustafa'yı elde edince" hareket kök salmaya başlar².

Daha sonra “Onikiler” diye adlandırılan ve Büyük Hacı Mustafa'nın jandarma kumandanı Bnb. Ali Rıza Bey'i -muhtemelen sıra arkadaşlarının toplantısına- daveti çok bilinen bir hikâyedir: “Bir gün Bnb. Ali Rıza Bey, bir sohbetle ‘Fransızlar Urfalılardan şüpheleniyorlar, bilmiyorlar ki çiğ köfteyle meşguller’ der ve Hacı Mustafa'nın ağzını arar. Acı acı gülüşürler. O akşam Hacı Mustafa olayı arkadaşlarına açar ve ‘uygun görürseniz bir gece onu aramıza çağıralım’ der, uygun görülür. Ertesi gün Hacı Mustafa, Ali Rıza Bey'e uğrayarak, akşamdan sonra Hasan Padişah Camii'nde bulunun. Size işaret verecek birisini izleyin. Bakın Urfalılar yalnız çiğ köfteyle mi meşguller, yoksa başka işlerle mi, der. Akşam Ali Rıza Bey cami avlusunda gezinmeye başlar. Karanlık iyice çöktükten sonra yüzü gözü sarılı bir kişi ona bir işaret vererek Kalaboyunu'na doğru ilerlemeye başlar. Onu izleyip dar ve karanlık yollardan geçerek vardığı evde içerdeki kişileri görünce Ali Rıza Bey rahatlar. Bu ev Güllüzâde Osman Efendi'nin evidir.”

Bu toplantıdan sonra kurulan Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin eşrafa ve ulemaya bildirilip yaygınlık kazanmasında da en önemli görev Hacı Mustafa'nındır. Cemiyeti gizli bir biçimde odasında toplayıp, evine davet ettiği eşraf ve ulemayı uzun görüşmeler sonucunda “Milli Harekât”a katılmaya ikna eden⁴ Hacı Mustafa, artık Urfâ mücadelesinin sivil ve gerçek lideridir.

Mücadelenin mücahitleri de hatıralarında bu hususu sık sık belirtirler:

“..Biz savaşa fiilen başladığı için yönetim gücünün Ali Saip Bey'in elinde olduğunu sanıyorduk. Meğer duruma Belediye Reisi Hacı Mustafa Kâmil Bey hâkimmiş”.

“..Yeri gelmiş iken şunu belirteyim ki Ali Saip Bey belki bir jandarma subayı olabilir ve fakat kıta hayatı görmediği ve hiçbir harbe iştirak etmediği için askeri kültürü olmayan bu zat Urfâ Mücadelesinin devamı boyunca hiçbir kimseye askeri noktadan bir emir

verememiş ve bütün cephele hep kendi insiyatifleri ile hareket etmişlerdir. Ve Kuvayı Milliye teşkilatına daha ziyade merhum ve kahraman Büyük Hacı Mustafa Kâmil hâkim olmuştur. Zahiren Kuvayı Milliye kumandanlığı unvanı Ali Saip Bey'de görünüyordu ama bütün insiyatif büyük Hacı Mustafa Bey'in elindeydi. Bunu kabul ve itiraf etmek her Urfalı için bir vicdan ve kadirşinaslık borcudur.¹⁶

Bnb. Ali Rıza Bey, hatıratında Hacı Mustafa'yı şöyle anlatır: "Belediye Reisi ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin önemli üyelerinden Hacıkâmilzade Hacı Mustafa Efendi ciddi tavır ve vaziyetinde ileri görüşlülük olduğu gibi fedakârlığı için de ne kadar yazılsa mübalağa edilmemiş olur. Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin oluşumunda öncelikle adı geçen ve memlekette bu hususta ilk anılan bir kişidir. Hiçbir vakit meyas olmayan ve en buhranlı zamanlarda yine metin davranan Hacı Mustafa Efendi, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'ne intisap ettiğinden sonra Fransızlara daha ziyade yumuşaklıkla sokularak düşünce ve programını ona göre düzenlerdi ve hakikaten, kendini kullandığı gibi arkadaşlarını da idare ederdi. Onun fevkalâde tahsil görmüş bir kişinin iktidar ve liyakatini gösterecek derecede hizmet ettiğine kanaatimiz vardır. Birçok kereler Fransızlarca karargâha çağrılmış ve bazı sırların elde edilmesi için uğraşmışsa da Sajous'nun manidar sorularına ustaca ve muntazam cevaplar vererek Fransızları aldatmıştır. İşte bu övülecek nitelikleriyle beraber vatani duygularla dolu kalbinin pek derin köşelerinden kopup gelen sıcak ve samimi vatan aşkıyla tehlikelere atılmasından, alınandan öpülmeğe değer"¹⁷.

Gerçekten de Hacı Mustafa zor durumların cesaretli, metin, sağıgörülü ve kendisine başvuru olan kişisidir¹⁸. 1920 Martında Fransızların büyükçe bir kuvvetinin Urfa'ya doğru gelmekte olduğu haber alınınca paniğe kapılıp Karaköprü'ye çekilen Ali Saip'e karşı direnmiş şehri terk etmeyen ve Siverek'li Mehmet Emin Efendiyle (Odabaşı) birlikte şehir halkını Fransız ve Ermenilerin yağmasından

kurtaran kendisidir.⁹ Bu haberler üzerine şehirde oluşan panik havasını dağıtıp Fransızlara karşı savaşmak istemeyen bir kısım muhalifi etkisiz hale getiren de¹⁰ Fransızların Urfa'yı tahliyesiyle ilgili görüşmelerle Millet Köprüsü üzerinde yapılan anlaşmada, Urfa halkını temsilen hazır bulunan da odur.¹¹

Hacı Mustafa, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da toplanacak olağanüstü meclis (BMM) için 4 Nisan 1920 tarihinde Fransız işgali altındaki Urfa'da yapılan seçimde 71 delegenin oyuyla 1. Dönem Urfa mebusu olarak seçilmiş¹², ancak 09/10/1920 tarihinde "uzun zaman meclise devam etmediği için" müstafi sayılmıştır.¹³

Yine 11 Nisan'a doğru, Fransızlarla yapılan anlaşma görüşmelerinde Fransızların şehri silahlı olarak terk etmelerine karşı çıkanlardan birisidir¹⁴ ve Şebeke olayından sonra Fransızların Urfa'ya dönmek için yaptıkları Suruç harekâtında da, Cerablus Köprüsünde de fiilen pek büyük yararlıkları görülmüştür.

Hacı Mustafa Fransız İşgalinin sona ermesinden birkaç yıl sonra Halk Fırkası İdare Heyeti Başkanlığı'ndan ayrılmış¹⁵, yeni idare heyetini oluşturmakla görevli olan -o zaman Kozan Mebusu- Ali Saip Bey'in oluşturduğu heyete firkanın defterlerini ve eşyalarını vermemiş ve vermeyeceğini ısrarla bildirmiş¹⁶ daha sonra da Urfa'da kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin 20 Ocak 1924 tarihinde yapılan resmi açılışına katılmıştır.¹⁷

TBMM tarafından 24/10/1339 (1923) tarihinde "1. Dönem azasından olup haklı ve meşru davamızı müdafaa ve ihzar eylediğinden" 1930 sayılı yeşil şeritli İstiklâl Madalyasıyla¹⁸ ve yine TBMM tarafından, 1341 (1925) yılında "Urfa harekât ve mücadelesi milliyesinde fevkalâde ibraz-ı fedakâri eylediğinden" 2615 sayılı kırmızı şeritli İstiklâl Madalyasıyla ödüllendirilmiştir.¹⁹

Urfa'nın Fransız İşgalinden kurtuluşuyla ilgili yayınlanan ilk kitap, Urfa jandarma ve Kuvayı Milliye Kumandanı Ali Saip Bey'in 1924 yılında Ankara'da basılmış olan *Kilikya Faciaları ve Urfa'nın*

Kurtuluş Mücadeleleri adlı hatıratıdır. Bu hatıratta; tamamen bir halk mücadelesi olarak yapılmasına rağmen mücadeleye emeği geçen Urfalılara -iaşe kurulu ve aşiret reisleri dışında- hemen hiç yer verilmediği gibi savaşın gerçek önderi olan Hacı Mustafa'ya da hemen hemen yok düzeyinde yer verilmiştir. Kitap yayınlandığında Urfa'da büyük tepkiyle karşılanmış, halk ve eşraf ve onları mücadeleye katılmaya tam anlamıyla ikna edip sürükleyen Hacı Mustafa bu duruma çok sinirlenmiştir. Esasında Ali Saip Bey'e kitabının yayınından öncede halk arasında tepki vardır. Nitekim 2. Dönem TBMM seçimleri için yapılan ön seçimde Ali Saip Bey Urfa'dan sıralamaya girememiş ve Kozan Mebusu yapılmıştır. Halk arasında mücahitlerin büyük tepkisini ifade için dolaşan bir rivayete göre Hacı Mustafa Efendi kitabın yayınlanmasından sonra bir tren yolculuğunda karşılaştığı Ali Saip Bey'i 'yalancı' diyerek tokatlamıştır.²⁰ Bu konudaki başka bir rivayete göre ise Hacı Mustafa Adana'da sürgündeyken bir kahvede görüştüğü Ali Saip'e hakaret etmiştir.²¹

Müdafayı Hukuk Cemiyeti Reisi Hacı Mustafa 1925 yılında Şeyh Sait isyanı dolayısıyla 'Urfa'da bir Kürt Teali Cemiyeti kurmak istediği' için Urfa'nın kurtuluşunda Kuvayı Milliye Kumandanı olan Ali Saip Bey'in üyesi olduğu Şark İstiklal Mahkemesi'ne celp edilip sorguya çekilmiş²² ancak Hacı Mustafa Cemiyet teşebbüsü ile ilgili olarak Mustafa Kemal'in cevabî telgrafını ibraz ederek mahkûmiyetten kurtulmuştur.²³

Urfa Hürriyet ve İtlâf şubesi reisi Ali Haydar tarafından verilen ve "İttihat ve Terakki meftunu olmak üzere bir Kürt Kulübü teşkile bazı tarafta teşebbüs ve müracaat olmakta olduğu anlaşılmıştır" diye başlayan ihbar dilekçesinde, "..Memleketimizde Kürt bulunmamış iken buradaki İttihatçıların zararlı kitlesinin kötü maksatları ve ihtilal yollarına Kürt cemiyeti maskesi altında destek vererek en başta ittihat yadigarı liva memurlarından ve mütegalibesinden bazıları İttihat erkânından ve meclis idare-i liva azasından Hacı Mustafa ve

dava vekillerinden Hasan Efendi taraflarından bir beyanname vermelerini müteakip Hacı Mustafa Efendinin bahçesinde toplanarak mebusan seçiminde Kürt Kulübü namı altında İttihat erkânından mebus çıkarmak teşebbüslerini açıkça tasvip ettikleri Mutasarrıflık makamına ihbar edilmiştir. İttihat'tan dönüştürülmüş cemiyetlerin teşkiline müsaade olunmaması ve olunmuş var ise hemen kaldırılması emri verilmesi..” Dahiliye Nezaretinden istenmişti. Urfa Mutasarrıfı, kurulması için dilekçe verilen Kürt Kulübü için, “..Livada oturanların Kürt, Arap, Türk ile karışık bulunmasına nazaran bildirildiği veçhiyle kulüp teşkiline müsaade olunduğu halde mahalli asayiş mevcut haliyle muhafaza edilemeyeceğinden.. açılmasına müsaade olunmaması icap edeceği maruzdur.” şeklinde görüş bildirmiş, Dahiliye Nezareti, durumun fevkalâdeliği göz önüne alınarak ilmühaber verilemeyeceği gerekçesiyle kulübün açılmasına izin vermemiştir.²⁴

Şark İstiklâl Mahkemesi, “..Urfa'nın Dergezenli Mahallesinde oturan 50 yaşında Urfa Ticaret Reisi Hacı Osman oğlu Hacı Mustafa Kâmil Efendi ile Urfa'da Gümrük Hanı'nda sakin 60 yaşında dava vekili Abuzer oğlu Hasan Behçet Efendi ve Suruç Kara köyünde sakin 32 yaşındaki İbrahim Halil'in, ahaliyi yekdiğeri aleyhine öldürmeye tahrik ve Cumhuriyetin Milli Hükümeti aleyhinde bulduklarına, bu fiillere karışıklarına yahut katılmış olduklarına dair herhangi bir delil ve kanuni belirti mevcut olmadığından beraatlarına” karar vermiştir.²⁵

Hacı Mustafa Efendi beraat kararından sonra Urfa'ya dönüp kendi halinde bir yaşam sürmüş, sürekli olarak gittiği Şeyh Mesut sayfiyesinde kalp krizi geçirerek 15.07.1933 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Bediüzzaman Aile Mezarlığındadır.

Anıları ve faaliyetlerinin derlenmesi bir dilek, her kurtuluşa onu anmak bir görevdir.

Sonnotlar

¹ Ailede çok sayıda Hacı Mustafa ismini taşıyan kişilerden, Urfa'nın kuruluş mücadelesinde adı öne çıkanlar şöyle tanınır: 1) Büyük Hacı Mustafa (Yetkin): (Hacı Ahmet-Hacı Emine) (1850-1934). Yaşından dolayı aile arasında Büyük Hacı Mustafa olarak tanınırdı. 2) Belediye Reisi Hacı Mustafa (Hacıkâmioloğlu): (Hacı Osman-Hafıza) (1870-1933). 3) Küçük Hacı Mustafa (Yetkin): (Mehmet Reşit-Kafre) (1887-1966). Bkz. Akalın M.-Kürkçüoğlu C., *Kurtuluş Savaşı Albümü*, Urfa Belediyesi yayını, Ankara 2016, sf. 126-127; Açal Hasan, *Urfa Kurtuluş Mücadelesi*, ŞURKAV yayını, Ankara, 2001 sf. 22-23; Akalın Müslüm, *Milli Mücadelede Urfa*, Urfa Belediyesi yayını Ankara 2016 sf. 7. Sonraları halk arasında, basın ve yayın dünyasında Belediye Reisi Hacı Mustafa "Büyük Hacı Mustafa" olarak anılmıştır. Meselâ: Fırat, Kerim. *Urfa Kavramları*, G. Antep 1944 sf .90.; Akalın, Müslüm. *Urfa'nın Kurtuluşuna Dair Üç Hatırat*, ŞURKAV yayını, Ankara 2017. sf. 16 vd.

² Ali Rıza, *Urfa Mücadelesi*, ŞURKAV yayını, Urfa, 1995, sf. 17.

³ Hacıkâmioloğlu, Cemil; *Şanlıurfa'nın Kurtuluşu*, İstanbul, 1986; Akalın, Müslüm, *Milli Mücadelede Urfa*, sf. 18.

⁴ Akalın, Müslüm, *Milli Mücadelede Urfa*, sf. 22-23.

⁵ Akalın, Müslüm. *Urfa'nın Kurtuluşuna Dair Üç Hatırat* içerisinde Cevdet Emiroğlu'nun hatıratı, sf.91;

⁶ Aynı Kitapta *Akif Sözeri'nin Hatıratı*, sf. 32-32.

⁷ Ali Rıza, *Urfa Mücadelesi*, sf. 72 .

⁸ "Urfa'da bulunan Siverekli Ali Efendi'yi ziyaret ettim. Kendisi Osmanlı Meclisi Mebusan üyesi olup İstanbul'a gitmek üzereydi. Beni Mutasarrıf Ali Rıza Bey'le gizlice görüşürdü. Kendisinden yararlanılabileceği yolundaki güvencesi üzerine Badıllı Aşireti Reisi Sait Bey'le görüşürüm. Urfa'daki tanıdıklarım arasında da bir danışma kurulu oluşturabilirdim. Fikrimi binbaşılıktan emekli İhsan Bey'e ve daha sonra da Urfa Askerlik Şubesi Başkanı Bnb. İlyas, mülkiye kaymakamlarından

Şevket, Jandarma Teğmeni Hulûsi, Baytar Müfettişi Adil Bey'lere açtım. Urfa ahalisinden yalnız Belediye Reisi Hacı Mustafa, Barutçu Hacı İmam ve Bedirağazade Halil Ağa'yı yanınıza aldık.." Ali Saip, *Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1340, sf. 59

⁹ Fırat, Kerim. *Urfa Kahramanları*, G. Antep, 1944, sf. 84,91 vd.

¹⁰ "„Muhalifler bir gün bir cami toplantısını Mutasarrıftan istiyorlardı. Hasanpaşa Camiiindeki toplantıda köhne ve içi geçmiş Ali Yaver Efendi, 'Ey ahali görüyorsunuz ki Kuvâyı Milliye başarılı olamıyor. Memleketin gençleri ve serveti bu uğurda feda oluyor. Avrupa galip hükümetlerine karşı bu silahlar ve hükümeteşizlikle iş görülemeyeceği gün gibi aşikârdır. Fransızlar'la barışmaktan başka çare yoktur, memleketi bu duruma getiren ve bizi Fransızlarla barışmaya mecbur eden kişilerden hesap sormamız icap eder. 2 aydır her türlü fedakârlığı yaptık, yetişir. İki çürük topla bu iş görülmez, cevap isterim' der. Mutassarif Ali Rıza Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi'ye, 'cevap veriniz' diye teklifte bulunuyor. Hacı Mustafa Efendi, 'Bunlar kimdir, ben bunları bilmiyorum? Bunlar geceleri memleketten firar eden, yalnız eşyalarıyla kadınları düşünmek emelinde bulunanlardır. Akriba ve komşusunun namusunu düşünmeyen insanlardır. Bunların bu memleketle alakaları yoktur. İstirham ederim, Ali Yaver Efendi ve arkadaşlarının hangi adamı şehit olmuştur? Defterciğimiz kaç para bağışta bulunmuştur? Memlekette bir kargaşalık olmasın diye bunlar hep firar ederken ben dipçikle bunları döndürüyorum. Servet yok edilmişse bizindir, şehit var ise o da bizindir. Bunlar aynı zamanda Fransızlara erzak veriyorlar, bunlar haindir. Fransızların cephanesi kalmadığı gibi katır eri yiyorlar. Böyle bir zamanda Fransızlara müracaat demek, ölmüş bir adamı diriltmek demektir. Hariçten gelen kıvreri önleyen Kuvâyı Milliyemizin maneviyatı pek yüksektir. Kuvâyı Milliye ile biz harice çıkarız, Fransızlarla barışmak arzu eden Ali Yaver ve arkadaşları buyursun' dediği bir anda cami kapısında bekleyen Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'in aşiretine 'evlatların vurunuz!' komutu vermesi üzerine aşiret, tüfek mekanizmalarını açıp kapayınca kadar pabuçlarını alan muhalifler camiden firar ediyorlar.." Ali Rıza, *Urfa Mücadelesi*, sf. 75.

¹¹ Akalın, Müslüm, *Milli Mücadelede Urfa*, sf. 180; Urfa'daki Ermeni Ceemaati'nin lideri Dr. Agop Beşliyan, 30 Nisan 1924 tarihinde

Amerika'nın Peterson şehriden Ali Saip Bey'e yazdığı mektupta Fransızların kendilerini nasıl kullanmak istediklerini anlatırken “.. Velhasıl anladık ki, Fransızlar bizi kurbanlık koyun gibi Hacı Mustafa'ya bırakıp kendileri şerefle sıvışmak peşinde. Yani, kasap yağ derdinde, keçi can derdinde.. Fransızlar yalnız şereflerinin korunması emelinde: biz ise, bu kez ölmeyelim de ister Fransız kazanmış ister Türkler, bizlere fark etmez” ifadelerini kullanırken Hacı Mustafa için lider vurgusu yapıyordu.. Ali Saip, a.g.e. sf. 261 vd.

¹² Akalın, Müslüm, *Milli Mücadelede Urfa*, sf. 175.

¹³ *TBMM Albümü*, 1994, sf.47.

¹⁴ Akalın, Müslüm. *Urfa'nın Kurtuluşuna Dair Üç Hatırat*, ŞURKAV yayını, Ankara, 2017, sf. 40.

¹⁵ Hacı Mustafa, Şark İstiklâl Mahkemesi başkanının “Halk Fırkasından niçin çıkmıştınız?” sorusuna, “Bendeniz Halk Fırkası merkezine mükerrenen hanıyetli şeyler yazmıştım. Ehemmiyet bile vermediler, nihayet çekileceğimi bildirdim ve çekildim” demiş, Terrakkiperver Fırkanın kurucusu olmadığını, sonradan katıldığını beyan etmiştir: *İkdam*, 21/05/1341. Cemil Hacıkâmioloğlu babasının istifa ettiğini belirtmektedir: Bkz. Hacıkâmioloğlu, Cemil; *Şanlıurfa'nın Kurtuluşu* sf. 96.

¹⁶ Akalın, Müslüm. *CHF Urfa Heyeti İdaresi Mukarrevat Defteri*, Ankara 1999, sf. 5,6,11,19.

¹⁷ Akalın, Müslüm a.g.e. sf. 24.

¹⁸ TBMM ZC 24 /10/1339 C:1. İ:41,

¹⁹ TBMM ZC C:17 sf.26-27, Devre:2, 05/04/1341 (1925) tarih 124 sayılı karar, İçtima: 94, Celse: 3

²⁰ Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey de, Ali Saip Bey'in bu kitabına tepki olarak Urfalıların hizmetlerini anlatan *Urfa Mücadelesi* adlı kitabını yazdığı hatıratın önsözünde anlatmaktadır. Bkz. Ali Rıza, a.g.e. sf.2.

²¹ Hacıkâmioloğlu, Cemil, *Urfa'nın Kurtuluşu*, sf. 97.

²² Hacı Mustafa'nın Şark İstiklâl Mahkemesindeki ifadesinden “..Bendeniz buradaki Kürtlük cereyanını takip ve baştakilerini ihbar etmek üzere bir emir aldım. Heyeti Merkeziye'de toplandık ve sürekli takibimiz neticesinde mebus Ali Efendi'yi memleketten uzaklaştırdık.

Bu adam burada Zaza saltanatı kurmak istiyor dedik, kulak asan olmadı..” *İkdam Gazetesi*, 21.5.1341.

²³ Akalın, Müslüm. *Ufâ'nın Kurtuluşuna Dair Üç Hatırat* ta Akif Sözeri'nin hatıratı, sf. 18-19.; Hacıkâmiloğlu, Cemil, *Ufâ'nın Kurtuluşu*, sf. 102-103.

²⁴ BOA, DİA. EVM – AYŞ T: 1337 – Za.8 , No: 17, Vesika no: 79.

²⁵ Şark İstiklâl Mahkemesi kararı: 4 Mayıs 1341(1925) tarih D: 15, İlâm:18 D: 18.;

URFA'DA MOLLAZADE AİLESİ

Urfa merkez Dabakhane Mahallesi nüfusuna kayıtlı bulunan ve ailenin bilinen büyüğü olan ulemadan Mollazade Süleyman Efendi 1889'da vefat etmiştir. Mollaoğlu lâkabının, aile fertlerine nesilden nesile aktarılan bilgiye göre, 19. yüzyılda Buhara'dan Urfa'ya göç eden din adamı büyük dededen geldiği kabul edilmektedir. Arşivlerde bunu kesin şekilde doğrulayan yazılı bir kayda henüz rastlanmamıştır. Ancak, ailenin savını destekleyen iki güçlü dayanak noktası bulunmaktadır: Birincisi, Molla kelimesinin Farsçada din bilgini anlamını taşıması, ikincisi ise, ailenin ABD'de çalışan genç bir ferdinin birkaç yıl önce yaptırdığı DNA testinde, baba tarafından büyük dedelerinin 5 asır önce bugünkü Özbekistan'da yaşadığını belirlenmiş olmasıdır⁽¹⁾.

Süleyman'ın Hadice hanımdan 5 oğlu olmuştur: Abdurrahman, Mehmet Faik Durak, Hacı Bekir Kâmi, Mehmet Salih ve Hacı Mahmut. Soyadı Kanunu'nun 2 Ocak 1935'te yürürlüğe girmesi üzerine, ailenin Urfa'da yaşayan çoğunluğu ÖZBAY, İstanbul'da bulunanlar ise Mollazade'yi türkçeleştirerek MOLTAY soyadını almışlardır.

1) Abdurrahman (Süleyman-Hadice) (1847-1923):

Miralay Abdurrahman olarak bilinen Abdurrahman Bey, Harbiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra Osmanlı ordusunda uzun yıllar hizmet etmiştir. Emekliliğini takiben İstanbul'da yaşarken Urfa'yı ziyaretinde 76 yaşında hayatını kaybetmiş ve

Bediüzzaman'daki aile mezarlığına defnedilmiştir. Çocukları, Mehmet Bahaettin, Şahabettin, Hadice, Fatma, Firdevs ve Halide'dir.

Miralay Abdurrahman'ın büyük oğlu Mehmet Bahaddin Moltay (1901-1994) Fenerbahçe futbol takımında 1916-17 sezonunda orta sahada oynamış, Almanya'da makine mühendisliği fakültesinden mezun olduktan sonra demiryolları teşkilatında görev almış ve 1923'te yapılan 1. İktisat Kongresi'ne katılmıştır. Kardeşi Şahabeddin'le birlikte Moltay soyadını alan Bahaddin Moltay, serbest ticari hayatta da başarılı olmuş ve kurucusu olduğu Türk Makine Yurdu A. Ş. 'ni uzun yıllar yönetmiştir. 05. 06. 1992 tarihinde düzenlenen 3. İktisat Kongresi'nde, zamanın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından, 1923 yılındaki kongreye katılanlardan hayattaki tek üye olması anısına kendisine şilt verilmiştir.

Mehmet Bahaettin Moltay, babası Miralay Abdurrahman'ın Namık Kemal'i sürüldüğü Kıbrıs'a götürmekle görevli subay olduğunu bana söylemişti ⁽²⁾.

II) Mehmet Durak (Süleyman-Hadice) (1860-1916):

Bir kısım kayıta Mehmet Faik Durak olarak da geçmektedir. Medreseye devam etmiş, tahsilini bitirdikten sonra ticaret ve ziraatla meşgul olmuştur. Hafif Süvari Alayları tertibinde alay kâtipliğine alınmış ⁽³⁾ Balkan ve 1. Dünya savaşlarına katılmıştır. Son olarak Kut'ül-Ammare muharebelerinde iki defa göğsünden yaralanmış, üçüncü defa kalbinden kurşunla vurularak 1916'da şehit düşmüştür. Güçlü şiirlerinin tasavvuf ağırlıklı olduğu, mürettep Divanının kaybolduğu söylenmektedir ⁽⁴⁾. Tammah aşiretinden Fıdda (Fide) hanımla evliliğinden 6 erkek (Abdülğani, Abdülhadi, Abdurrezzak, Abdülhamit, Süleyman Sami, Abdülaziz) ve 3 kız (Behiye, Zeliha, Samiye) çocuğu olmuştur

GAZEL

Mey safânın ruhudur cam ise melbûsâtıdır
Reng-i şirinindeki revnak da tezyinâtıdır.

Bendeki aşk ü muhabbet ey peri lâmiânın
Katrete te'sir-i envar-ı ledünniyâtıdır

Ruh-ı pâkim sani'in bir sırr-ı lâhutisidir
Cism-i çalâkım onun misbahıdır müşkatıdır

Ol kadar hoşsun o rütbe şâhsın ki dil-rübâ
Hüsn ile endâmın cemâli mutlakın mir'âtıdır

Sen kitab-ı kâinatın zübde-i eczâsın
Gül yüzün bir suresi gonce lebin âyâtıdır

Lem terâni cilvesinden geç görün ey mehlakaa
Dağ-ı sinem rü'yetin Tûr-ı tecelliyâtıdır

Dest-i nerminindeki lebriz-i mey sagarla gül
Bir daha sun ki DURAK meshûr ü tesirâtıdır.

1. Abdulgani Durak Özbay (M. Durak-Fide) (1889-1936):

Kurtuluş Savaşı'nın Kuvayı Milliye örgütlerinden olan 12'lerden Mollazade Mahmut Efendi'nin kardeşinin oğludur. Urfa'da doğmuş⁽⁵⁾ Rüştüye ve İdadi tahsilini Urfa'da tamamladıktan sonra Darülfünun Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, Besni ve Andırın kayma-

kamlıklarından sonra Milli Mücadele yıllarında Urfa'ya dönmüştür. Mütareke sonrası meydana gelebilecek hadiselerde İstanbul ile ortak çalışma yapmak amacıyla İstanbul vaizlerinden Urfalı Hafız Hilmi Beyle birlikte Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nce delege olarak seçilmiştir⁽⁶⁾. Kuvayı Milliye hizmetinde çalıştıktan sonra TBMM 2. Döneminde Urfa'dan mebus adayı olmuş, Cumhuriyet'in ilânunu müteakip Urfa'da açılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adaylarına yardım ettiği gerekçesiyle parti yönetimince Halk Fırkası üyeliği silinmiş ise de bunun doğru olmadığı anlaşılınca üyeliği iade edilmiştir⁽⁷⁾. Urfa Orta Mektep müdürlüğü yaptıktan sonra⁽⁸⁾ atandığı Gemlik Kaymakamlığı'nda rahatsızlanarak 47 yaşında vefat etmiştir.

Amcası Abdurrahman'ın kızı olan ve genç yaşında ölen eşi Halide'nin mezar taşı kitabesini tarih düşürerek kendisi yazmıştır:

Sen esir-i firaş idin cânâ
Uyku görmezdi gözlerin asla
Halide yolcu der idin dâim
Ben inanmaz idim buna kat'a
Pür emel koştüğüm etibbâdan
Olmadı derdine devâ hayfa
Bâb-ı heşti çıkıp dedim tarih
Cennet-i adni dahili fihâ
(1341)

GAZEL

Bülbül bu tarabhânedede vuslat sana kalmaz
Bu bağ-ı muhabette şetaret sana kalmaz

Yaprak dökülür bu fasl-ı bahâren geçer elbet
Güllerle teâti-i meserret sana kalmaz

İmrenme bu hoş bûya bu elvân-ı zarife
Ey körpe çiçek böyle tarâvet sana kalmaz

Pâyâne erer mevsim-i firkat dahi bir gün
Gam çekme GANÎ ateş-i hasret sana kalmaz. ⁽⁹⁾

2. *Abdülhadi Özbay (M. Durak-Fide) (1894-1916):*

İlk ve orta öğrenimini Urfa'da yaptıktan sonra İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirip Askeri Tıbbiye mektebine girmiştir. Almanya'ya gitmek üzereyken 1. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine gönüllü olarak orduya katılan Abdülhadi Bey, 1 Temmuz 1916 tarihinde 21 yaşında Trabzon'da şehit olmuştur. Karakteri, ateşli ruhu, zekâsı ile farkedilen ve çevresinde çok sevilen Abdülhadi Bey gençleri başına toplayıp idealist düşüncelerini aktarmış, Ziya Gökalp'in güvendiği kişilerden biri olmuştur. Arapça, Farsça, Almanca ve Fransızca bilen ve Alman edebiyat ve felsefesini yakından izleyen Abdülhadi Bey'in şiir ve yazılarının bazıları İstanbul gazetelerinde yayınlanmıştır ⁽¹⁰⁾. Babası Mehmet Durak ile 29 gün arayla şehit olmuşlardır.

GAZEL

Bakar ol mest-i meyden çeşm-i mahmur-ı meyâl eğri
Yürür mestâne-veş hem belde hançer başta şal eğri

Civanım hasret-i aşkın ile ben çok bi-tâbım
Büküldü sanavber kaddin olup mânendi dal eğri

Rakik-i şâirânın güfte-i eş'ârına bakma
Ne manâ zâhir ola kim ki nazmında misâl eğri

Rakibi geç beyinliyi kerem kıl koyma kapında
Der-i dergâh-ı şâhide olur mu hiç ricâl eğri

Gerektir HÂDÎyâ rihlet deminde kast ü âmâlin
Huzûr-ı Bârîde olmaz suâle kiyl ü kaal eğri

BEYÎT

Yükselmek için emel gerektir
Yükselmeyi istemek gerektir.

BEYÎT

Beni kahrıyla zebûn etti sipihrin sitemi
O Kadar ki bilemem fark-ı vücud ü ademi ⁽¹¹⁾

3. Abdurrezzak Özbay (M. Durak-Fide) (1897-1983):

Aile arazilerinde Ziraatle meşgul olmuştur.

4. Abdulhamit Özbay (M. Durak-Fide)(1899-1984):

Bursa Ziraat Mektebi'ni bitirdikten sonra Urfa Teknik Ziraat
Müdürlüğü görevinde de bulunmuş, ailesinin arazilerinde ziraatle
meşgul olmuştur.

5. Süleyman Sami Özbay (M. Durak-Fide) (1907-1978):

Aile arazilerinde Ziraatle meşgul olmuştur.

6. Abdülaziz Özbay (M. Durak-Fide) (1911-1967):

Galatasaray Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Felsefe bölümünden mezun olan en küçük kardeş Abdülaziz Özbay

askerliği müteakip İstanbul'da Tasvir, Son Saat, Yeni Sabah'ta uzun yıllar sürdürdüğü gazetecilikten sonra, 1951 yılında Basın Yayın Genel Müdürlüğünde 'mütercim' olmuştur. 1953 yılında istifa ederek Demokrat Parti saflarında siyasete başlamış, 1953-54 yıllarında Urfa Belediye Başkanlığı ve 1954-1957 döneminde Urfa Milletvekilliği yapmıştır. Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ndeki görevine döndükten sonra Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Cidde ve Beyrut büro müdürlüğü yapan Abdülaziz Özbay, 1967 yılında geçici görevle gönderildiği Riyad'da Basın Ataşesi iken geçirdiği trafik kazasında hayatını kaybetmiş, Ankara'da toprağa verilmiştir ⁽¹²⁾.

Tek Parti dönemine yoğun eleştirilerle yüklü şiirlerini topladığı ve önsözünde "memleket için çarpan bir kalbin isyanlarını aksettirebilmişsem ne mutlu bana" diyerek "Hürriyet Dostlarına" ithaf ettiği *Çoban Armağanı* adlı şiir kitabı 1950 yılında yayınlanmıştır ⁽¹³⁾. Kitaptan bir şiir:

İKİNCİ YAĞMA SOFRASI

Yazık efendiler sonuna geldiniz ziyafetin,
Nasibiniz kalan kırık hayatıdır şu milletin.
Ne çare buymuş Emr-i Hak, ne hükmü var nedametin
Döküntüsüyle beslenin böreklerin, balın, etin.

Yiyin efendiler yiyin, yemek zamanı sizdedir,
Verem de olsa aç ta kalsa millet emrinizdedir.

Yiyin efendiler, hayat oburluk imtihanıdır.
Yemek küçüklüğün değil, büyüklüğün de şanıdır.
Koşun: bu yurda hükmeden hazanların hazanıdır,
Bozuldu bağ ve bahçeler, hemen yemek zamanıdır.

Yiyin efendiler yiyin, yemek zamanı sizdedir,
Verem de olsa aç ta kalsa millet emrinizdedir.

Bütün bütün boşalmamış ya kap kacak, kazan bakır,
Olur ya bardağın sonuyla hoşça keyfiniz çıkar,
Ne gam kabarsa borcumuz, hazine olsa tam taktır,
Gül ölse, bülbül ölse, şom ağızlı karganız şakır.

Yiyin efendiler yiyin yemek zamanı sizdedir,
Verem de olsa aç ta kalsa millet emrinizdedir.

Kurursa lokmanız, banın da halkın ıstırabına,
Yiyin sefilin, öksüzün, veremlinin hesabına,
Aziz olun, erip de inkılâbın inkılâbına,
Kolayca vardınız zavallı milletin harabına.

Yiyin efendiler yiyin, yemek zamanı sizdedir,
Verem de olsa, aç ta kalsa millet emrinizdedir.

Hayatı siz getirdiniz bu yurda, inkişafı siz,
Bin iltifata mazhar olmasın mı en şeririniz,
Bu ülke hâk-i pâyiniz, bu hasta hal kesiriniz,
Yesin ne bulsa hakkıdır, zeliliniz, fakiriniz.

Yiyin efendiler yiyin, yemek zamanı sizdedir,
Verem de olsa aç ta kalsa millet emrinizdedir.

Fakat nasıl şu mideniz sizin fesada uğramaz?
Neler alır satarsınız da hiç mezada uğramaz!
Muhitinizde merhamet hayale yade uğramaz!
Bu ülke hâkim oldu şer, hayır bilada uğramaz.

Yiyin efendiler yiyin, yemek zamanı sizdedir,
Verem de olsa, aç ta kalsa, millet emrinizdedir.

III) Hacı Bekir Kâmi (Süleyman-Hadice) (1862-1939):

Rüşdiyeyi bitirdikten sonra tapu kâtipliği, emanet aşar ve ağnam başkâtipliği, orman memurluğu, maliye sandık emînliği yapmıştır⁽¹⁴⁾. Mürettep hale getirdiği divanı Urfa kurtuluş savaşı sırasında evi Fransızların işgaline uğradığından kaybolmuştur⁽¹⁵⁾. Çocukları Ali Fuat, Osman Avni, Lütfiye, Halise, Sıdika ile Ömer Lütfi 'dir. Annesi Hadice Hanım için yazdığı mezar kitabesi⁽¹⁶⁾:

Rahmet-i Hakkla beni ihvân-ı din yâd eyleyin
Lutfedip bir fâtihayla rûhumu şâd eyleyin

Hasretiyle gittiğim âh garib evlâtlarım
Bir gelip kabrim ziyâret ile âbâd eyleyin

Âsitâne gelmişim yârab beni pir ü garib
Namdâşımın hürmetine afv ü azâd eyleyin

Cem olup her gün gelin evlâd ü ahhâbım benim
Rûhuma bir duâ etmeyi mu'tad eyleyin

Söyledim tarih-i fevtin vâlidemin KÂMÎ'ya
Okuyanlar rahmet-i Hakk ile bünyâd eyleyin

GAZEL

Şerholunmaz sergüzeştim bir uzun efsanedir
Yar sinemi aç derunum gör nasıl viranedir

Kalmamış benim için dünyada yer rahat edem
Bu ne halettir ki gör âlem bana bigânedir

Var ola pir-i mugan vermiş bize bir post yeri
İçtiğim hun-i ciğerdir yattığım meyhanedir

Kimse sorarsa beni ey muğbeçe bade fûruş
Söyle kim bizde misafir bie garip divanedir

Etme halinden şikâyet böylemiş takdir-i hak
Çok tahammül eylemek KÂMÎ kâr-ı merdanedir. ⁽¹⁷⁾

IV) Mehmet Salih (Süleyman-Hadice) (1864-1930):

Çocukları Halil, Mehmet, Fatma, Vecihe, Kadriye, Şükriye'dir.
Urfa'daki arazilerinde ziraatle meşgul olmuşlardır.

V) *Mahmut (Süleyman-Hadice) (1866-1931):*

Urfa'nın Fransız işgalinden kurtuluşunda Kuvayı Milliye'yi yöneten ve 12'ler olarak bilinen kurulun üyesidir. Kuvayı Milliye adına Arabizade Şakir ile birlikte Diyarbakır'daki 13. Kolordu'yla görüşmelerde bulunmuş, Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ve işe kurulu üyesi olarak önemli hizmetler yapmıştır ⁽¹⁸⁾. Çocuklar Ahmet, İsmet, Dursun, Abdurrahman, Hatice'dir.

Sonnotlar:

¹ Aileye ait özel bilgiler, Şanlıurfa Dabakhane Mahallesi Nüfus kütüğünden ve Abdulhamit Özbay'ın oğlu Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirlerinden Av. Aydın Özbay'dan alınmıştır.

² M. Bahaettin Moltay'la 1993 yılında yapılan görüşme. (Mollazade Abdurrahman Efendi'nin Hal Tercümesi ektedir.)

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH SAİD 19 Z 1306 D:187, G:158.

⁴ Bedri Alpay, *Şanlıurfa Şairleri* Urfa 1986 sf. 35.

⁵ Abdulgani Özbay'ın doğum vukuatı Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH SAİD 19 Z 1306 D:187, G:158. 'de yer almaktadır.

⁶ Hasan Açınal, *Urfa Kurtuluş Mücadelesi* Urfa 2001, sf. 27.

⁷ Müslüm Akalın, *CHF Urfa Heyeti İdaresi Mukarreat Defteri*, Ank. 1999, sf. 31, 65

⁸ Urfa Gazetesi 11 Nisan 1927: "... Orta Mektep Müdürü Gani Bey'in nutukları halk üzerinde büyük heyecanlar uyandırmış halkımızın ruhunda büyük galeyanlar meydana getirmiştir. "

⁹ Bedri Alpay, *Şanlıurfa Şairleri* Urfa 1986 sf. 62.

¹⁰ Alpay A. g. e. sf. 65.

¹¹ Alpay, A. g. e. sf. 66.

¹² *TBMM Albümü* Ank. 1994 ; *Her Yönüyle Şanlıurfa Yıllığı* 1988.

¹³ Aziz Özbay, *Çoban Armağanı 'Şiirler'* İst. 1950.

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH. MKT' 21 Ramazan 1326 (Hicri) D: No :2632 G:No :48; Urfa Şer'iye Sicili Sene:1313, No: 47.

¹⁵ Alpay, A. g. e sf. 113.

¹⁶ Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Mezar Taşları*, Urfa 1996 s. 63.

¹⁷ "URFA Demokrasimidir" Gazetesi, 11 Nisan 1952. Bu ve diğer Şiirlerde rastlanabilecek yazım hataları yayınlandığı yerlere aittir.

¹⁸ Müslüm Akalın, *Millî Mücadele'de Urfa*, Urfa 2007, sf. 19, 21, 23, 97.

Ekler

SUBAYLARIN TERCEME-İ HAL BELGESİ

Terceme-i Hal Sahibinin Bugün Mensup Olduğu Mahalle İle Tam Künyesi

Bendeniz Arapça, Farsça, Mantık İlmi ve Fıkıh derslerini görmüş, hesap ile yazmaya aşına okur yazırım. 1284 hieri senesinde askerlik hizmetine girdim. Beşinci Ordu Müşirliğinin 18 Kanun-ı sani 1287 tarihli yazısı ile beşinci Talia Taburu¹ Birinci Bölük Baş Çavuşluğundan Sekizinci Bölüğüne Teğmen ve 24 Mart 1289 tarihinde anılan Orduyu Hümayunun yazısı ile Beşinci Alayın İkinci Taburunun Üçüncü Bölüğünün Üsteğmen ve 22 Temmuz 1292 tarihinde anılan tabur Karadağ'da bulunduğu sınır savaşında Üçüncü Bölüğüne Yüzbaşı olarak atandım.

Şebka'l-yağri? Cebel savaşında fevkalade gösterdiğim cesaretim üzerine 15 Eylül 1293 tarihinde anılan taburun kol ağası, 27 Teşrin-i sani 1300 tarihinde Metroviçe Barana tarafına nakliyesinde gösterdiğim yararlığım üzerine Kosova Komutanlığının yazısı üzerine yapılan gerekli düzenlemeden sonra Otuz Altıncı Alayın üçüncü tabur adımı almış olan söz konusu tabura binbaşı, ve 1305 yılında Girit'te olağanüstü gösterdiğim cesaretim üzerine merhum Müşir Şakir Paşa hazretlerinin yazısı ile 6 Nisan 1306 tarihinde İzmir Mukaddem Alayı Kaymakamlığına terfi edilerek atandım. Yeni düzenlemede Redif'de, 17 Kanun-ı sani 1311 tarihinde Nazilli Alayına nakil ve 1316 senesinde kademim üzerine Kerkük Redif Seksen Dokuzuncu Alayın Miralaylığına atandım.

1291 yılı Karadağ savaşında Müşir Hamdi Mahmut Derviş ve ali Saib Paşalar hazretlerinin komutasının altındaki Orduyu Hümayun'da anılan ikinci taburla Podgoriçe tarafında Hudud? ve Biyber? ve Martibing tepeleri ve Yeni Köy ve Yeni Kilise savaşlarında bulunmuş ve Rusya'ya karşı Eski ve Yeni Zağra ve Hain Boğazi ve Şebku'l-yaf? Nikola Kayası savaşları ile Yeşil Tepe Algırı cebel savaşlarında ve sonra Şebkanın Kazanlı Caddesi istihkamlarında ve Rusya'ya karşı anılan tabur ile savaşta bulundum.

Ve esir olarak Rusya'nın Noolot kasabasında on ay kadar kaldım. ve Sivastopol yolu ile dönerek İstanbul'a ulaştım. Gülhane'de anılan taburun piyade ve subaylarını toplayarak benim komutamda bir tabur teşkil ederek sonra üçüncü Orduyu Hümayun mevkilerine ve Selanik'e sevk olunmuş idi. Üsküp, Manastır, Siroz vilayetlerinde eşkiya takiplerinde ve merhum Deriş Paşa komutasıyla Arnavutluk olayında Viran'a nakliyesinde ve merhum Müşir Ahmet Eyyup Paşa'nın komutası altında anılan tabur ile Alasonya olayına ve Prepalas savaşı ve Bulgar sınırlarında ve Firuz Bey'de seferberlik hali ile anılan tabur ile Sebkan Alayı arasında 1305 senesinde kargaşa çıkan Girit'te anılan taburla sevk olunmuş idim. ve 1306 senesi Eylül'üne değin bir hayli yararlık göstermiş bulundum. Ve Redif Taburları terhis olduktan sonra İzmir'e gelerek Redif düzenlemesinden sonra İzmir Firkasında görevlendirildim ve Anadolu Hesap Teftiş Heyeti Başkanlığında yarım maaş zam ile bulundum.

Ve İzmir Firkasında bu gibi ve sair görevlendirildiğim olağanüstü vuku bulan sadakatim üzerine ilişik padişah berati sureti gereği anılan Fırka Komutanlığının yazısı ile bir adet dördüncü Osmanlı Nişanına ve Kerkük Firkasında bulunduğum hizmetlerde gerçekleşen sadakatim üzerine anılan fırka komutanlığının yazısı ile Genel Kurmayın (boş) tarihli emirnamesi gereği henüz berati gelmemiş olan üçüncü mecidi nişanına padişah tarafından layık görüldüm.

Ve 1311 senesinde Nazilli Redif Alayı ile tekrar Girit'e sevk ve komutanlık emri ile iki tabur asker ile Damus Komutanlığında bulunarak ve eşkiyanın Damus/Vamus üzerine yaptıkları hücumlarında yararlık göstermiş olduğu gibi 1312 nisanında Girit'? kazasının ihtilal önem arz ettiğinden

¹[Öncü ve ileri hizmetler gören birlikler. Mütercim.]

muktedir bir emirin görevlendirilmesine dair Vali Tohman Paşanın komutanlığa oran muracaatı üzerine Damos komutanlığını teslim ile Hanya'ya alınılarak Ammara kazasına gönderildim. Ve üçüncü günü Vamus Damus muhasarası Girit komutanını telaşa düşürmüş olması bendenizin cesaretine güçlü bir delil olmuştur.

Ve 1313 senesinde İzmir Redif fırkasının silah altına alınmasına dair çıkan padişah iradesi gereği anılan alayın üç taburu üç-dört gün zarfında toplanarak sevk edilmiş ve dördüncü Çin taburu uzak mesafede bulunduğundan takip edilerek anılan tabur dahi çağrılarak Dumke'ye gelerek dördüncü Mavzerli Fırkasının dördüncü Alayı komutanlığında ilişik mütekaddim onaylı berat sureti gereği bir adet Yunan Madalyasının alınmasına muvaffak oldum.

Mütareke'den sonra Dumke İhtiyat Livasında bulunarak redif taburlarının terhisine kadar bir buçuk ay sekiz yüz kuruş maaş ile Dumke kazası kaymakamlığında bulundum. Ve sonradan bağlı bulunduğum Nazilli Redif Alayı komutanlığında bulundum.

Allaha hamd olsun bu ana değin hiçbir şekilde vukuat ve kötü sicilim olmadığı gibi mahkeme altına alınmamış ve hiçbir ceza da almadım. İlk ve sonradan geçen görevlerim derecesi yukarıda açıklandığı üzere olduğunu gösterir işbu bir adet hal tercemem düzenlenerek mühürlenip komutanlıklarına sunulmuştur. Bu hususta emir ve yetki elinde olana aittir.

2. Sayfa

Terceme-i Hal Sahibinin Ahlakî Sicili

Beden Yeteneği yani biniş ve inişe ve Askerî Zorluklara karşı dayanıklılık derecesi	Askerî Ehliyeti	Kişilik Ahlakî ve Davranışları	Okur Yazar olup olmadığı	Görevi Yerine getirmedeki gayret ve gayret derecesi ve terfii hakkındaki özel mütalaa
Dinç ve genç olup biniş ve inişe muktedir ve Askerî zorluklara karşı dayanıklı bulunduğu	Ehliyet ve İktidar sahiplerinden olduğu	Güzel ahlak ile tanınan ve iyi davranışlı bulunduğu	Akranlarına göre başarılı ilim ve sanata aşına olduğu	Görevini yerine getirmede başarılı olduğu

Adı geçen belge sahibinin hal tercemesi yukarıda belirtildiği şekilde düzenlenmiş olarak tarafıma onaylanarak mühürlenmiştir. 3 Ağustos 1321.

Mühür: Kırk Beşinci Liva Komutanı Mirliva

URFA'DA LÂKAP'DAN SOYADINA GEÇİŞ

Soyadı Kanunundan önce insanlar ya da aileler lâkaplarıyla⁽¹⁾ tanınıp bilinirlerdi. Kanunun yürürlüğünden sonra⁽²⁾ yurdun her tarafında soyadı almak için yoğun bir çalışma başladı.

Kanunun yayınlanmasından sonra kırsal kesimde soyadı alınmasına/verilmesine ilişkin bir örnek başka bir yazıda ele alınmıştır⁽³⁾. Bu yazıda da Urfa şehir merkezinde soyadı kanunu uygulamasıyla ilgili çeşitli örnekler ele alınacaktır.

1) Tapu kütükleri, nüfus kütükleri ve Şer'i Mahkeme Sicillerinin incelenmesi sırasında tespit ettiğim ve geçen yüzyıl başında kullanılan ilginç bazı lakâplar aşağıya çıkarılmıştır. Bunların bir bölümü daha önce yayınlanmıştı⁽⁴⁾:

Ağzıaçık Müslüm

Ali kehli Mustafa

Alizer Hüseyin

Arapkesen Halaf

Armut Osman

Asizade Ömer

Aşık Ahmet

Aşıkhoğlu Muhammed

Avam Muhyeddin

Baba Şahin

Babamecnun oğlu İbrahim

Bajari Hacı Müslüm

Baltuluğu Ahmet Ağa

Bavınadezade Abdurrahman

Bayraktar Ahmet

Bayrıtıharap Muhammed

Bekmez Muhammed

Belangaz Hüseyin

Boz Oso

Burunsuz Muhammed

Cennetkuşu Abiş

Cerdoğlu Hasan Kâhya

Cin Ahmet
Çalgın Mehmet
Çamkerten Abdurrahman
Çarçuval Abdi
Çarhoğlu Ahmet
Çatlakdiken İsmail
Çenge Muhammed
Çırpı Ali Efendi
Çızıkoğlu Salih
Çilo Muhammed
Çulluoğlu Ali
Çolo Halil
Dadoğlu Mustafa
Damgalı Ali
Dane Müslüm
Danagözoğlu Bekir
Deli Mehmet
Delihuylu Müslüm
Delisultanzade Hacı Müslüm
Dertkazan oğlu Müslüm
Dertoğlu İbrahim Halil
Dikayak Hacı Kadir
Dilli Mustafa
Dinikuru Hello
Dörtayak Hacı Bedir
Dörtkale Müslüm
Dümenci Adle
Efkâroğlu Alo

Enderun Mehemet
Eşekçekmezın oğlu Halil
Eşko Mehmet
Fransız oğlu Ali
Gamsız Hacı Osman
Gelcirit İbrahim
Gözoğlu Hacı Halil
Hacı Kumarbaz
Hacı Köse
Hacıleğen Abit
Hergeleci Eyyub
Heştir Cuma
Hımhım Halil
Kahverengi Mehmet
Karabayram Ali
Karageyik Bekir
Karagülle Osman Efendi
Kazın oğlu Mehmet
Kefensoyan Ahmet
Kefiyeli M. Emin
Kelleoğlu Hacı Ali
Kelo Müslüm
Kereviz oğlu Hüseyin
Kırbıyık Ömer
Kız Mahmut
Kırıkkoğlu Ali
Kıt Mehmet
Kubbeci Yahya

Kulağın oğlu Mahmut
Küncülü Ahmet
Küp Abiş
Körbeğzade Ali Beg
Moro Mustafa
Melek Hacı Ağa
Mıtrıp Cuma
Muhzır Hasan
Nacar Memik
Neşe Mehemet
Nohutağası Ahmet
Nur Mehemet
Osmanlı Ahmo
Olukoğlu Hasan Ağa
Pafoglu Mustafa
Palabıyık Casım
Pekmezoğlu Bakır
Sarı Silo

Serçe Abdullatif
Serseri Muhammed
Sulu Osman
Sürur Ömer
Süslü Ahmet
Şaş Muhammet
Şaşo Mehmet
Şor Mahmut
Tahta Mehi
Telli Deveci Bozan
Topuzoğlu Hacı Mustafa
Üçkâğıt Mustafa
Yarımağazade Halil
Yolukoğlu Abdurrahman
Yengiceağası Şeyh Müslüm
Yırtık Hasse
Zehir Ali

2) Soyadı Kanunu çıktıktan sonra nüfus memurları bir kısım vatandaşa -çoğu zaman lâkap olarak da kullanılan- mesleklerini soyadı olarak verdiler, ya da aileler kendileri bu soyadını aldılar. Çevremizde çok sayıda yer alan ve Urfa'nın 19. ve 20. yüzyıllarındaki sosyoekonomik yapısını gözönüne seren bu soyadlardan kimi örnekler vermek gerekirse:

Abacı

Aktar

Annepçi

Arabacı

Arpacı

Aşçıoğlu

Bağmancı	Hergeleci
Bahçıvan	Hışvacı
Bakırcı	İpekçi
Balıkçıoğlu	İplikçi
Bardakçı	Kâhkeci
Barutçu	Kahveci
Bekçi	Karcı
Billurcu	Kaşıkcı
Budamcı	Katırcı
Canbaz	Kazzaz
Çadırcı	Kebabçı
Çanakçı	Keçeci
Çarıkcı	Kelleci
Çerçi	Kendirci
Çizmeci	Kınacı
Çubukçu	Kileci
Çulcu	Kirişçi
Debbağ	Koltukçu
Değirmenci	Koyuncu
Derici	Kömürcü
Deveci	Kuşçuoğlu
Divitçi	Kuyucu
Demirci	Külekçi
Ekmekçi	Külhancı
Eskici	Kürkçü
Fesçi	Leblebici
Harmancı	Madarcı
Helvacı	Mestçi

Mızrakçı	Şerbetçi
Mumcu	Tahtacı
Nacar	Tamburacı
Nalbant	Taşçı
Oturakçı	Tatar
Pabuçcu	Tüfekçi
Penbeci	Tütüncü
Sabuncu	Uncu
Sakacı	Yağcı
Sarraç	Yağlıkçı
Sebilcioğlu	Yemenici
Sepetçi	Yesirci
Sucu	Yorgancıoğlu
Şamdancı	Yüncü
Şatır	
Şekerci	

3) Soyadı Kanunu'nun uygulanması sırasında Nüfus memurlarının ilginç uygulamalarından biri de ailelerin lâkaplarının sözlükteki anlamlarının, benzerinin ya da karşıt anlamlarının soyadı olarak verilmesiydi. Kimi örnekler:

Lakâp	Verilen Soyadı
Ali Maksutoğlu	Amaç ⁽⁵⁾
Arabikâtibi Rifat	Yazgan
Ayneli Şiho	Gözgülü ⁽⁶⁾
Azabistanağası Hacı Ali	Alpan ⁽⁷⁾
Başbüyük Şiho	Ulubaş
Bedirağazade Halil	Aydoğdu ⁽⁸⁾

Bediüzzaman Emin	Önen ⁽⁹⁾
Bekâr	İşsiz
Cindoğlu Kasım	Biner ⁽¹⁰⁾
Dedehayır Mehmet	Uğurata ⁽¹¹⁾
Dişo oğlu Hüseyin	Dişisağlam
Efkârın oğlu	Gözühöş
Divitçi	Yazıcı
Gayberi	Koyuncu ⁽¹²⁾
Hacıkâmilzade Hacı Yusuf	Yetkin ⁽¹³⁾
Halilürrahman Şeyhi Hasan	Eren ⁽¹⁴⁾
Haramiler oğlu	Vurucu
Hatipzade Fikri	Sözen
Hocazade Ahmet	Bilgin
İhtiyarın oğlu Hacı Yusuf	Kocaoğlu
İnayet Ömer	Uluyardımcı
İri Sülo	İriadam
Jandarma Müslüm	Emniyetoğlu
Kazzaz	İpekçi
Kekeç	Peltek
Kör Hasan	Bakangöz
Külhanağası Ahmet	Hanağası
Mevlevi Şeyhi Hacı Ahmet	Döner ⁽¹⁵⁾
Miftahizâde Hasan	Açanal ⁽¹⁶⁾
Molla Ahmet oğlu Halil	Özbilen
Mollazade Miralay Abdurrahman	Moltay ⁽¹⁷⁾
Mukimzade Tahir	Oturun ⁽¹⁸⁾
Nebozade Hacı İmam	Elçi ⁽¹⁹⁾
Hüseyinpaşazade Neş'et	Doğan ⁽²⁰⁾

Hacı Ramazan Efendizade M. Emin	Oruç
Resul Kalfa	Elçi
Şeyh Mustafa Saffet Kemâl	Yetkin ⁽²¹⁾
Şeyho Ramazan	Oruçay ⁽²²⁾
Üryan oğlu Bakır	Cavlak

4) Urfa'da Soyadı Kanunu uygulanırken alınan (verilen) *Negünekaldık* soyadının öyküsü de şöyledir: Halilürrahman civarında oturan Hafız Halil Efendi'ye yakınları Belediye'nin tellallarının soyadı alınması için çağrı yaptığını ve bunun için verilen sürenin az kaldığını söylerler. Belediye'ye giden Halil Efendi sıra kendisine gelince memurla aralarında şu diyalog geçer:

- Hafız Efendi buyur.
- Şimdi ne yapacağız Beğim?
- Bir soyadı seçeceksin. Sen ve ailen bu soyadını taşıyacaksınız.
- Peki. 'Dağ' olsun.
- Onu aldılar, başka?
- Bilgin olsun.
- Onu da aldılar, başka?
- Bilgiç olsun.
- Onu da aldılar, başka?
- Bir şey almasak olmaz mı?
- Olmaz. Başka bir şey söyle.
- Ne güne kaldık, yahu
- Bak, bu olur işte!⁽²³⁾

Sonnotlar

- ¹ Lakâp ya da Lağap, Arapça, bir kimseye kendi asıl adından başka takılan ad demektir.
- ² 21/06/1934 tarih 2525 sayılı kanun, R. G. 2. 7. 1934.
- ³ Bkz. S.159 vd. ayrıca Akalın, Müslüm. *Nüfus memurunun Hilvan'a yaptığı*, Şanlıurfa Barosu Dergisi Sayı: 9, Mayıs 2003.
- ⁴ Akalın, Müslüm. *Eski Nüfus Kütüklerinde Lakaplar*, Harran Dergisi, Sayı: 53, Ocak-Mart 1996. sf. 16.
- ⁵ Lakâptaki Ali Maksut türkçeleştirilerek (maksut=amaç) Amaç soyadı verilmişse de aile tarafından benimsenmeyerek Şansal olarak değiştirilmiştir.
- ⁶ Öztürkçe *gözgü=ayna* demektir. Bu nedenle, Ayneli lakâbı Gözgülü olarak Türkçeleştirilmiştir.
- ⁷ Osmanlılarda her vilâyette Beylerbeyinin emrinde harbe katılan bekâr askerlerden oluşan bir askeri sınıf olan Azapların başında bulunan şahsa Azapağası denilirdi. Alpan soyadı Azap sözcüğünün *Alp* olarak türkçeleştirilmesinden doğmuştur.
- ⁸ Urfa'nın kurtuluşunda hizmet eden Onikiler'den Bedirağazade Halil Ağa'nın adındaki Bedir, *ayın ondördüncü gecesi* anlamına yaklaştırılarak Aydoğdu şeklinde Türkçeleştirilmiştir.
- ⁹ Akparti Şanlıurfa Milletvekili Emin Önen'in mensubu olduğu aileye, Bediüzzaman'ın *zamanın benzeri olmayanı, önde geleni* anlamıyla Önen soyadı verilmiştir.
- ¹⁰ Urfa'nın eski (1926) Belediye Başkanlarından Cindoğlu Kasım Efendi'nin mensubu olduğu ailenin *ata iyi binen, binici* anlamına gelen cind, cünd lakâbı Biner olarak türkçeleştirilmiştir.
- ¹¹ Ünlü piyanistimiz Devlet Sanatçısı Gülay Uğurata'nın mensup olduğu ailenin lakabı olan Dedehayır, türkçeleştirilerek Uğurata şekline dönüşmüştür. Gülay Uğurata, gazeteci Yasemin Çongar'ın annesidir.
- ¹² Ailenin, soyadı Gayberi olarak kalan bölümü dışındakilere sözcükteki 'beri' nin anlamıyla ilişkilendirilerek Koyuncu soyadı verildiğini tahmin ediyorum. Aile fertleri Gayberi sözcüğünün *Gayb-er*'den kaynaklandığını söylemektedirler.

- ¹⁵ Ş. Urfa millervekili Müfit Yetkin'in de mensubu olduğu Urfa'nın kalabalık ailelerinden Hacıkâmililerin mensuplarının önemli bir bölümü, kâmil sözcüğünün türkçeleştirilmesiyle Yetkin soyadını almıştır.
- ¹⁴ Şeyh'in bir tekke ve zaviyede reislik eden müritleri bulunan ermiş kişi anlamı düşünülerek aileye Eren soyadı verilmiştir.
- ¹⁵ Mevlevî dervişlerinin kudüm, ney gibi çalgılar eşliğinde toplu olarak ve dönerek yaptıkları *sema âyini* düşünülerek Döner soyadı verilmiştir.
- ¹⁶ Urfa'nın yetiştirdiği kıymetli âlimlerden Müftü Hasan Efendi'nin de mensubu olduğu aile soyadı Miftah'ın *anahtar* olan anlamıyla Açal şeklinde türkçeleştirilmiştir.
- ¹⁷ Urfa'da Molloağlu olarak bilinen ailenin çoğunluğu Özbay soyadını almışlarsa da bir bölümünün soyadı Molloağlu karşılığı Moltay olarak türkçeleştirilmiştir.
- ¹⁸ Ailenin lakabı, Urfa'da 'mukim' olarak bilinir. Bunun 'makam'la ilgili bir sözcük olduğu zannedilmektedir. Makam ve mukim sözcüklerinin her ikisinin Arapça *kıyâm* kökünden geldiği düşünülürse nüfus memurunun ünlü sanatçı 'Mıkım 'Tahir'in mensup olduğu ailenin lâkabını sözlükte Mukim'in karşılığına bakıp *Otuwan* olarak türkçeleştirdiği anlaşılır.
- ¹⁹ Urfa'nın kurtuluşunda hizmeti geçen Onikiler'den Nebozade Hacı İmam Efendi'nin Nebo lakabı (*Nebi=Elçi*) anlamıyla Türkçeleştirilmiştir.
- ²⁰ Cumhuriyet öncesi Urfa Belediye Başkanlarından Hüseyinpaşazade Neş'et Bey'in ailesinin soyadı (*neş'et etmek= doğmak*) anlamıyla Doğan/Doğar şeklinde Türkçeleştirilmiştir.
- ²¹ Urfa eski millerkekilerinden sanat tarihçisi Ord. Prof. Dr. Suut Kemâl Yetkin'in babası olan Şeyh Saffet (Mustafa Saffet Kemâl) Efendi ve ailesi Kemâl sözcüğünün türkçeleştirilmesiyle Yetkin soyadını almışlardır.
- ²² Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin önemli isimlerinden Şeyho Ramazan Efendinin adındaki Ramazan sözcüğü Oruçay olarak Türkçeleştirilmiştir.
- ²³ Bu şekilde verilen *Negünekaldık* soyadının öyküsünü sayın Mehmet Oymak anlatmıştır.

URFA'DA SOYADINA GEÇİŞTE NÜFUS MEMURUNUN HİLVAN'A YAPTIĞI.

1935 yılının ilk aylarıydı. Hilvan Kaymakamı, nüfus memuru Mahmut Nedim Efendi'yi yanına çağırды.

- Mahmut Efendi, işin zor.
- Emredin efendim.
- Biliyorsun Soyadı Kanunu çıktı.
- Evet efendim.

Dahiliye Vekâletinin emri var. İki yıl içerisinde herkes bir soyadı alacak ve herkesin soyadı nüfuslarına işlenecek.

- Kolay efendim. Herkesin soy /sopunun bir adı var zaten.
- Öyle değil.
- Ya nasıl?

Soyadlarında rütbe ve memuriyet olmayacak, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleri, iğrenç ve gülünç soyadları olmayacak.

- Kaymakam Beg, bu kadar değişik soyadını nereden buluruz?
- Sen bulmayacaksın, vatandaş bulacak. Sen kütüğe yazacaksın.
- Vatandaş cahildir efendim, iş yine bize kalacak.
- Onun için 'işin zor' dedim ya. Haydi bakalım, kolay gelsin.
- Sağ olun efendim.

Mahmut Nedim Efendi'yi bir düşüncedir aldı.

Kendisi de yöredendi ve emindi ki muhtarlar gelecek ve işi kendisine yükleyeceklerdi. Bu kadar adama nereden soyadı bulacaktı?

Kendisi de ilk mektep mezunuydu, bildiği kelimeler kavramlar kaç taneydi ki?

Uykuları kaçtı Mahmut Nedim Efendi'nin. Yatakta döndü durdu. Ta ki Kaymakamlık'ta bir sözlük görüp, beyninde bir kıvılcım çakıncaya kadar. Öyle ya, sözlükte yüzlerce kelime vardı ve bu yüzlerce soyadı demektir.

Zeki adamdı Mahmut Nedim Efendi.

Eve gelip fötr şapkasını çıkardı, boyunbağını çözdü. Tütün tabakasını küçük masanın üzerine koyup kanepeye uzandı ve kendince bir plan yaptı. Her köye alfabenin bir harfini verebilirdi. Böylece sözlükte o harften ne kadar kelime varsa o köy sakinlerine soyadı olarak verilir. Yetmezse de başka bir harfe geçilirdi. 'Hay aklım bin yaşayayım' diye düşündü.

Mahmut Nedim Efendi Bu şekilde iki senede değil, iki ayda görevini başarıyla sonuçlandırmış olurdu ki, kim bilir belki Kaymakam'dan takdirname bile alabilirdi..

Gözleri ışıdayarak yerinden doğrulup masanın başına geçti ve sözlüğü açıp bir taslak hazırladı. Başa köy adlarını yazdı ve sözlüğün ilgili harfindeki kelimeleri arka arkaya sıraladı:

(S harfi) Arınık-Karacurun: Sakıntı, Sakrak, Sakır, Sakrımak, Sakıt, Saklama, Saklanan, Saklantı, Sukur, Sal, Salak, Salan, Salar, Salvan, Sakşı, Salva, Satan, Sırnak, Sağır, Sakar, Sakbak, Saçan, Satış, Saçmacı, Sabırtaş, Salık, Samak, Sanak, Sumtar, Sapak, Sansar, Sarma, Seymen, Sarı, Savan, Saçma, Sarmış, Sarsak, Saklı, Süt.

(T Harfi) Oymaağaç-Yakınyurt: Taslak, Taşır, Tatik, Tatsız, Tatma, Tavan, Tavaş, Tavuk, Tarak, Tayağ, Tağlamak, Tağay, Tabız, Tağun, Tağıl...

(Ç Harfi) Bölükbaşı-Uluyazı: Çarık, Çeka, Çaprak, Çapul, Çapşak, Çarıl, Çarış, Çarın, Çaray, Çarkıt, Çarpı, Çarşak, Çaşut, Çokyaşa, Çokbayan, Çene, Çırık, Çet, Çatal, Çoluk, Çiğün, Çıkan,

Çindi, Çaf, Ç .ı, Çıkış, Çıkla, Çıldırma, Çimdir, Çıplak, Çıtak, Çitçit, Çıtırık, Çintik, Çivir, Çeç...

(D Harfi) Bahçecik-Faik-Göktepe-Uluyazı: Doğan, Duyar, Daraman, Davulcu, Dilme, Dinlemez, Düşen, Devsiz, Daru, Dizek, Dalaz, Dolaş, Dağ, Düzgün, Dedak, Dem, Dayanmaz, Dilber, Durra, Defişet, Doğruyol, Dalak, Dolaşan, Dolap, Doluk, Dumruk, Doyanç, Doymaz, Dencik, Döner, Diken, Dildaş, Dileme, Dindik, Din, Diliduramaz, Dimiş, Dipçi, Dipsiz, Dipli, Dirilme, Dirsek, Diy, Diyek, Doğaç, Değer, Dehbe, Delik, Dindiş, Dinel, Dinsiz, Ders, Deşik, Dişlek, Dik, Dikkafalı, Dildak, Dilak. Duru, Durbak, Dayan, Duyan, Düşük, Dedaş, Dokuz

(Z Harfi) Uğra – Kavacı: Zağlı, Zağlış, Zaric, Zar, Zarlı, Zaykak, Zabık, Zabit, Zevzek, Zik, Zakar, Zantır, Zonturlı, Zorba, Zıtmış, Zinik, Zaf, Zahir, Zabit, Zaika, Zail, Zalim, Zamir, Zamk, Zavallı, Zarar, Zat, Zaviye.

(Ş Harfi) Ovacık: Şikak, Şibat, Şil, Şildiş, Şilen, Şilit, Şer, Şitik, Şipin, Şin, Şen.

(B Harfi) Uluyazı-Faik - Etrağfurullah-Bahçecik: Balık, Benzemiş, Bezgin, Bıçak, Bekârciğeri, Beran, Biyer, Bozan, Baylan, Buldu, Bikir, Baraç, Baydar, Benzin, Beyinsiz, Bebe, Ber, Binek, Balçık, Balgar, Baz, Budur, Buzer, Bider, Bararin, Bilmiş, Büvek, Büvet, Burgun, Burcut, Bürme, Bürüt, Barkiyer, Baylen, Benek, Bürdük, Bürmek, Burun, Bülez, Bekte, Büdük, Buzak, Buzlu, Bez, Bükük.

(C Harfi) Karacurun-Konaç-Çakmak-Kavalık: Can, Cahil, Ceran, Cıtma, Canbaz, Cenan, Cıtma, Cetiz, Cevri, Cida, Cemen, Cer, Cerük, Certel, Cins, Caz, Cengiz, Cumart, Caykır, Cazan, Cici, Cüda, Cüdrü, Cudur, Cukay, Culan, Culanmak, Cular, Culdu, Cuhalamak, Ceval, Cıtır, Comal, Civci, Caruk, Cırık, Cırıl, Cay, Cık, Cırtık, Culduz...

(F Harfi) Gülüşağı: Fak, Fırverci, Finik, Falam, Falsak, Fırtık, Firtik,, Fusluk, Fürtük,

(A Harfi) Söğütlü – Millisaray - Kavalık: Alan, Arka, Arıyan, Anlar, Akaş, Altınova, Alabaş..

(K Harfi) Aslanlı - Geçitağzı: Kal, Kıran, Kaçan, Kuhak, Koyun

(P Harfi) Payır, Paytal, Pelik, Pepe, Perse, Petik, Pezek, Pısak, Pisat, Pidik, Pinti, Palak, Paç, Paça, Paçal, Paçuk, Padır, Pakis, Partak, Pas, Pat, Patlak.

(R Harfi) Raf, Rat, Raz, Rayıç, Remat, Renk, Revaç, Revan, Reviş, Rizat, Rusuk, Racı, Rüsvey, Rampa

(E Harfi) Faik - Kuskunlu - Gelenek: Evik, Evin, Evsen, Enel, Ebeleme, Eçin, Eli, Ede, Eçe, Ediş, Edik, Eriş, Ezme, Ekrik, Ek, Eke, Eldik, Elden, Emil, Elverir, Ensar, Eğilmez, Elden, Enmek (*)

Planını yaptıktan sonra tabakasını açıp sardığı sigaradan derin bir nefes aldı.

Artık rahat uyuyabilirdi.

Memleketin bir çok yerinde münferit olarak bir çok garip ve ilginç soyadlarına rastlanır. Ancak nüfus memurunun işgüzarlığı yüzünden, sanmıyorum ki Türkiye'nin hiçbir yerinde bu kadar garip soyadları, bu şekilde ve bu yoğunlukta bir arada olsun

Bu nedenledir ki, Türkiye'nin soyadlarından en çok şikâyetçi ahalişi Hilvan'dadır.

Bunu düzeltmenin tek yolu mahkemede soyadı tashihi davası açmaktan geçtiği için de herhalde, Urfa'nın, belki de Türkiye'nin soyadlarıyla ilgili en çok 'soyisim tashihi' açılan ilçesi Hilvan'dır.

(*) Yukarıdaki kayıtlar hayali olmayıp nüfus kütüklerinden alınan küçük bir demettir. Geri kalanı nüfus kütüklerindedir.

URFA'DA İSTİKLÂL MADALYASI SAHIPLERİ

1- İstiklâl Madalyası Kanunu

İstiklal Madalyası Kanunu 29. 11. 1920 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir⁽¹⁾. Bu tarihten sonra çıkartılan kanunların getirdiği hükümler ana hatlarıyla şöyledir:

* Kanun'un 1. maddesinde "İstiklâl madalyası, fiilen kıta başında (Cephede veya dâhili isyanları bastırmada) kahramanlık ve fedakârlık gösteren erkân, âmirler ve subaylar ve kişiler ve millî kahramanlara ve cephe gerisinde bu yüce maksadın gerçekleşmesi için çok çalışanlara, millî bağımsızlık uğrunda hayatını feda eden şehitlerin de büyük evlâdına veya ailesine verilir" hükmü getirilmiştir.

* 1923 yılında çıkartılan 381 sayılı kanunla eklenen maddeyle süre sınırı getirilerek "İstiklâl madalyası, istiklâl mücadeleleri ve çarpışmalarının başlangıcı olan 15 Mayıs 1919'dan seferberliğin bitim tarihi olan 1 Kasım 1923 tarihine kadar yapılan hizmetlere karşılık verilir" şekline dönüştürülmüştür.

* 1924 yılında 400 sayılı "15 Mayıs 1919 tarihinden itibaren Millî Mücadele'ye katılıp çeşitli cephelerde veya iç isyanların bastırılmasında fiilen hizmet ederek olağanüstü yararlık gösterenlerin takdirname veya bir derece terfi suretiyle ödüllendirilmelerine ve bunları idare eden Müdafaayı Hukuk reis ve azalarıyla mücahit ve mücahidelere İstiklal Madalyası verilmesine dair kanun" çıkartılmıştır.

* 525 sayılı kanunla kanunun kapsamı genişletilerek, "Madalya, şehitlerin büyük oğluna, yoksa büyük kızına, yoksa babasına, o da

yoksa annesine, o da yoksa eşine verilir. Bunların ölümünden yine bu suretle geçer. Bunlardan biri öldüğünde sıra dâhilinde varis bulunmadığı halde diğer tabakada bulunanlara veya onların varislerine aynı suretle geçer" şeklinde değiştirilmiş⁽²⁾, aynı kanunla yapılan bir değişiklikle de 6. maddedeki "İşbu madalya sağ meme üzerine ve her gün takılır" hükmü "takılabilir" şekline dönüştürülmüştür.

* Daha sonra 30 Mayıs 1926 tarih ve 869 sayılı Kanununun 2. maddesiyle getirilen ek maddeyle "15 Mayıs 1919 tarihinden İzmir'in geri alınma tarihi olan 9 Eylül 1922 tarihine kadar milli orduda vazife almış kara, deniz, hava ve jandarma yönetici, amir ve subaylarıyla mensupları ve memurlar ve askeri kişilerden halen görevde bulunan veyahut emekli, istifa veya terhis suretiyle ordudan ayrılmış olanlardan şimdiye kadar İstiklal madalyası almamış bulunanlara ve şehit olmuş ve vefat etmiş bulunanların ailelerine kırmızı şeritli İstiklal madalyası verilir" hükmü kabul edilmişken getirilen başka bir ek maddeyle daha önce TBMM tarafından verilen İstiklal Madalyalarının hazırlanıp verilmesi görevi Milli Savunma Bakanlığı'na verilmiştir⁽³⁾.

* Yine 977 sayılı yasayla getirilen ek maddede "Milislerden veyahut abaliden olup da ordu kadrosu haricinde milli bağımsızlık uğrunda hayatını feda etmiş olanların ailelerine verilecek olan kırmızı şeritli İstiklal Madalyası işlemini yerine getirmeye, 30 Mayıs 1926 tarih ve 869 numaralı kanun mucibince, Milli Savunma Bakanlığı yetkilidir" hükmü getirilmiştir⁽⁴⁾ denilirken, aynı yasayla "İstiklal Madalyası Kanunu'nun üçüncü maddesinde, açıklanan inha ve dilekçe ve müracaatlar ilgili makamlarca 1 Kasım 1926 tarihine kadar kabul olunur" şeklinde müracaat sınırı konulup "Büyük Millet Meclisince yapılacak inceleme zamana tabi değildir" hükmü getirilmiştir.

* 2008 yılında çıkartılan 5742 sayılı yasayla ".. Milli bağımsızlık uğrunda hayatını kaybeden şehitler ile madalyaya hak kazandığı

halde madalya almadan vefat edenlerin erkek çocuklarının en büyüğüne, erkek çocuğu yoksa büyük kızına, yoksa babasına, o da yoksa annesine, o da yoksa eşine, o da yoksa sıralı mirasçılarının belirtilen sırası dahilindeki çocuklarına, o da yoksa diğer tabakada bulunanlara veya onların sıralı mirasçılarının müracaatı dahilinde madalya verilir. " hükmü yasaya girmiştir ⁽⁵⁾.

Bu şekilde, TBMM tarafından verilen İstiklâl Madalyası, daha sonraları Milli Savunma Bakanlığı'na verilmeye başlanmıştır. TBMM tarafından verilen son istiklâl madalyası, 4. Devre, 44. toplantının 1. oturumunda 708 sayılı kararla verilen 6920 sayılı madalyadır.

TBMM tutanaklarında yaptığımız inceleme, tarama ve araştırmada, Urfa doğumlu olup savaşın çeşitli cephelerdeki hizmetlerinden dolayı İstiklâl Madalyası alan kişilerle Urfa'nın Kurtuluş Mücadelesindeki hizmetlerinden dolayı TBMM tarafından İstiklâl Madalyası verilen kişileri tespit etmeye çalıştık.

II-TBMM Tutanaklarında İstiklâl Madalyası Verilenler:

Urfalı Olup Kurtuluş Savaşının Çeşitli Cephelerindeki Hizmetleri Nedeniyle TBMM Tarafından İstiklâl Madalyası Verilenler ⁽⁶⁾:

153 Hüseyin Hüsnü Efendi, (Ömer Lütfi), Urfa 1310. Ağır Obüs 1. Tb. Tarassut Zabiti Mülâzımievvel. Sakarya muharebesinde ibrazı fedakâri eyliyen Garp cephesi kıtaatına mensup iki yüz otuz dört zatın istiklâl madalyasıyla taltiflerine dair karar: TBMM 29. 09. 1337, İ: 83, C: 1, Karar no: 175.

221 Hüseyin Efendi, (Mustafa), Urfa, 1308. Fırka: 5, Alay 24/3, Bl: 11 Takım K. Mülâzımısâni. Sakarya muharebesinde ibrazı fedakâri eyliyen Garp cephesi kıtaatına mensup iki yüz otuz dört

zâtın istiklâl madalyasıyla taltiflerine dair karar: TBMM 29. 09. 1337, İ: 83, C:1 Karar no. 175.

311 Mustafa Ağa (Mehmet), Urfa, 12. Fırka Topçu Alayı Marangoz Ustası (307-1). Afyon Karahisar ve Dumlupınar muharebatiyle düşmanın takibi esnasında uhdelerine mevdu vezaifi fevkâlâde bir surette ifâ eden yirmi zâtın istiklâl madalyasıyla taltiflerine karar: 28. 10. 1338, İ: 128, C:1 Karar No: 299.

365 Ahmet Fevzi Efendi (Özkutlu), (Hacı Mehmet), Urfa 1311 Kolordu 1 Katar Öküz Kolu K. Mülâzımisani (257). Afyonkarahisar ve Dumlupınar Muhaberelerinde gösterdikleri fevkâlâde ibraz-ı mesaiden dolayı İstiklâl Madalyasıyla taltifleri: TBMM 06. 11. 1338, İ:133, C:1 Karar no: 310.

484 Muzaffer Efendi, (Tevfik), Urfa. 3. Fırka Kafkas Topçu Taburu Bataryası Mülâzımievvel (327-56). Afyonkarahisar ve Dumlupınar Muhaberelerinde gösterdikleri fevkâlâde ibraz-ı mesaiden dolayı İstiklâl Madalyasıyla taltifleri: TBMM 06. 1. 1338, İ:133, C:1 Karar no: 310.

761 Abdurrahman Avni Efendi (Öncel), (Hafız Müslüm), Urfa. 1281. Ağır Topçu Alayı 25/3 İmamı (313-1) Afyonkarahisar ve Dumlupınar Muhaberelerinde gösterdikleri fevkâlâde ibraz-ı mesaiden dolayı İstiklâl Madalyasıyla taltifleri: TBMM 06. 11. 1338, İ: 133, C: 1 Karar no: 310.

826 Şerif Efendi (Özden), (Abdurrahman) Urfa. Fırka 16, Alay 42/1, Bl. 8 K. Mülâzımisani (18342). Afyonkarahisar ve Dumlupınar Muhaberelerinde gösterdikleri fevkâlâde ibraz-ı mesaiden dolayı İstiklâl Madalyasıyla taltifleri: TBMM 06. 11. 1338, İ:133, C: 1 Karar no: 310 (*Şerif Özden Urfa Mücadelesinde de yedeksubay olarak hizmet etmiştir*).

1181 Bozo Ağa (Mehmet), Urfa. Fırka 41, Alay: 12/1 Bl. 2 K. Vekili Piyade İhtiyat Mülâzımievvel (26963). Afyon Karahisar ve

Dumlupınar muharebatiyle düşmanın takibi esnasında hidematı fedakâranesi sebk ettiğinden TBMM 14. 08. 1339, İ: 4 C: 1.

1185 Mehmet Efendi (Hacı Abdülkadir), Birecik. Fırka: 57, Alay: 176/2, Bl: 8, İhtiyat Mülâzımievvel (17827). Afyonkarahisar ve Dumlupınar muharebatiyle düşmanın takibi esnasında hidematı fedakâranesi sebk ettiğinden TBMM 14. 08. 1339, İ: 4, C: 1.

2079 Mustafa Efendi (Mustafa Tevfik), Urfa. 1. Menzil 1. Hat 4. Katar Kolu 446 K. Nakliye ve ihtiyat zabıt vekili (50). "26. 8. 1338 den itibaren vuku bulan muharebatta Şuhut Efe Sultan İzmir'e kadar vuku bulan cephaneye vs. nakliyatında fevkalâde hüsnü hizmeti ve fedakârlığı görüldüğünden" TBMM 02. 01. 1340, İ: 78, C:1.

2646 Urfa Mebusu Refet Bey, Urfa. (Eyüp-Adile) (1888-1964) (K) TBMM 22. 04. 1341 t. İ: 109, C: 2. Bahkesir'deki teşkilâtı milliyeye çalışmalarından ve fevkalâde hizmetlerinden dolayı. Karar no: 145.

4756 Refik Efendi (Salih), Urfa. 1310, Fırka: 15, Alay: 38, Tabur: 2, Bl: 6 İhtiyat Mülâzımısâni (10945). TBMM 22. 05. 1926, İ: 101, C:1 "Mücadelei Milliye de şehit olduğundan" Karar no: 255.

5652 Tefik Adli Efendi (Abdullah), Urfa. Kolordu 5 Süvari Bölüğü Süvari Mülâzımievvel (337-50). Mücadelei Milliye esnasındaki hizmetlerinden dolayı dört yüz doksan dokuz zâtın kırmızı ve yüz on sekiz zâtın da beyaz şeritli İstiklâl Madalyasıyla taltifleri: TBMM 24. 05. 1926, İ: 107, C:1, Karar no: 259.

5716 Hacı İsmail Hakkı Efendi (Ünal), (Mehmet Turan) Urfa. Fırka: 41, Alay: 19, Bölük: 8 Kumandanı Piyade Yzb. (326-233). TBMM 24. 05. 1926, İ: 107, C: 1 "Mücadelei Milliye'de asâri hamaset ve fedakârisinden". Karar no: 259

6088 Ahmet Azmi Efendi (Hacı Halil), İhtiyat Piyade Mülâzım-ı şark Cephesi, (Kayıt no: 19228) TBMM 24. 05. 1926, C: 1, İ: 107. (K) Karar no: 243.

Urfa'nın Kurtuluş Mücadele'sindeki Hizmetleri Nedeniyle TBMM Tarafından İstiklâl Madalyası Verilenler:

1579 Urfa Mebusu Ali Saip Bey (Ursavaş), (Emin), Revandiz (1887-1939), (K) (Y). TBMM 24. 10. 1339, İ: 41, C: 1, Yüzbaşı, Urfa Kuvayı Milliye Reisi. I. Devrei intihabiye azasından olup cep- hede ve bilfil kıtada asarı hamaset ve fedakâri gösterdiğinden do- layı.

1689 Urfa Mebusu Bozan Bey (Şahinbeyzade). (Şahinbey- Emo) (1890-1968) (Y) TBMM 24. 10. 1339, İ: 41, C: 1, Berazi Aşireti Reisi, I. Devrei intihabiye azasından olup davayı muhik ve meşruumuzu müdafaa ve ihzar eylediğinden.

1928 Urfa Mebusu Esat Efendi (Dağyutan), (Hacı Esat-Gülbe- yaz) (1852-1939) (Y) TBMM 24. 10. 1339, İ: 41, C: 1, I. Devrei intihabiye azasından olup davayı muhik ve meşruumuzu müdafaa ve ihzar eylediğinden

1929 Urfa Mebusu Hacı Salih Hayali Bey, (Yaşar), (Şeyh Müs- lüm-Safiye), (1869-1922). (Y). TBMM 24. 10. 1339, İ: 41, C: 1, I. Devrei intihabiye azasından olup davayı muhik ve meşruumuzu müdafaa ve ihzar eylediğinden

1930 Urfa Mebusu Hacı Mustafa Efendi (Hacıkâmiloğlu), (Hacı Osman-Hafıza) (1870-1933). (Y). TBMM 24. 10. 1339, İ: 41, C: 1, I. Devrei intihabiye azasından olup davayı muhik ve meş- ruumuzu müdafaa ve ihzar eylediğinden⁽⁷⁾

2610 Barutcuzade Hacı İmam Efendi (Barutçu), Urfa (Hacı İb- rahim- Zeliha) (1865-1928) (K) TBMM 05. 04. 1341, İ: 94, C: 17, Karar no: 124,

2611 Adil Bey Ankara Baytar Müfettişi Umumisi (K) TBMM 05. 04. 1341, İ: 94, C: 17, Karar no: 124.

2614 Bozan Ağa (İzol), Urfa. (Zülfikâr-Leyla) (1888-1979) İzol Aşiret Reisi (K) TBMM 05. 04. 1341, İ: 94, C: 1, Karar no: 124

2615 Hacı Mustafa Kâmil (Hacıkâmiloğlu), Urfa Belediye Reisi (K) (Hacı Osman-Hafıza) (1870-1933) TBMM 05. 04. 1341, İ: 94, C: 1, Karar no: 124.

2616 Hacı Ömer Efendi (Cevheri), (Hacı Mehmet- İnci) Urfa. (1892-1952) Şeyhanlı Aşiret Reisi (K) TBMM 05. 04. 1341, İ: 94, C: 1, Karar no: 124

3350 Şeyho Ramazan Efendi (Oruç), (Mustafa-Elif) (1866-1942) Urfa. Kuvayı Milliye Binbaşısı (K) TBMM 15. 02. 1926 t. İ: 56, C: 1 Karar no: 208.

3367 Cemal Bey, Urfa Telgraf Muhabere Memuru, (K) TBMM 15. 02. 1926 t. İ: 56, C: 1, Karar no: 208. (Ek-1, 2)

3487 Hocasade Nureddin Nabi Bey (Akçar) (Nabi-Fatma) (1887-1947) Urfa Gazetesi sahip ve sermuharriri, (K) TBMM 15. 02. 1926 t. İ: 56, C: 1 Karar no: 208.

3488 Miftahizade Müftü Hasan Efendi (Açanal), Urfa (Abdurrahim-Hatice) (1874-1953). (B) TBMM 15. 02. 1926 t. İ: 56, C: 1 Karar no: 208.

3498 Hasan Bezirgânzade Abdulkadir Efendi (Akalın), Urfa (Ali-Mintaha) (1883-1948?) Komiser Muavini (B). TBMM 15. 02. 1926, t. İ: 56, C: 1, Karar no: 208.

3859 Hacıkâmilzade Mustafa Reşit Kâmil (Yetkin), Urfa Mec-lisi İdare Azası (Mehmet Reşit- Kafre) (1887-1966): (K). TBMM 22. 02. 1926 t. İ: 59, C: 1, Karar no: 211.

3860 Bnb. İhsan Bey, (Uludağ) (Hasan-Hatice) (1877-1940) Urfa eski jandarma komutanı ve Diyarbakır J. Alay

Komutanlığından mütekit (K) TBMM 22. 02. 1926 t. İ: 59, C: 1, Karar no: 211.

3864 Hacıkâmilzade Hacı Yusuf Kâmil Efendi (Yetkin), (Hacı Mehmet Bakır-Zeliha) (1870-1960) Urfa Halk Fırkası Reisi. (K). TBMM 22. 02. 1926 t. İ: 59 C: 1, Karar no: 211.

3865 Arabizade Reşit Efendi (Görgün), Urfa Belediye Reisi (Ömer-Adile) (1878-1971). (K). TBMM 22. 02. 1926 t. İ: 59, C: 1, Karar no: 211.

3868 Halife Bey, (Ahmet) (1879-?) Harran Eski Kaymakamı (B) TBMM 22. 02. 1926 t. İ: 59 C: 1 Karar no: 211.

3938 Canbeylizade Remzi Efendi (Gönül), (Sait-Emine) (1900-1995) Urfa Vilâyeti Sumatar Nahiyesi Müdürü, (K). TBMM 22. 02. 1926 t. İ: 59, C: 1, Karar no: 211.

3940 Kemancızade Fuat Efendi (Toksöz), (Kadri-Zeliha) (1901-1955) Urfa'nın Hekimdede Mahallesi'nden (K). TBMM 22. 02. 1926t. İ: 59, C: 1, Karar no: 211.

4363 Saitağazade Ali Ağa (Ağan), Urfa. (Hacı Ahmet-Hatice) (1897-1948) (B) TBMM 06. 05. 1926 t. İ: 95, C: 1, Karar no: 240.
(8)

4364 Azabistanağasızade Ömer Efendi (Alpan), Urfa. (Şükrü-Münevver) (1881-1953)(K). TBMM 06. 05. 1926 t. İ: 95, C:1, Karar no: 240.

4365 Mülkizade Şekerci Eyüp Efendi (Akyol), Urfa. (Mehmet-Rabia) (1890- ?)(K) TBMM 06. 05. 1926 t. İ: 95, C:1, Karar no: 240.

4401 Sait Bey (Badıllı), Badıllı Aşiret Reisi, Urfa (Hamo-Hüsna) (1882-1944). (K). TBMM 16. 05. 1926 t. İ: 100, C:1, Karar no: 246.

4402 Saitağazade Ali (Ağan), Urfa. (Hacı Ahmet-Hatice) (1897-1948) (K) TBMM 16. 05. 1926 t. İ: 100, C: 1, Sayı. 246.

4508 Hasan Heleva (Tatlı) Urfa. (Abdullah-Hedle) (K) TBMM 16. 05. 1926 t. İ: 100, C: 1, Sayı. 246.

4543 Dr. Hamdi Kasım Bey, G. Antep Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiyye Müdürü. (K) TBMM 18. 05. 1926. İ: 102, C: 1, Karar no: 248.

4547 Dişikırıkzade Müslüm Efendi (Avşar), Urfa. (Hacı Mehmet-Saliha) (1879-1947) (K): TBMM 18. 05. 1926 t. İ: 102, C: 1, Karar no: 248.

5446 Emin Efendi, Urfa Nüfus Kâtibi (B) TBMM 23. 05. 1926 İ: 106, C: 1, Karar No: 257.

5542 Hacı Ali Efendi (Aksoy), Aruszade, Bazıkî Aşiret Reisi, Urfa. (Bekir Ağa-İslim) (1897-1957) (K): TBMM 23. 05. 1926, İ: 106, C: 1, Karar no: 257.

5547 Kömürcüzade Hacı Hasan Ağa (Açıkgöz). Urfa. (K). TBMM 23. 05. 1926 İ: 106, C: 1 Urfa. Karar no: 257. (Ek-1, 2)

5830 Şakir Efendi, (İshak) Halep, Piyade Yzb. Urfa Hastanesi İnzibat Zabiti (332-91) TBMM 24. 05. 1926 t. İ: 107, C: 1 Karar no: 259.

6078 İcra Memuruzade Akif Efendi (Sözeri), (Abdulkadir-Fatma) (1899-1973) Piyade ihtiyat Mülazımısânisi. Urfa. (K). TBMM 24. 05. 1926 t. İ: 107, C: 1 Karar no: 259. (Ek-1, 2)

6249 Hüseyin Şaban Efendi (Altıparmak), (Osman-Hatun) (1877-1942) Urfa'nın Dabakhane Mahallesi'nden (K) TBMM 28. 03. 1927 t. İ: 47, C: 1 Karar no: 318.

6293 İsel Hammadi Efendi, Harran Cümeyle Aşireti Reisi (K) TBMM 28. 03. 1927 t. İ: 47, C: 1 Karar no: 318.

6310 Bitlis Muhacirlerinden Arif Efendi (Dodanlı), (1879-1969) Urfa (K) TBMM 28. 03. 1927 t. İ: 47, C: 1, Karar no: 318.

6311 Fahri Efendi, Urfa İdare Heyeti 2. kâtibi. (K) TBMM 28. 03. 1927 t. İ:47, C: 1, Karar no: 318.

6386 Celal Efendi (Hacı Ali Efendizade), Urfa vilâyetinden (K) TBMM 28. 03. 1927 t. İ: 47, C: 1, Karar no: 318. (Ek-1, 2)

6428 Esat Efendizade Mehmet Hüsametdin (Dağyutan), Urfa. (Hacı Esat-İhsan) (1903-1961) (K) TBMM 28. 03. 1927 t. İ: 47, C: 1, Karar no: 318.

Urfa'nın Kurtuluş Mücadele'sinde Hizmetleri Nedeniyle Siverek'te TBMM Tarafından İstiklâl Madalyası Verilenler:

1789 Siverek Mebusu Bekir Sıtkı (Ocak), (Hacı Mesut) Diyarbakır (Y) TBMM 24. 10. 1339 t. İ: 41, C: 1, I. Devrei intihabiye azasından olup davayı muhik ve meşruumuzu müdafaa ve ihzar eylediğinden.

1790 Siverek Mebusu Abdülğani (Ensari), (İsmail), Mardin (Y) TBMM 24. 10. 1339 t. İ: 41, C:1, I. Devrei intihabiye azasından olup davayı muhik ve meşruumuzu müdafaa ve ihzar eylediğinden.

1791 Siverek Mebusu Mehmet Sırrı (Tayanç), (Mustafa) (Y) TBMM 24. 10. 1339 t. İ: 41, C: 1, I. Devrei intihabiye azasından olup davayı muhik ve meşruumuzu müdafaa ve ihzar eylediğinden.

1792 Siverek Mebusu Mustafa Lütfi (Azer), (Sadrettin) Şirvan (Y) TBMM 24. 10. 1339 t. İ: 41, C: 1, I. Devrei intihabiye azasından olup davayı muhik ve meşruumuzu müdafaa ve ihzar eylediğinden.

1944 Siverek Mebusu İhsan (Sağlam), (Tufan Necati) (Y) TBMM 24. 10. 1339 t. İ: 41, C: 1. I. Devrei intihabiye azasından olup davayı muhik ve meşruumuzu müdafaa ve ihzar eylediğinden.

1945 Siverek Mebusu Mehmet Rauf, (Y) TBMM 24. 10. 1339 t. İ: 41, C: 1. I. Devrei intihabiye azasından olup davayı muhik ve meşruumuzu müdafaa ve ihzar eylediğinden.

2571 Mehmet Emin Efendi (Odabaşı), (Mahmut-Verde) (1880?-1935) Siverek Belediye Reisi Müdafayı Hukuk Azası, Kırvar aşiret reisi (K) TBMM 05. 04. 1341 İ: 94, C: 1, Karar no: 124.

2612 Hacı Ali Efendizade Mehmet Ramazan Ağa, (Ramazan-Ayşan) (1882-1936) Siverek, Bucak Aşiret Reisi, (K) TBMM 05. 04. 1341 İ: 94, C: 1, Karar no: 124.

2613 Hacı Ali Efendizade Mehmet Sakıp Efendi, (Ali Fuat-Rahime) (1897-1976) Siverek, Bucak Aşiret Reisi (K) TBMM 05. 04. 1341 İ: 94, C: 1, Karar no: 124.

3699 Fetrahlızade Refet Bey (Akbulak) Siverek, Müdafayı Hukuk Azasından (Ömer-Atiye) (1877-1958): (B) TBMM 22. 02. 1926 t. İ: 59, C:1, Karar no: 211.

3764 Gergerlizade Bahri Mahmut Bey (Gerger), Siverek Gerger aşiret reisi (Ali-Adul) (1889-1942) (K)TBMM 22. 02. 1926 t. İ: 59, C: 1, Karar no: 211. (Ek-1, 2)

3765 Gergerlizade Ramazan Bey (Gerger), Siverek Vilayeti Encümen Azası (Ömer) (1869-1929) (B): TBMM 22. 02. 1926 t. İ: 59, C: 1, Karar no: 211.

6260 Siverek Polis Memuru Mehmet Ziya Bey (Kiraz) (Mustafa-Makbule) (?-1931) (K) TBMM. 28. 03. 1927 t. İ: 47, C: 1, Karar no: 318.

Urfa/Birecik'in Kurtuluş Mücadele'sinde Hizmetleri Nedeniyle Birecik'te TBMM Tarafından İstiklâl Madalyası Verilenler ⁽⁹⁾:

2635 Münir Hüsrev Bey (Göle), esbak Birecik Kaymakamı, Urfa Mutasarrıfı ve Erzurum Mebusu. Birecik'te Fransızlara karşı yaptığı harekât ve Kuvayı Miliye teşkilatı için vaki hidematından (K) TBMM 05. 04. 1341 t. İ: 94, C: 1, sf. Karar no: 124.

2894 Mehmet Sabih (Yurtkoruyan), Birecik, Birecik Müdafaayı Hukuk Reisi ⁽¹⁰⁾

2895 Hacı Mustafa, Mirkelâmezade (Sözmen), (Nuh-Hafize) Birecik (1892-1966) Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2896 Abdülkadir Efendi, Yaşarzade (Yaşar) (Hacı Yaşar-Umhan) Birecik (1898-1959) Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2897 Mahmut Efendi, Kasım Efendizade, Birecik, Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2898 Dr. Tevfik (Öğüt), Nizipli, Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2901 Tevfik Hoca, Mirkelâmezade (Sözmen), (Nuh-Hafize) Birecik (1882-1945) Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2902 Abdülkadir Lazıp Efendi (Diriöz), Birecik, Birecik Müdafaayı Hukuk Kâtibi

2903 Hüseyin Efendi, Şeyh Abdurrahman Birecik, Birecik Milli Kumandan muavini

2904 Hüseyin Efendi, Nizipli, Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2905 Beşir (Kadir Ağa), Birecik, Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2906 Galip Bey, Necip Efendizade (Deniz), Birecik, Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2907 Bekir Efendi, Hayalizade (Yaşar), (Salih Hayali-Ayşe) Birecik (1888-1938) Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2908 Sakıp Efendi, Hacı Halilzade (Yaşar), (Hacı Halil-Hafize) Birecik (1895-1968) Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2909 Abdülkadir Efendi, Hacı Zekeriya Ağazade (Bilgin) Birecik, Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2910 Abdülkadir Efendi, Nuh Efendizade (Sözmen), (Nuh-Hafize) Birecik (1886-?) Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2950 Hacı Mehmet Efendi (Sayın), (Mehmet-Havva) (1856-1927) Nizip Eşrafından Birecik Müdafaayı Hukuk Azası

2951 Hüseyin Efendi, Hacı Kasım Ağazade, Nizip Bld. Reisi

3990 Hilmi, Hüseyin oğlu, Kolağası

Urfa/Suruç'un Kurtuluş Mücadele'sinde Hizmetleri Nedeniyle Suruç'ta TBMM Tarafından İstiklâl Madalyası Verilenler ⁽¹⁾:

2891 Gökoğluzade Casım Ağa, (Gökkan), (Halil-Elif) (1887-1928) Suruç Uzunhıdır karyeli, Şeddadi Aşiret Reisi, Suruç Müdafaayı Hukuk ve Halk Fırkası Reisi.

2912 Sadun Efendi, (Ömer Şeyhi), Kıratzade Suruç, Harapsor karyeli

2913 Rifat Efendi İbrahim Kürdüağazade, Suruç, Birhalil karyesinden

2914 İsmail Bey, Suruç, Nerüncük (?) karyeli

2915 Reşit Ağa, Gökoğluzade (Gökkan), (Halil-Habuş)(1894-1927) Suruç Uzunhıdır karyeli, Şeddadi Aşiretinden

2916 Fadıl Ağa, Gökoğluzade (Gökkan), (Halil-Elif) Suruç Uzunhıdır karyeli, Şeddadi Aşiretinden

2917 Mehmet Ağa, Suruç, Ziyaret karyeli

2918 Mustafa Hami Ağa, Suruç, Mektelan karyeli

2919 Hacı Ahmet Ağa, Yahlizade Suruç Betha karyeli, Picanlı aşiretinden

2920 Fayız Bey, Reşit Beyzade, (Şahin) (Reşit-İğde) (1891-1956) Suruç Boztepe Giregevri karyeli

2921 Kâmil Ağa, Boybeyizade Suruç, Müdeyyibi kebir karyeli

2922 Müslüm Bütün Ağa, Boybeyizade, Suruç, Araban karyeli

2923 Ali Ağa, (Çizmecioglu) (Halil-Ayşe) (1882-1942) Urfa Merkez Kasabasından, Çizmecizade, Urfa eşrafından.

2924 Halil İbrahim Ağa Hacısazade (Öncel) (Abdurrahman-Zeliha) (1887-1950) Suruç, Harapreş karyeli

2925 İbrahim Halil Ağa bini Halil Ağa, Suruç, Kara karyeli

2926 Müslüm Bey, Galipbeyzade (Yüksel), (Galip-Adle) (1886-1932) Suruç, Yaslı Mizar karyeli, Picanlı Aşiret reisi

2927 Fadıl Efendi Şihmüslüm Beğzade, Suruç, Ziyaret karyeli

2928 Nuri Efendi Şih Mustafazade, Suruç, Ziyaret karyeli

2929 Ramazan Efendi, Hacıkadırzade, Suruç, Muzgefli karyeli, Didanlı aşiret reisi

2930 Osman Ağa (Bozan Ağa), Suruç, Boybeyizade, Müdeyyip karyeli

2931 Abdi Ağa, Dervişağazade, Suruç, Boybeyizade, Müdeyyip karyeli

2932 Nafi Ağa, Gökoğluzade (Gökkan), (Halil-Habuş) (1899-1980) Suruç Uzunhıdır karyeli, Şeddadı Aşiretinden

III- Milli Savunma Bakanlığı nca İstiklâl Madalyası

Verilenler:

Milli Savunma Bakanlığında İstiklâl Madalyası alanlardan kimliklerini tespit edebildiğimiz Erat (E) ve Subay/yedeksubay (S) lar ve madalya numaraları aşağıdadır:

E. 81099 Abdullah Barut (1895-1972)(Mustafa-Ayşe), Eyyubiye Mah. 5. Tüm. 10. Depo Alayı

E. 99622 Hasan Çalışkan (1895-1971) (Kadir-Fediş) Pazar-cami Mahallesi, 31 A. 3. Tb. 1. Bl

E. 99623 Mehmet Okay (1898-1979)(İshak-Fatma), Kazancı Mahallesi, 39. A. 3. Tb.

E. 99624 İbrahim Karaçizmeli, (1901-1981), (Fazlı-Emine), Mahkeme Mahallesi, Urfa J. A. J. Tb.

E. 99625 İmam Bakır Erkaya (1896-1975) (Abdulgaffar-Emine) Dabakhane Mah. 5. Tüm. Kh. Bl.

E. 99626 Ahmet Cankıran (1899-1974) (Osman-Emine)Kazancı Mahallesi, 5. Tüm.

E. 99627 Mustafa Madarcıoğlu (1898-1971) (Abdurrahman - Anzeliha) Dabakhane Mah, 23. Tüm.

E. 99629 Ahmet Coşkun (1893-1971) (Hasan-Mekkiye) Karaköprü Köyü, 1. A. 3. Tb.

E. 99631 M. Durak Sağnak (1896-1972) (Hasan - İslim) Karaburç Mah. 24. Alay

E. 99632 Halil Ayneli (1898-1971) (Halaf-Zeliha), Karamusa Mahallesi, 31. A. 2. Tb. 6. Bl.

E. 99633 Halil Şimşit (1898-1979)(M. Durak-Ayınzeliha) Meşarkiye Mahallesi, 24. Alay

E. 99634 Abuzer Tut (1894-1973)(Ömer-Elif) Karaköprü, 4. Ordu Menzil Md.

E. 99635 Hüseyin Özbay (1897-1972) (Fazlı- Emine) Mahkeme Mahallesi, Urfa J. Tb.

E. 99636 Mehemet Sami Saygılı(1903-1985) (Ali - Güllü) Hekimdede Mah. Urfa Hd. Tb. 1. Bl. İmam

E. 99638 Mehmet Baş (1899-1975) (İbrahim-Emine) Hacıhamza Mahallesi, 12. Tüm.

E. 99639 Hayati Apaydın (1897-1977) (Mehmet-Ayşe) İhlasiye Mahallesi, Urfa J. Bl.

E. 99640 M. Emin Sarıbaylar (1896-1978) (Abdurrahman-Vethe) Türkmeydanı Mah. 39. A. 2. Tb.

E. 99641 Mehmet Durak (1887-)(Veli-) Karaköprü, 5. Tüm. 13. S. 2. Tb.

E. 108513 Ahmet Bilaloğlu (1894-1986) (Müslüm-Ayişe) Kadıoğlu Mah. 57. Tüm. 37. A. 3. Tb. 9. Bl.

E. 108514 Muhittin Kirişçi (1897-1977) (Hamza-İslim), Kadıoğlu Mahallesi, Urfa J. Al. K.

E. 121043 Mehmet Arif Yazgan (1896-1978) (M. Necip-Hamdiye), Meşarkiye Mahallesi, Urfa J. A.

E. 121044 Mahmut Ayrancı (1898-1972) (Müslüm-Cemile), Hüseyinpaşa Mahallesi, 3. A. 3. Tb.

E. 121045 Halil Gündüz, (1899-1975) (Süleyman -Fatma), Kazancı Mahallesi, Urfa Hd. Tb. 2. Bl.

E. 121047 Müslüm Uymaz, (1894-?) (Bayram-Ayşe) Kadıoğlu Mahallesi, 23. Mızraklı Süv. Al.

E. 121048 Yahya İpeksümer (1899-1980) (Abdulkadir-Meryem), Kadıoğlu Mahallesi Diyarbakır J. A. Mardin Tb.

E. 121049 Mustafa Ergun (1897-1975) (Şeyh Abdi-Emine) Kutbertin Mahallesi, Urfa J. Tb.

E. 121050 Mehmet Salih Mermerkaya (1900-1986) (Abdullah-Zeynep) Tepe Mahallesi Urfa J. A.

E. 121051 Mehmet Erik (1899-1998) (Hüseyin-Fatma) Karaköprü G. Antep. 10. Depo A.

E. 121052 Reşit Çimen (1893-1976) (Halil-Fatma) Hacıyadıgâr Mahallesi Urfa Milli Tb. 1. Bl.

E. 121053 Abdulaziz Çalışır (1901-1976) (Mehmet-Zeliha) Hacıhamza Mahallesi, 57. Tüm. Sth. Bl.

E. 121054 Ömer Haberveren (1900-1982) (Mustafa-Zehiye) Tepe Mahallesi, Urfa j. Tb. K.

E. 121055 Hüseyin Ademoğlu (1897-1975) (Halil-Ayşe) Kadıoğlu Mahallesi, Urfa j. Tb.

E. 123942 Halil Dindar (1898-1975) (Dede-Şerife) YusufpaşaMah., 2. Kor. Top. Tb. 2. Sh. Obüs Onb.

E. 123944 Mustafa Enver Tekin (1899-1975) Ali-Tefide, Hekimdede Mahallesi, Urfa As. Şb.

E. 125838 Mahyeddin Ersoylu (1900-1980) (Hacı Hasan-Emine) Nimetullah Mah. Urfa j. Tb. K.

E. 125839 Halit Naci Ertörer (1900-1972) (Halil-Mekke) Yusufpaşa Mah., Urfa J. Tb. K. Birecik J. Bl

E. 125840 Mehmet Okudan (1894-1981) (Hac İmam-Emine)Askeri Mah. Urfa J. Tb. K. Birecik J. Bl.

E. 125841 Mehmet Ali Atmaca (1900-1980) (Halil-Ayşe) Yusufpaşa Mah. Urfa J. A. Tb. Harran Bl.

E. 125842 Salih Akıllı (1900-1978) (Muhittin-Zeliha) Hekimdede Mahallesi, Urfa j. Tb. K.

E. 125843 Osman Divitçi (1901-1972) (Mehmet-Fatma) Kıbrıs Mahallesi, Urfa J. K. lığt

E. 126933 İsmail Alpay (11895-1977) (Süleyman-Ayşe) Müderris Mahallesi, Urfa j. A.

E. 126934 Abdurrahman Şorkılıç (1898-1979) (Ali-Hoda) Kendirci Mahallesi, 41. Tüm.

E. 127611 Ramazan Çıkkın (1899-1985) (Ali-Fatma) Hacıhamza Mahallesi, 14. A. 2. Tb. Bş. Çvş.

E. 128534 Şihmüslüm Delikanlı (1900-1981) (Mustafa-Emine) Türkmeystanı Mah. Urfa Hd. Tb.

E. 128535 Hamit Gömük (1899-1974) (Mehmet-Mintaha) Narıncı Mahallesi, 11. Tüm. Nakl. Kolu

E. 128860 Hacı Şeyhi Abacı (1900-1980) (Mustafa-Hafıza) Hacıgazi Mahallesi, Urfa Hd. Tb.

E. 128966 Halil Bağış (1900-1992) (Ahmet-Murro) Dergezenli Mahallesi, Urfa Hd. Tb.

E. 128967 M. Şükrü Us (1900-1977) (Ali-Münevver) Hacıhamza Mahallesi, Jandarma K. lığı

E. 128968 Mahmut Yardımcı (İnayet) (1900-1972) (İsmail-Hafıza) Karaburç Mah. Urfa Hd. Tb.

E. 128969 Mahmut Yetkin (1896-1984) (Mehmet Emin-Hadice) Yusufpaşa Mah, Urfa J. A. Mrk. Bl.

E. 129214 Mehmet Şefik Alpan (1896-1972) (Hasan-Hafıza) Kazancı Mahallesi, J. Al. Mrk. Bl.

E. 130852 Abdurrahman Ulusoy (1897-1972) (Şihmüslüm-Hafıza) Kadioğlu Mahallesi, Urfa J. Al.

E. 131218 Şihmüslüm Eryavuz (1899-1979) (Halil-Hatice) Hacıyadigâr Mahallesi, Kor. Tab.

E. 131445 Mehmet Dikici (1898-1976) (Zülfü-Dursun) Hüseyinpaşa Mahallesi, Urfa J. K.

E. 133314 Yusuf Rastgeldi (1896-1984) (Bakır-Zekiye) Camikebir Mah. Milli Ordu Kuruluşu

E. 134578 Mustafa Güven (1894-1965) (Mehmet Sofi-Zemzem) Tepe Mahallesi, Urfa J. Tb.

S. 1430 Hüseyin Hüsnü Aslaner (1883-?) (Ferhat-Bergüzar) 3. Seyyar J. Alayı Yzb.

S. 1680 Mehmet Bedii Biner (1894-?) (Osman-Emine) Karesi J. K. lığı Yzb. (Kolağası)

S. 1699 Ömer Avni Şit (1887-1959)(Müslüm-Sultan) Hekimdede Mah. Birecik J. K. Kolağası

S. 2140 Ahmet Rami Yetkin (1899-1940)(Mehmet Reşit-Kafre) Urfa J. Tabur K. lığı Teğmen

S. 6765 Mustafa Kılıçaslan (1890-1972) (Hacı Ali-Güverhan) 3. Sv. Alayı Depo Yzb.

S. 8538 Selahattin Özkan (1898-1967)(Sait-Hadice) Camikebir mah., Suruç As. Şb. Hsp. Me

S. 9505 Hüseyin Hüsnü Gral (1858-?) (Mehmet-Emine) D. Bakır Ask. Kalem. Me

S. 11415 Ahmet Rasim Akçar (Nabi-Fatma) Garp Ceph. Teğmen

S. 13777 Veysi Arar (Mustafa) Ank. Mrk. Otmob. Bl. Atğm. Zabit vekili

S. 13779 Cevdet Emiroğlu (1899-1981)(Halil Saim-Hayriye) Kayseri Kağnı Kol As. Öğr. Zbt. Adayı

S. 14109 M. Kâmil Parmaksız (1899-1961) (Hacı Mehmet-Medine) Şark Cephesi Atğm. Zbt. V.

S. 14110 Mehmet Salih Özbilen (Halil-Zeliha) (1899-1950) 2. Kolordu Atğm. Zabit vekili

S. 14111 Müslüm Cengiz (1899-1965)(Şih Süleyman-Heleme) 5. Kor. Yd. Mlazımısanı

S. 14113 Halil Akçal (1899-1947) (Ahmet-Rahime) Atğm. Zabit vekili

S. 14114 Mehmet Fikri Sözen (1899-1975) (Mustafa Mahir-Behiye) Şark Ceph. Atğm. Zbt. vek.

S. 14116 Ahmet Hamdi Mestci (1899-1914) (İmam Bakır-Zülfiye) 2. Kor. Atğm. Zabit vekili

S. 14117 Kadir nl (1899-1971), (Mustafa – Zeliha) 2. Kolordu. Atğm. Zabit Vekili

S. 14121 Şih Müslüm Mutlu (1888-1964)(Ali Hafız-Medne) Urfa As. Şb. B. Atğm. Zbt. V.

S. 14123 Abdullah zer (1900-1957) (Hacı Mustafa-Hanife) Garp Cephesi Atğm. Zbt. V.

S. 14124 Ahmet Cemil çbudak (1893-1983)(Bakır-Dudu) Garp Ceph. Yd. Atğm. Zabit vekili

S. 14127 Mehmet Sabri cal (1897-1984) (Ahmet-Adile) Urfa As. Şb. Atğm. Zabit vekili

S. 17204 Mehmet Taha Tülay (1900-1963) (Ahmet-Fatma) 8. Tüm. 189 A. 2. Tb. 5. Bl. Atg'm Zbt. V.

S. 17579 Vehbi Kürkcüoğlu (1899-1979)(Mahmut Nedim-Behiye) Urfa Hudut Taburu Teğmen

S. 17627 Ali Rıza Gökay (1890-1975) (Bedir Ağa-Mintaha) Elcezire Cephesi

S. 17966 Ahmet Őemsettin Vural (1899-1980)(Hacı Bedi-Gülsüm) 5. Tüm. İsthb. Şb. Atg'm. Zbt. V.

S. 18043 Mehmet Selim Bilgiç (1315 - ?) (Süleyman) Urfa Hudut Taburu, Atg'm. Zabıt Vekili

Sonnotlar

¹ TBMMZC. C: 3, Sf. 623-626; C: 6, sf. 114-124, 130-140. 66 Sayılı kanun.

² TBMMZC. C: 4, sf: 176-177; C: 10, Sf: 458-60. Gaziantep ve Maraş havalisi Kuvayı Milliye Kumandanı Kılıç Ali Bey'in inhasıyla Başvekâlet kanalıyla Meclise gelen tezkereyle Gaziantep ve Maraş vilayetlerinin manevi şahsiyetlerine istiklal madalyası verilmesi öngörülürken, Urfa mebusu Refet Bey 20 Nisan 1925 tarihinde TBMM başkanlığına verdiği önergede "Cidali Milliye bütün varlığı ile iştirak ederek aylarca Fransız kuvvetleriyle şehir dahilinden boğaz boğaza harp ederek mukaddes gayesine zaferle varan Urfa Vilâyetinin şahsiyeti manevîyesine kırmızı kurdeleli bir İstiklâl Madalyası verilmesini" teklif etmiş ve bu önerge tezkere ve diğer önergelerle birlikte Milli Savunma Komisyonu'nda kabul edilmişse de". *Kanunda şahsiyeti manevîyeye ait bir kayıt yoktur. Bu mazbata, kanunun tadiline taallük eder. Kanun tadil edilmek-sizin madalya verilemez. Madalya, kanundaki sarabate göre şahsa verilir*" itirazları üzerine TBMM tarafından kabul görmemiştir (TBMMZC. 22. 04. 1925, C: 6, İ: 109. sf. 477-481).

Oysa bu oturumdan 17 gün önce 05. 04. 1925 tarihinde 124 sayılı "15 Mayıs 1919 tarihinden itibaren Cidali Milliye iştirak ile fevkalâde yararlıkları görülen 271 zattan 166 zatın istiklâl madalyasıyla taltifi" ne

dair kararlar TBMM tarafından "Maraş namına" istiklal madalyası verilmiştir. Halbuki Meclise gelen Başvekâlet tezkeresinde de kanuna uygun olarak" .. taltifleri teklif olunan teşkilâtı millîye ve Müdafaai Hukuk Cemiyetleri mensubin ve efradından zatlara ait liste" den söz edilmektedir.

Uzun yıllar Maraş, TBMM tarafından manevi şahsiyetine madalya verilen tek vilâyetken yıllar sonra 7. 2. 2008 tarih ve 5734 sayılı yasayla Gaziantep'e istiklal madalyası verilmesi hakkında kanunla TBMM tarafından "Kurtuluş Savaşı esnasında verdiği destansı mücadele ile büyük kahramanlık gösteren" Gaziantep'e de İstiklal Madalyası verilmiştir.

Urfa Milletvekili Yahya Akman'ın sekiz Urfa milletvekiliyle birlikte 02. 06. 2008 tarihinde TBMM Başkanlığına vermiş oldukları "Şanlıurfa ilinin manevi şahsiyetine İstiklal Madalyası Verilmesine Dair Kanun Teklifi" ise kadük olmuş (hükümünü kaybetmiş), 01. 10. 2011 tarihinde yenilenen kanun teklifi yine sonuçsuz kalmıştır.

³TBMMZC. C: 25. sf. 634-639

⁴TBMMZC. C: 29, Sf. 121-122

⁵TBMMZC. C: 15, Sf: 303-306

⁶Adların önündeki sayılar İstiklâl Madalyası vesikasının numarasını göstermektedir. (B) beyaz şeritli İstiklâl Madalyası (cephe gerisinde çalışanlara, (K) kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası cephede çalışanlara ve (Y) yeşil şeritli İstiklâl Madalyası mebuslara verildi.

⁷Daha sonra kendisine TBMM 05. 04. 1925, İ: 94, C: 1 Karar no: 124 sayılı kararıyla 2615 sayılı kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası da verilmiştir.

⁸Daha sonra kendisine TBMM'nin 16. 05. 1926 t. İ: 100, C: 1, 246 sayılı kararıyla 4363 sayılı kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası da verilmiştir.

⁹Tamamı TBMM'nin 21. 04. 1341 t. İ: 108, C: 1, 139 sayılı kararıyla İstiklal Madalyası almışlardır.

¹⁰Daha sonra kendisine TBMM 28. 03. 1927 tarih İ: 47, C: 1 ve 319 sayılı kararlar 6702 sayılı kırmızı şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir.

¹¹Tamamı TBMM'nin 21. 04. 1341 t. İ: 108, C: 1, 139 sayılı kararıyla İstiklal Madalyası almışlardır.

تحت استقامت و جس و نام امان اوردن و جوده
 بیستک و حل خسته اوردن کله ایته بیاید .
 ای قهرمان اوردیل ؟
 کون کورده جانکرت عالی سادمه لارا و لومار
 کون ایتمک اولان دشمن طاقورلرک ائتمه یاز
 جهرله ایشار قوروی ، افسانل ااکری آل
 اقل کوروشی ائکیرمه مثل و مشش اویون
 بولورس اولادوشی کورلور اوکده آل
 ایتمه دا ایشل کورمه مک و منزه و ساره
 و ندره سیره قصا ایدم کالان عالم و دشمنک
 بوزمه ایتا ، ایتا دین و منیر باشماق ایته
 اوردان ایتا ، ایتا بوزل اوردان اوردان
 کن حشدره آل ایتاق ایون اوکا و بونکر داتا
 کن باشسون و اوقدری ، قورلان بونکر غری
 سترلی و باشسون اوت چورده سزه باشسون
 طیاره جتی دوت عبور رن سیموس .

انتقال مدالیله
تلفیف

تجربات مداری جمال ، کر کولی زاده
 بیلیران ، بیلیران باش کای کا کف ، خسته خانه
 سانسوری جلال بکرله کوررجی
 حاجی حسن آندی عیاده ملیه ک
 قوراندن ائقی استقلال مدالیله تلفیف
 لشارد . مدالیله نظیر یازسی کی
 و بیجل بر کونده عظیم نو آد بک
 طرفندن سینه حیثیرنه تلیق ایشدیر .
 کله لیکنده عظیم وایز نو آد بک آندی ؛
 حکومت جمهوریم ائمه سینه اقتدار کرم
 ایتش اولدین شو مدالیله مجاده ملیه ده
 ویککز خدمت فوق العاده مکافه
 جمهوریم طرفندن سزله احسان
 سدر . جله کزی تبرک ایدیم . مدالیله
 بو بوقدس بر کونده طاقلمسی آرججه
 شرفدر .
 حکومت جمهوریم ائمه مقدس بو یازسی
 جلی بطلول کن باری بو با مسعود کونله
 سیمان اولو نازیزک اوکده کل تطلم
 اکرم . (خطبایزق متصاف
 مدالیله ق تلیق ایشش و شریات
 جمال بک شو [مجتهد بک ائدی .

بچون استقامت حیات اقلعت حسودیه و نظیره
 شکرانی افا ایدمکی عرض یازیم .]
 خطبایده بولوشدیر .
 استقلال مدالیله بک لغاتی متصاف آیدمه
 اسمری یازیلان قوادیمه طیاره مدالیله ق تلیق
 ایشدیر .
 آتون مدالیله ایله تلفیف اولونان ذوات
 رسومت جمال باشیشی حسن آندی
 یحیی آغا زاده محمد امین آندی
 قزاز زاده علی آندی
 حاجی محمد جعفر آندی
 نجاردن سالم غنیزه
 کالی زاده حاجی ابراهیم آندی
 تیلبیلی یحیی آندی
 سرورکل اولمه باشی زاده محمد امین بک
 حسین قصاب آندی
 کوش مدالیله آلایر
 من سربل محمد امین آندی
 انجمن ولایت اعنستان حاجی رفعت بک
 حاجی علی بک زاده نشن بک
 حاجی اسحق آندی زاده حاجی محمود آندی
 حاجی محمود جمه اوغلی مصطفی آندی
 کالی زاده حاجی عیاده آندی
 محمدک اوغلی حاجی رشید آندی
 برهمنز زاده حاجی احمد آندی
 نجاردن عنود یوزو آندی
 قصاب دوراق آندی
 بهرام زاده عبدالرحمن آندی
 بر مقنن زاده حاجی مصطفی آندی
 خوجیه زاده ابراهیم آندی
 حسین شعبان آندی
 حاجی جمه زاده حاجی شیخی آندی
 کورکی زاده محمود ندیم بک
 سو زاده حاجی امام آندی
 ملخوط زاده باقر آندی
 کورکی زاده علی رضا آندی

4 Eylül 1927 tarihli "Urfa" Gazetesi'nde İstiklal Madalyası haberi Ek -1

İSTİKLAL MADALYASI İLE TALTİF

Tahrirat müdürü Cemal, Gergerlizade Bahri, Belediye başkâtibi Akif, hastane idari memuru Celal Beylerle Kömürcüzade Hacı Hasan efendi, Mücadelei Milliye'deki fedakârlıklarından naşı istiklal madalyalarıyla taltif edilmişlerdir. Madalyaları Zafer Bayramı gibi mukaddes ve mübeccel bir günde valimiz Fuat Beyefendi tarafından sine-i hamiyetlerine talik edilmiştir.

Talik sırasında muhterem valimiz Fuat Beyefendi "Hükümet-i Cumhuriyet namına sine-i iftiharımıza talik etmiş olduğum şu madalyalar Mücadelei Milliye'de gösterdiğiniz hidemat-ı fevkalâdeye mükâfaten Hükümet-i Cumhuriyetimiz tarafından sizlere ihsan buyrulmuştur, cümlenizi tebrik ederim. Madalyalarınızın böyle mukaddes bir günde takılması ayrıca mucib-i şereftir. Hükümet-i Cumhuriyet namına mukaddes bu bayramı milletime kutlularken bizleri böyle mesut günlere ulaştıran Ulu Gazimizi o günde kemâl-i tâzim ve hürmetle yad eylerim." demiştir.

Ek -2

URFA'DA MÜDAFAAYI HUKUK'TAN SİYASETE

Osmanlı İmparatorluğu Mondros Mütarekesi sonunda işgale uğrayınca Anadolu'nun bir çok yerinde kurulan direniş örgütlerinin hemen hepsi toplumun yönetici sınıflarıyla onların katkı/etkisiyle oluşturulan çetelerden oluşuyordu. İçinde yaşadıkları toplumda siyasetle iç içe olan bu sınıflar/şahıslar memleket işgal edilince de aynı tutumu sürdürdüler. Öyle ki yalnız düşmana karşı değil birbirleriyle de uğraştılar. Mesela Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Fransız işgali döneminde de eşraftan, ulemâdan, İttihatçıların ve İtilâfçıların uzlaşmaz kalıntılarından oluşuyordu. Ve bunlar işgal boyunca iki ayrı tarz ve tavırla mücadele etmeyi tercih ettiler.

Aşağıdaki tablo Urfa'nın işgalinde Kuvayı Milliye örgüt, kurul ve çetelerini oluşturan aile ve kişilerin sosyal mevkileriyle -daha çok-Cumhuriyet'ten sonra siyasetle ilişkilerini göstermektedir.

1) Hacı Kâmilzâde Hacı Mustafa Efendi (Hacıkâmiloğlu), Meclis-i İdare Azası, Tüccar, 12'lerden, Müdafaayı Hukuk Cemiyeti (MHC) Reisi: Kendisi Millî Mücadele döneminde Belediye Reisi ve I. Dönem Urfa Milletvekili; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Urfa şubesi kurucusu, Oğlu M. Cemil Hacıkâmiloğlu Urfa Belediye Reisi (1957-1960).

2) Müftü Hasan Efendi (Açanal): Kuvayı Milliyece çok sayılan, kendisine danışılan, (1911-1950) arası Urfa Müftüsü: Oğlu Necdet Açanal IX. Dönem Urfa milletvekili. Torunu Gülender Açanal, 27. Dönem Urfa Milletvekili.

3) Barutçuzâde Hacı İmam Efendi (Barutçu) Eşraftan, Tüccar, 12'lerden, MHC üyesi: Yeğeni Kadri Barut Urfa Belediye Reisi (1973 - 1977).

4) Hacı Kâmilzâde Hacı Mustafa Reşid Efendi (Yetkin) Eşraftan, Tüccar, 12'lerden, MHC üyesi: Torunu Vedat Melik XXII. Dönem Urfa Milletvekili

5) Mollazade Mahmud Efendi (Özbay) Eşraftan, Aşar mültezimi, Toprak sahibi, 12'lerden, MHC üyesi: Kardeşinin oğlu Aziz Özbay Urfa Belediye Reisi (1954) ve X. Dönem Urfa Milletvekili.

6) Sofizade Hacı Mustafa Çavuş (Güven) MHC üyesi, 12'lerden: Oğlu Cemal Güven XIII. Dönem Urfa Milletvekili.

7) Parmaksızade Şeyh Müslim Efendi (Parmaksız) Eşraftan, Tüccar, MHC üyesi: Urfa Belediye Reisi (1915).

8) Güllüzade Hacı İbrahim Efendi (Güllüoğlu) Eşraftan, Tüccar, MHC üyesi: Oğlu Celâl Güllüoğlu Belediye Reisi (1947-1950).

9) Es'ad Efendizade Hacı Es'ad Efendi (Dağyutan), Eşraftan, Toprak sahibi, MHC üyesi: Kendisi I. Dönem Urfa Milletvekili. Yeğeni, ünlü yazar Esat Mahmut Karakurt XI Dönem Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu Üyesi (1961-1966)

10) Hacı Saitağazade Ali Ağa (Ağan), Eşraftan, Toprak sahibi, MHC üyesi: Kardeşi Osman Ağan, VIII, XI ve XII. dönem Urfa Milletvekili.

11) Hatipzade Mehmet Efendi (Hatipoğlu), Eşraftan, Toprak sahibi, Kuvayı Milliyeden, Tüccar: X. Dönem Urfa Milletvekili.

12) Arabizâde Reşit Efendi (Görgün,) Eşraftan, Toprak sahibi, MHC üyesi: Urfa Belediye Reisi (1926)

13) Hocazade Nureddin Nabi Bey (Akçar) Eşraftan, MHC üyesi: Amcası oğlu Şükrü Nasih Efendi, Son Osmanlı Meclisi Mebusan üyesi.

14) Hacıkâmilzade Abdurrahman Efendi (Yetkin), Eşraftan, Toprak Sahibi, Kuvayı Milliye'den: Torunu Müfit Yetkin XXII ve XXIII Dönem Urfa Milletvekili

15) Müftü Şeyh Müslim Efendi (Aksoy): Torunu Necati Aksoy XIV. ve XV. Dönemler Urfa Milletvekili

16) Rastgeldizade Reşit Efendi (Rastgeldi), Eşraftan, Milli Mücadele'de Yedeksubayı Urfa Belediye Reisi (1955)

17) Bucak Aşiret Reislerinden Hacı Ali Efendizade Ali Fuat Efendi (Bucak), Urfa MHC Üyesi: Urfa Belediye Reisi (1905-1906); Son Osmanlı Meclisi Mebusan üyesi ve TBMM II. Dönem Milletvekili

18) Bucak Aşiret Reislerinden Hacı Ali Efendizade Cudi Paşa, Siverek MHC Başkanı: Kendisi, Siverek Belediye Reisi (1905) ve II. Dönem Siverek Milletvekili. Dönem bitmeden ölümü üzerine, yerine amcası Osman Paşa'nın oğlu Halil Fahri Gürmen Siverek II. Dönem Milletvekili (araseçimle).

19) Küçükömerzade Rüştü (Küçükömer), Eşraftan, Siverek MHC üyesi: Siverek Belediye Başkanı (1926-1933)

20) Kırvar Aşiret Reisi Odabaşızade Mahmut Efendi (Odabaşı), Siverek MHC üyesi: Kendisi II. Dönem Siverek; III ve IV. Dönemler Urfa Milletvekili; oğlu Mehmet Emin Odabaşı Siverek Belediye Reisi. Torunu Abdurrahman Odabaşı XI. Dönem Milletvekili

21) Kırvar Aşiret Reislerinden Odabaşızade Mehmet Emin Efendi (Odabaşı): Kendisi, Siverek Belediye Reisi (1920-1926), Oğlu Abdurrahman Odabaşı XI. Dönem Urfa Milletvekili

22) Kırvar Aşiret Reislerinden Odabaşızade Lâmi Efendi (Odabaşı): Oğlu Abdulkadir Odabaşı Siverek Belediye Reisi (1973-1977). Abdulkadir Odabaşı, 1989'da da Belediye Başkanlığı'nı seçimi kazanmasını müteakip vefatı üzerine yapılan seçimde oğlu Lâmi Odabaşı (1989-1994) Siverek Belediye Reisi.

23) Bucak Aşiret Reislerinden Hacı Ali Efendizade Mehmet Tevfik Ağa (Bucak), Siverek MHC üyesi: Oğlu Mustafa Remzi Bucak, X. Dönem Diyarbakır Milletvekili; Yeğeni Hasan Oral VIII (araseçim), IX, X Dönem Urfa Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu Üyesi (1966-1980); Yeğeni Mehmet Celal Bucak, XV ve XVI. Dönemler Urfa Milletvekili.

24) Badıllı Aşireti Reisi Sait Bey (Badıllı): Oğlu Kemal Badıllı XII. Dönem Urfa Milletvekili

25) Şeyhanlı Aşireti Reisi Hacı Ömer Efendi (Cevheri): Kendisi IX. Dönem Urfa Milletvekili. Oğlu Necmettin Cevheri XIII, XIV, XV, XIX, XX, XXI Dönemler Urfa Milletvekili, torunu Cevher Cevheri XX. Dönem Adana Milletvekili. Yeğeni Sabahattin Cevheri XXII. ve XXIII. Dönem Milletvekili

26) Bazıkî Aşiret Reisi Bekir Arus Ağa (Aksoy): Torunu Mehmet Aksoy XIV, XV, XVI dönemler Urfa Milletvekili.

27) İzollu Aşiret Reisi Zülfikâr Ağa (İzol): Torunu Zülfikâr İzol, XX, XI, XXII, XXIII dönemler Urfa Milletvekili

28) Acemoğlu Hüseyin Bey (Karakoyunlu), Siverek Eşrafından, Siverek MHC üyesi: Torunu Yılmaz Karakoyunlu XX ve XXI dönemler İstanbul Milletvekili, Devlet Bakanı

29) Köran Aşiret Reisi İbrahim Bey (Köran) Siverek MHC üyesi: Oğlu M. Hüsamettin Köran XIII Dönem (Ara Seçim) Urfa Milletvekili, Oğlu Velid Köran 12 Eylül'de oluşturulan Danışma Meclisi üyesi.

30) Alaybeyzade Ömer Bey (Alay), Eşraftan, Toprak Sahibi: Urfa Belediye Reisi (1933-1946)

31) Azabistanağasızade Ömer Efendi (Alpan), Eşraftan, Toprak Sahibi: Urfa Belediye Reisi (1927)

32) Yzb. Ali Saib Bey (Ursavaş), Urfa Kuvayı Milliye Kumandanı: TBMM I, III, IV, V, Urfa; II. Dönem Kozan Milletvekili.

33) Gerger Aşiret Reisi Bahri Bey (Gerger), Eşraftan, Siverek MHC Üyesi: Kardeşi Vasfi Gerger. VIII. Dönem Urfa Milletvekili ve Kurucu Meclis Üyesi (1961), C. Senatosu Urfa Üyesi (1961-1966)

34) Şeddadı Aşiret Reisi Gököğlüzade Casım Ağa (Gökkan), Suruç Cumhuriyet Halk Fırkası reisi: Oğlu Aziz Gökkan XI. Dönem Urfa Milletvekili.

35) Hacı Abbas Ağazade Mehmet Ağa (Yazar), Urfa Kuvayı Milliye Reislerinden: Torunu Feridun Yazar Urfa Belediye Reisi (1977-1980).

36) Hacı Hüseyinağazade Halil Efendi (Akyüz), Eşraftan, Toprak Sahibi: Kendisi Urfa Belediye Reisi (1895-1900), oğlu Reşit Akyüz Urfa Belediye Reisi (1950-1953)

37) Kürkçüzade Mahmut Nedim Efendi (Kürkçüoğlu), Eşraftan, Toprak Sahibi: Kendisi Osmanlı Meclisi Mebusan Üyesi, Kardeşi Ömer Edip Efendi Meclisi Mebusan II. ve III. Dönem Üyesi Oğlu Celal Nedim Bey Urfa Belediye Reisi (1930-1933), yeğeni Av. Fazıl Kürkçüoğlu Urfa Belediye Reisi (1947)

38) Melikzade Mahmut Ağa (Melik), Toprak Sahibi: Torunu Ahmet Melik XVI. Dönem Urfa Milletvekili.

39) Melikzade Mehmet Ağa (Melik), Toprak Sahibi: Oğlu Vehbi Melik XIV ve XV. Dönemler Urfa Milletvekili; Torunu Vedat Melik XXII. Dönem Urfa Milletvekili.

40) Bazıki Aşiret Reislerinden Millisaraylı Osman Ağa (Kılıç),: Oğlu Mustafa Kılıç Urfa Belediye Reisi (1963-1973), XV. Dönem Urfa, XVI. Dönem Ankara Milletvekili. Devlet Bakanı.

41) Dinai Aşiret Reisi Seyfettinbeyzade Salih Bey (Kılıç), Oğlu Sabri Kılıç, XII ve XVI. Dönem Urfa Milletvekili; Oğlu Mehmet Kılıç (1968-1977) ve diğer oğlu Reşat Kılıç (1977-1980) Suruç Belediye Reisi.

42) Dinai Aşireti Reislerinden Süleymanağazade Mehmet Faik Bey (Yüksel): Torunu Ömer Yüksel XI. Dönem Urfa Milletvekili.

43) Berazi Aşireti Reisi, Beylerbeyi Şahinbeyzade Bozan Bey (Şahin): I. Dönem Urfa Milletvekili.

44) Pıcanlı Aşiret Reisi Galipbeyzade Müslüm Bey (Yüksel): Oğlu Müslüm Yüksel Suruç (1955-1960) ve Birecik (1963-1966) Belediye Reisi; torunu A. Kadir Yüksel Birecik Belediye reisi (1994-1999)(2004-2009) ve XXVI. Dönem Gaziantep Milletvekili, Torunu Abdulkadir Yüksel'in oğlu Müslüm Yüksel XXVII. dönem Gaziantep Milletvekili.

45) Pıcanlı Aşiret Reisi Galipbeyzade Mustafa Bey (Yüksel): Torunu Şükrü Yüksel Suruç Belediye reisi (1994-1999).

46) Suruç Şeyhanlı aşireti reisi Şeyh Hasan Efendi (Kaplan): Torunu XXII dönem Urfa Milletvekili Mahmut Kaplan.

47) Karahanlı Şeyhmus Efendi (Karahan), Siverek Kuvayı Milliyesinden: Yeğeni Bekir Sami Karahanlı XII. Dönem Urfa Milletvekili, Amcasının oğlu Ali Karahan II. Dönem Hakkari Milletvekili.

48) Paşazade Şevket Bey (Timur), Eşraftan, Siverek MHC üyesi: Torunu Muzaffer Timur, TBMM X. Dönem Urfa Milletvekili.

49) Hacı Salih Hayâli Bey (Yaşar) Eşraftan, Toprak Sahibi, Birecik MHC Başkanı I. Dönem Urfa Milletvekili.

50) Hacı Hüseyinağazade Haydar Ağa (Akyüz), Eşraftan, Toprak sahibi, Hürriyet ve İtilâf Partisi Urfa Şube Başkanı, Urfa Belediye Reisi (1885-1895).

51) Mersavizade Müdeiumumî Raif Efendi (Akgöl): Torunu Uğur Esat Akgöl, Urfa Belediye Başkanı (1992-1994).

52) Yorgancızade İbrahim Efendi (Yorgancıoğlu), Eşraftan, Millî Mücadele'de Yd. Sb.: Urfa Belediye Reisi (1930).

53) Osman Efendizade Fuat Efendi (Baturay), Toprak Sahibi, Kuvayı Milliyeden: Torunu XVII Dönem Urfa Milletvekili Murat Batur.

54) Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa oğlu Abdurrahman Bey: Oğlu Halil Milli XV. Dönem (araseçim) Urfa Milletvekili.

55) Cümeyle Aşireti Reisi İsel Hammedi, Harran Kuvayı Milliyesinden İstiklal Madalyası Sahibi: Torunu İbrahim Özyavuz XXVII. Dönem Şanlıurfa Milletvekili.

56) Mirkelâmezade Hacı Mustafa Sami Efendi, Birecik Müdafai Hukuk Cemiyeti Azası, İstiklal Madalyası Sahibi: Oğlu M. Necip Mirkelamoğlu, I. Dönem İzmir Milletvekili, daha sonra İzmir Senatörü(1968).

57) Mirkelâmezade Abdulkadir Efendi, Birecik Müdafai Hukuk Cemiyeti Azası, İstiklal Madalyası Sahibi: Torunu Ferit Aydın Mirkelam, XIX. Dönem Şanlıurfa Milletvekili, Ferit Aydın Mirkelam'ın oğlu Mahmut Mirkelam, Birecik Belediye Başkanı (2000-2004).

58) Mirkelâmezade Mehmet Tevfik Hoca, Birecik Müdafai Hukuk Cemiyeti Azası, İstiklal Madalyası Sahibi: Torunu Nuh Sözmen, Birecik Belediye Başkanı (1957-1960).

Kaynaklar

Akalın Müslüm, *Milli Mücadele'de Urfa*, Ank. 2010

Akalın Müslüm, *Cumhuriyet Halk Fırkası Urfa Heyeti İdareesi Mukarrefat Defteri*, Urfa 1999

Akalın Müslüm- Kürkçüoğlu Cihat, *Milli Mücadele Albümü*, Ank. 1912

Özgültekin R. -Akman E. -Demirbağ H. -Sun K. *Taribi ve Kültürüyle Siverek* Ank. 2003

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Halep Salnameleri 1286-1328

Devlet Salnamesi, 1925, 1926, 1927, 1298, 1930,

TBMM Albümü, Ank. 1994

URFA SEÇİM TARİHİNDEN SAYFALAR (1908-1980)

Ülkemizde devlet karşısında kişilerin hak ve özgürlüklerinin iktidar tarafından kabul edilen bir belgeye bağlanmasının başlangıcı 1808 tarihli “Sened-i İttifak”dır. Bunu takip eden ve “..kanunların hilafına hareket edenler Allahü-teâla Hazretlerinin lânetine mazhar olsun ve ilelebet felah bulmasınlar” diye biten 1839 tarihli “**Gülhane Hattı Hümayunu**”, dinsel topluluklara eşit vatandaşlık hakları sağlayarak Osmanlı tebaası arasında tam bir eşitlik sağlamayı hedefleyen 1856 tarihli “**Islahat Fermanı**”, “..her medeni devletin temel görevi halkın hukukunun teminidir” diye başlayan 1875 tarihli “**Adalet Fermanı**” ve nihayet ilk Anayasamız olan ve Padişah tarafından “Devlet-i Aliyemizin bir zamanlardan beri kuvvetinde meydana gelen gerileme dış etkilerden çok içişlerde doğru yoldan sapılmasındandır..” denilerek yürürlüğe konulan 1876 tarihli “**Kanûn-ı Esâsî**”, kişi hak ve özgürlük alanlarının genişlemesinin kilometre taşlarıdır.¹

1876 Anayasası ülkemizde bugünkü anlamıyla siyasetin hareketlenmesinin başlangıcı sayılabilir. 44. Maddesinde yer alan “Zati hazret-i Padişahî tarafından Meclis-i Umumi'nin vaktinden evvel açılması ve toplantı zamanının uzatılıp kısaltılması” hususundaki yetkisine göre; Anayasa'nın en önemli hükmü sayılan Meclis 1878 yılında kapatılıp Anayasa askıya alınmış, 10 Temmuz 1908'de “İkinci Meşrutiyet”le yeniden açılmıştır. Çeşitli maddelerde sayılan, kişi özgürlüğünün dokunulmazlığı, basın özgürlüğü, hakimlerin

azledilemezliği, mahkemelerin her türlü müdahaleden azade olması gibi hükümler yanında Heyet-i Mebusan'ın kurulması ve buna ilişkin seçim hükümleri tebaaya siyaset yapmasının yollarını açıyordu.

Nitekim bu süreç içinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, Ahrar Fırkası gibi partiler kurulmuş 1908 yılında yeni seçimler yapılmıştır. Toplumunu değiştirecek sihirli bir değnek gibi görölen Anayasa tartışmalarıyla 1909 yılında Meclis'in feshinin Padişah'ın iki dudağı arasında bulunduğu Kanûn-ı Esâsî hükümleri değiştirilerek parlamentarizmde karar kılınmış, ancak halkın bilincine yerleşmemiş olan bu yasal düzenlemeler; iktidarlar, muhalefetler ve partilerin yaşadığı ve yaşattığı bunalımlar, kavgalar, meclis fesihleri, halaskâr zabitan, darbeler, cinayetler, seçimler ve savaşlar arasında ülke on yılını geçirmiştir.²

Aydın kesimler arasında yoğunlaşan ülkenin geleceğine ilişkin kaygılar, akıntıları günümüze kadar gelen derin fikir ırmaklarını doğurmuş Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık cereyanları çevresinde şiddetli tartışmalar yapılmıştır.

Ama bu Anayasal düzenlemeler içinde halkın en çok ilgisini çeken şey şüphesiz ki siyasal katılımın en önemli aracı olan seçimlerdi. 1911 yılında "Hürriyet ve İtilâf Fırkası"nın kurulmasıyla yansınmaları çok uzun yıllara yayılan İttihatçı/İtilâfçı çekişmeleri, partiler kapansa da başka adlar altında hayatîyetlerini sürdürmüşlerdir.

2. Meşrutiyetten Cumhuriyet'e uzanan süreçte 1908-1919 arasında 1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında olmak üzere dört genel seçim yapılmıştır. 1908 seçimine İttihat Ve Terakki Cemiyeti rakipsiz girmiştir. "Dayaklı ve Sopalı Seçim" olarak bilinen 1912 seçiminde muhalefet çok az mebusluk kazanabilmiştir. Meclisin feshi sonucu yapılan 1914 seçimlerinde yine İttihat Ve Terakki Cemiyeti hâkimken, 1919 seçimleri Müdafaayı Hukuk ekseninde gerçekleşmiştir. Bu dönemlerin Belediye Başkanları; Hüseyin Paşazade Neşet

Bey, Hacı Hüseyin Ağazade Halil Ağa, Parmaksızzade Şeyh Müslüm Efendi ve Yağlıcızade Hacı Ahmet Efendidir.

Halep mebusu olarak Urfa'dan seçilen mebuslar 1908 yılı seçiminde Şeyh Saffet Efendi ve Kürkçüzade Mahmut Nedim Efendi; Urfa mebusu olarak 1912 ve 1914 seçimlerinde seçilenler ise Şeyh Saffet Efendi ve Kürkçüzade Ömer Edip Efendi'dir.

Gergin ve çalkantılı on yılın uğultuları, özellikle İttihatçı/İtilâfçı tartışmaları Milli Mücadele yıllarında şehrin hafızasını meşgul etmektedir. Urfa, Fransız işgali altındayken bile eşrafın iki gruba bölündüğü askeri raporlara, kayıtlara geçmiştir. Sözelimi İtilâfçı olarak bilinen eşraftan dört şahsın, Anadolu Hareketiyle işbirliği yaptığı isnadıyla ihbar ettikleri Siverekli Ali Efendi ve Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey aynı gerekçeyle Fransızlarca tutuklanmıştır. Şehit Nusret Bey, Müftü Hasan Efendi'ye yazdığı mektuplarda bu durumlardan duyduğu derin üzüntüyü acı acı anlatmıştır: “..Urfa parça parça oldu. İtilâf fırkaları, bilmem ne cemiyetleri cereyanlarına meydan vererek nifak yolunu tuttu. Memleketin uçuruma gittiğini kimse görmek istemedi..”³

1919 yılı sonbaharında, 4. ve son Osmanlı Meclisi Mebusan seçimi için Urfa'da ciddi hareketlenme vardır. Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey 17 Aralık 1919 tarihinde mebus seçimi için adaylığını koyanların listesini Dahiliye Nezareti'ne bildirir: Urfa İdadisi eski müdürü, şimdi Darülmualimin-i Âliye tarih muallimi İhsan Şerif, Üsküdar mahkeme azasından Birecikli Askerizade Abdulmecit, Urfalı Harranşeyhizade Abdulkadir Mithat Efendi, 24. Fırka Asker Alma Reisi Kaymakam İlyas Bey, Berazi Aşiret Reisi Şahinbeyzade Mustafa Bey, Suruç ve Birecik Savcısı Urfalı Arabizade Yusuf Efendi, Sivas İstinaf Mahkemesi Savcılığından emekli Urfalı Nabi Efendi ve Ali Yaver Efendi.

Ancak başvuru yapan başka adaylar da vardır. İstanbul Hukuk Fakültesi muallimlerinden Urfa'lı Hocazade Şükrü Nasih Bey,

eşraftan Siverekli Ali Efendi, sabık Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi, Milli Kongre Reisi Es'ad ve Umumi Doktor Mustafa Hulûsi Beyler de Urfa mebusluğuna aday olmuşlar, mebusluğa seçilenler Hoca-zade Şükrü Nasih Efendi ile Siverekli Ali Efendi⁴ olmuştur.⁵

Şükrü Nasih Bey'in Meclis-i Mebusan'a kabulünde pürüzler çıkmıştır. Mebus adaylarından Yaver Efendi, Şükrü Nasih Efendi hakkındaki birçok iddia yanında Harran Kaymakamlığı'nca mebus seçimlerine fesat karıştırdığı iddiasıyla Meclis Başkanlığı'na başvurur. Komisyonunda yapılan görüşmeler sonunda 9 çekimser ve 12 leh-teki oylarla Şükrü Nasih Bey'in mebusluğunun kabulünün genel kurula arzına karar verilir. Genel kuruldaki görüşmeler sırasında Gümüşhane Mebusu Zeki Bey, dokuz çekimser oyun çok önemli olduğunu ve çekimser kalanların genel kurula açıklama yapmasını ister. Edirne mebusu Şerif Bey, gereken incelemenin yapıldığını, çoğunluk kararı bulunduğunu, çekimser oyun sebebinin açıklanması diye bir teamülün bulunmadığını, aleyhe oy verme halinde açıklama yapılmasının söz konusu olduğunu belirtir. Oylama sonucunda, “çoğunluk var”, “yok” sedaları arasında Şükrü Nasih Bey'in mebusluğu çoğunlukla kabul olunur.⁶

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da toplanacak olan BMM'ne katılacak mebuslar için işgal altındaki Urfa'da 4 Nisan 1920'de seçim yapılır. Seçim tutanağına göre; yapılan oylamada Sancak merkezi İdare Meclisi, Belediye Meclisi, Merkez Heyeti Meclisi ile Sancak merkez ilçesi ikinci seçmenleri önünde yapılan gizli seçim ve Suruç, Birecik ve Harran ilçeleri sonucunu gösteren tutanağa göre oylar sayılarak **Ali Saip Bey** (75), Berazi aşiret reisi **Bozan Bey** (70) Urfa Belediye Reisi **Hacı Mustafa Efendi** (71), Urfa'lı **Hacı Es'ad Efendi** (53) ve Birecikli **Hayâli Efendi** (42) oy almış ve I. Dönem BMM üyesi olarak seçilmişlerdir.⁷ Bunlardan Ali Saip Bey ve Bozan Bey bölgede devam eden çatışmalara katılmaları nedeniyle meclisten izinli sayılmışlar, Hacı Mustafa ve Es'ad Efendi uzun süre

Meclis'e devam etmedikleri için 9/10/1920 tarihinde müstafi sayılmışlar, en aktif üye olan Birecikli Hayâlî Efendi ise 1922 yılında vefat etmiştir.

11 Ağustos 1923 günü açılan TBMM'nin II. döneminde seçilen Urfa mebusları, Mustafa Saffet Kemalettin Bey (Yetkin) (Şeyh Saffet Efendi) (1866-1950), Siverekli Ali Fuat Efendi (Bucak) (1876-1941), Hüsrev Bey (Gerede) (1884-1962) ve Yahya Kemal Bey (Beyatlı) (1884-1958)'dir. Bu Meclis 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilân etmiş, Mustafa Kemal Paşa ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Budapeşte elçiliğine atandığı için 22/05/1924'de istifa eden Hüsrev Bey (Gerede)'in⁸ yerine yapılan ara seçimde İlköğretim Genel Müdürü Urfalı Mehmet Refet Bey (Ülgen) (1888-1964) ve Varşova elçiliğini tercih ettiği için 23/05/1926'da mebusluktan istifa eden Yahya Kemal Bey (Beyatlı)'in⁹ yerine de Cebelibereket Mutasarrıfı Dr. Mehmet Refet Bey (Topçuoğlu) (1872-1932) seçilmiştir.¹⁰

İttihat ve Terakki Cemiyetiyle Hürriyet ve İtilâf Fırkası kapanmış olmasına rağmen o dönem siyaset meraklılarının ruhlarında yaşamaya devam etmektedir. 17 Kasım 1924'de kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ülkede kurulan ilk şubesi Urfa'da açılmıştır¹¹. Tanin Gazetesi kurucuları şöyle açıklamıştır: "Urfa vilayeti eşrafından Hacı Hüseyinağazade Hasan Ağa'nın riyasetinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Urfa Şubesi Heyeti İdare azalığına eşraftan sabık Halk Fırkası Reisi ve Urfa müdafilerinden Hacı Mustafa Kâmil ve eşraftan Hacı Ateşbeyzade Tahir Beylerle Alaybeyizade Mahmut, Harranşeyhi oğullarından Hayati, Şeyho Ramazan, Tüccardan Güllüzade Osman ve Eskicizade Bekir Efendiler seçilmiştir."¹² Gereken usulî işlemlerden sonra 20 Aralık 1924 tarihinde Urfa Şubesi'nin resmi açılışı yapılmıştır. Urfa ve Siverek'te örgütlenmeyi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası sorumlu kâtibi sıfatıyla Urfa mutasarrıflığı da yapmış bulunan emekli kurmay Yarbay Fethi

Bey yapmıştır. Şeyh Sait isyanı sırasında kurulan Şark İstiklâl Mahkemesinde “..Mensup olduğu siyasi partinin cemiyet teşkilatını icra esnasında dini ve mukaddes olan dini hisleri alet ederek halk arasında nifak ve şikak yaratmaya teşebbüs ve cür’et eylediği” iddiasıyla tutuklu olarak yargılanan Ferhi Bey, 5 sene kürek cezasına çarptırılmıştır.¹³ Mahkeme bu kararında mahkemenin yargı çevresinde bulunan şubelerinin kapatılmasına da karar vermiştir. Bu dönemin belediye reisleri; Arabizade Reşit Efendi ve Cindoğlu Kasım Bey’dir.

Zaman, Millî Mücadele’de var güçleriyle çalışan eski dostları da birbirinden soğutur. Husumetler, kırgınlıklar, ihbarlar İstiklâl Mahkemesine kadar ulaşır.

Ağırlığını Şeyh Sait İsyanı sanıklarının ve Terrakîperver Fırka ile ilişkisi bulunanların yargılamalarının oluşturduğu Şark İstiklâl Mahkemesi’nde, Sabık Belediye Reisi Hacıkâmilzade Hacı Mustafa Efendi de “..Muhtelif tarihlerde ahaliyi yekdiğeri aleyhine katle tahrik eyledikleri ve Hükümet-i Cumhuriye aleyhinde buldukları iddiasıyla” ve Kürt Teali Cemiyeti’nin kurucusu olmakla yargılanıp beraat eder. Hacı Mustafa, yargılaması sırasında Urfa’daki hocalardan şikâyet edip mebus Ali Efendi’nin Kürtçülük yaptığını, daha önce de bu durumu parti merkezine ihbar ettiğini söyler.¹⁴ Benzer nitelikteki siyasi nedenlerle ihbar edilip suçlanan ve İstiklâl Mahkemesi’nde yargılanıp beraat edenler arasında Badıllı aşireti reisi Sait Bey, İzollu aşireti reisi Zülfikâr Ağa ve oğlu Bozan Ağa da vardır.¹⁵

1 Ekim 1927’de başlayan TBMM III. Döneminden itibaren mebus listelerinde yerel şahsiyetler giderek azalacaktır. Bu dönem, Vilâyet iken Urfa’nın ilçesi yapılan Siverek’le birlikte Urfa’nın mebus sayısı 5’e çıkmıştır. Mebuslarımız, Ali Saip Ursavaş, Ferit Celâl Güven, Mahmut Odabaşı, M. Refet Ülgen ve M. Refet Topçuoğlu’dur.

1927 yılı İl Genel Meclisi seçiminde; üyeliklere Siverek’ten İrfan Gazetesi sahibi Siret, alay kâtipliğinden emekli Hakkı,

Abdulgafur; Hilvan'dan mülkiye kaymakamlığından müstafi Hasan, Viranşehirden Kürkçüzade Celâl Nedim, Harran'dan Hacı Ramazan Efendizade Mehmet Emin, Suruçtan Müftüzade Abdurrahman ve Mahmet, Yaylak'tan Belediye reisi Kasım, Birecik'ten Hacı Rifat, Ali Halil, Çelebi Beyler seçilmişler ve İl Genel Meclisi, yeni inşa edilen binasında 22 Ocak 1927 cumartesi günü saat 14.00 de toplanmıştır.¹⁶ Daimi Encümen üyeliklerine Müslüm (Urfa), Hakkı (Siverek), Hacı Rifat (Birecik) ve Mehmet Faik (Suruç) seçilmişlerdir.¹⁷

Halk Fırkası reisi Yusuf Kâmil, 15 Şubat 1927 tarihinde yapılacak seçim için müddetlerini tamamlayan Belediye Meclisi'nin 4 üyesinin yerine gösterilen 8 adayı şöyle açıklar: Hocazade Nureddin Nabi, Azabistanağasızade Ömer Nafi, Hacıkâmilzade Müslüm Kâmil, Hacı Eyüzbade Halil, Güllüzade Hacı İbrahim, Hacı Fazlı Efendizade Abdülkadir, Muhtarzade Halil ve ihtiyat zabitlerinden Müslüm Süleyman Efendi.¹⁸ Belediye Meclisi, seçim sonrası yapılan toplantıda Azabistanağasızade Ömer Nafi Bey (Alpan)'ı başkanlığa seçmiştir. 1927 yılının sonlarına doğru yayınlanan Urfa Salnamesi, Belediye Meclisinin şu üyelerden oluştuğunu yazar: Ömer Nafi Bey, Kasım Bey, Ahmet Efendi, Hacı İmam Nebo, Hasan Selâhattin Efendi, Hacı İbrahim Efendi, Halil Efendi, Hacı Es'at Bey.¹⁹

Bu arada Ankara'da Fırka'nın Büyük Kongresi için hazırlık yapılmaktadır. Büyük Kongreye katılmak üzere 9 Mayıs 1927'de Ankara'ya hareket eden Urfa delegeleri Hacı Müslüm (Alpan) ve Müslüm Kâmil (Yetkin) Efendiler Kongrenin Haziran ayına ertelenmesi nedeniyle Adana'dan geri dönerler.²⁰ Haziran ayına ertelenen kongreye katılmak üzere Urfa'dan yola çıkan delegeler bu kere Urfa Gazetesi yöneticisi Nureddin Nabi Bey (Akçar) ve Sanatlar Ocağı Müdürü Naci Veli Bey'dir (Balak). Ancak kongrenin tekrar ertelenmesi

nedeniyle 23 Haziran 1927 Perşembe günü onlar da Urfa'ya dönerler.²¹

TBMM 2. Döneminin çalışmalarına 26 Haziran 1927'de son verilir. Nutuk'un okunduğu Fırka Büyük Kongresi ise seçimlerden sonra 15-20 Ekim 1927'de Ankara'da toplanır. Büyük Kongre için Ankara'ya giden Urfa delegeleri Nureddin Nabi (Akçar) ile Hacı Müslüm (Alpan) dır.²²

Urfa'da Cumhuriyet Halk Fırkası, bu tarihlerden sonra 20 yıla yakın bir süre tek parti döneminin tek siyasi aktörüdür. Siyasi faaliyet tek parti döneminin olağan âyinleri içinde durağan bir şekilde devam etmekte, parlamento seçimlerinde -1946'ya kadar- Ankara'dan tayin edilen halkın tanımadığı milletvekilleri temsil görevini yapmakta, Belediye seçimleri ise olağan seyri içinde ve parti gözetiminde devam etmektedir.

1 Kasım 1927 III. Dönem seçimlerinde seçilen mebuslardan Urfa Vilâyeti doğumlu iki üye vardır: Urfalı Refet Bey (Ülgen) ve Siverekli Mahmut Efendi (Odabaşızade). Diğer üyeler: Ali Saip Ursavaş, Dr. Refet Topçuoğlu, Ferit Celal Güven'dir. Ömer Nafi Alpan'dan sonra Belediye Başkanlığı yapan kişiler ise Yorgancızade İbrahim Efendi (1928-1930) ve onu takiben Kürkçüzade Celal Nedim Efendi'dir.(1930-1933)

4 Mayıs 1931 IV. Dönem seçimlerinde seçilen mebuslardan Urfa Vilâyeti doğumlu yine iki üye vardır: Urfalı Refet Ülgen ve Siverekli Mahmut Efendi (Odabaşızade). Diğer Üyeler: Ali Saip Ursavaş, Dr. Refet Topçuoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Behçet Günay'dır. 1933-1946 dönemin Belediye Başkanı ise Ömer Alay'dır.

1 Mart 1935 V. Dönem seçimlerinde seçilen mebuslardan yalnızca Refet Ülgen Urfa doğumludur. Diğer Üyeler: Ali Saip Ursavaş, Mehmet Emin Yurdakul, Behçet Günay, Fuat Gökbudak, Ahmet Yazgan, Muhittin Dinçsoy'dur.

3 Nisan 1939 VI. Dönem seçimlerinde seçilen mebuslardan yine yalnızca Refet Ülgen Urfa doğumludur. Diğerleri: Ali Saip Ursavaş, Mehmet Emin Yurdakul, Razi Soyer, Ahmet Yazgan, Şeref Uluğ, Hüseyin Sami (İşbay) Coşar'dır.

8 Mart 1943 VII. Dönem seçimlerinin Urfa doğumlu tek mebusu ise, Meclisi Mebusan ve TBMM 2. Dönem üyesi Şeyh Saffet Efendi'nin oğlu Ord. Prof. Dr. Suut Kemal Yetkin'dir. Diğerleri: Razi Soyer, Hüseyin Sami (İşbay) Coşar, Ahmet Kutsi Tecer, Kâzım Berker, Esat Tekeli'dir.

1946 yılı başlarında kurulan Demokrat Parti (DP) Urfa'da da büyük ilgi ve heyecanla karşılanır. Uzun süre milletvekili listelerinde yer alamayan Urfalılar bu seçimde aday olurlar.

5 Ağustos 1946 VIII. Dönem seçiminde 7 milletvekilinin 5'ini Urfalılar oluşturur: Osman Ağan, Atalay Akan, Vasfi Genger, Hasan Oral, Suut Kemal Yetkin. Diğerleri: Esat Tekeli ile Razi Soyer'dir. Dönemin Belediye Reisleri ise Av. Fazıl Kürkçüoğlu ve onun istifası üzerine seçilen Celal Güllüoğlu'dur. (1947-1950)

Hâlbuki 1943 seçimlerinde, 6 milletvekilinden yalnızca birisi (Suut Kemal Yetkin) Urfalıdır. Demokrat Parti'nin kuruluşuyla birlikte yerel mebus adaylığına itibar artmış olup, bu şehrin siyasetle yeniden tanışması demektir. Cemil Hacıkâmilioğluna göre CHP'ne karşı güçlü adaylar arayan DP il başkanı noter Reşit Kemal Timuroğlu ve arkadaşları, müftü Mustafa Kâmil'in oğlu ünlü vaiz Urfalı Mahmud Kâmil'i (Toker) aday olması için Urfa'ya davet ederler. Arabalarla Akçakale'ye akın edip trenle gelen Mahmut Kâmil'i karşılayan Urfalılar, Urfa'ya büyük bir kalabalıkla girince il başkanı rahatsız olur ve Mahmut Kâmil'in adaylığını engeller.²³ Şehirde lehine güçlü bir rüzgâr esmesine rağmen adaylığı gerçekleşmeyen Mahmut Kâmil bir süre daha kaldığı doğduğu Urfa'da 65 yaşında vefat eder.

14 Mayıs 1950 IX. Dönem seçimlerinde DP %51.9, CHP ise %48.1 oy alır. DP'den 6 milletvekili: Necdet Açısal, Feridun Ayalp, Feridun Ergin, Reşit Kemal Timuroğlu, Hacı Ömer Cevheri, Mehmet Celal Öncel seçilir. CHP'den 1 Milletvekili Hasan Oral seçilir. Demokratlar milletvekillerinin hemen hepsini çıkardıkları bu sonuçtan çok memnundur. Mâni bile dizerler: "Kargalar kağıt kağır/İsmet kulağıy sağır/Demirkırat kazandı/Çık dama haho çağır". Bu dönem Belediye Reislığı yapanlar da Reşit Akyüz (1950-1953) ve Aziz Özbay'dır. (1953-1954) Ama DP'lilerde teşkilat ve mebus adaylarıyla ilgili hoşnutsuzluk vardır. 1954 seçimlerinden önce, Türkmen Sineması'nda (şimdiki Şair Nabi Kültür Merkezi) yapılan parti kongresinde parti erkânının konuşmalarından sonra konuşma masasına çıkan Mehmet Hatipoğlu'nun kısa konuşmasında "Sizlere genel başkanın selamlarını iletiyor, kongrenin gürültüsüz, sükûnet ve memnuniyet içinde geçmesini temenni ediyorum" dedikten sonra çıplak tabancasını masanın üzerine bırakıp aşağı inmesi vaktinde Urfa'da epey konuşulmuştu. Hatipoğlu 1954 seçimlerinde milletvekili seçilmiştir. Aziz Özbay'ın milletvekili seçilmesi üzerine de Belediye Reislığına Reşit Rastgeldi seçilir. (1955)

2 Mayıs 1954 X. Dönem seçimleri öncesinde aday listelerinden memnuniyetsizlik duyanlardan bir grup tarafından Müstakilleri Destekleme Cemiyeti kurulur. Urfa'nın yerlisi olup Urfa dışında ikamet eden eğitimli insanlarla adaylık imkânı bulamayan ilçeli şahsiyetlerden oluşan²⁴ Cemiyet seçime katılır, ancak adayları başarılı olamaz. Bu seçimde; Hasan Oral, Feridun Ayalp, Feridun Ergin, Celal Öncel, Saim Önhan, Mehmet Hatipoğlu, Aziz Özbay, Muzafer Timur Milletvekili seçilir.

27 Ekim 1957 XI. Dönem seçimlerinde DP listelerindeki memnuniyetsizlikle genel siyasi ortamla birleşince Urfa'da DP seçimi kaybeder ve 9 milletvekilini de CHP çıkarır. Osman Ağan, Atalay Akan, M. Yaşar Alhas, Aziz Gökkan, Dr. İbrahim Ethem Karakapıcı, Esat Mahmut Karakurt, Abdullah Köksal, Abdurrahman

Odabaşı ve Ömer Yüksel milletvekili seçilir. 1957 seçimlerinin sürprizi; CHP Suruç teşkilatının, DP'den aday olması halinde oyların bölüneceği gerekçesiyle adaylığında ısrar ettiği Dinai Aşireti'nden Ömer Yüksel'in son anda CHP listesinde yer almasıydı. Ömer Yüksel, DP'den 8 bin fazla oy alarak 9 Milletvekilinin tamamını çıkaran CHP'den seçildikten kısa bir süre sonra istifa ederek DP'ye geçmişti. Dönemin Belediye Başkanı ise Hacı Tevfik Saraç'tır (1956-1957).

Bu dönemin renkli siması her seçimde bağımsız aday olan Mustafa Bozcan'dır. Kazandığı bir Belediye seçimi sandıkta kaybettirdikten sonra²⁵ ruhsal yapısı zedelene merhum Bozcan ölünceye kadar her seçimde aday olmuştu. Mücadeleci ve samimiyet dolu bir yapıya sahip olan Bozcan, 1960'lı yıllarda senatör adaylığı için yaptığı başvuruyu reddeden il seçim kurulu kararına karşı yüksek tahsil şartının demokrasiye ve milli irade kavramına aykırı olduğu gerekçesiyle Yüksek Seçim Kurulu'na itirazda bulunmuştu. Hatırı sayılır bir serveti bu yolda tüketen Mustafa Bozcan Urfa'ya gelen her devlet adamına elindeki vesikalarla Urfa'nın sorunlarıyla ilgili sorular sorduğu için son zamanlarda ne zaman Urfa'yı bir devlet adamı ziyaret etse, o emniyet görevlilerince özel bir odada misafir edilirdi. Her sabah fôtr şapkası, boyalı ayakkabıları, lacivert takım elbise, kravat ve beyaz gömleğiyle sokağa çıkan Bozcan, seçimler öncesinde sık sık yaptığı miting konuşmaları ve önerileriyle çok çeşitli şakalara muhatap olmuştu. 1976 yılında 65 yaşında ölen ve dedesinden dolayı Beyzo Mustafa diye anılan Mustafa Bozcan, bir mitinginde Urfa'nın su sorununu nasıl çözeceğini anlatırken "Balıklıgöl'ü kaleye çıkaracağım, oradan şehre su vereceğim" deyince muzip dinleyicilerden birinin "Ya balıkları ne yapacaksın?" sorusuna verdiği esprili ve soru sahibini pişman eden cevapla da hatırlanıyor.

27 Mayıs darbesine kadar geçen süre ocak-bucak çekişmeleri, "Demirkırat-Halkçı" kutuplaşmalarıyla geçmiştir.

Urfa'nın siyasi hayatında 1960 darbesi öncesi en önemli olay Belediye Meclisinin yapmış olduğu olağanüstü toplantıda Belediye Reisi (1957-1960) Cemil Hacıkâmiloglu'nun başkanlıktan düşürülmesiydi. Belediye azalarınca, hariçten şehrin avukatlarından Reşit İpek'in Belediye Reisi olmasına karar verilmişti.

1960 darbesi sonrası Kurucu Meclis için yapılan seçimde Av. Vasfi Gerger Urfa temsilcisi seçildi.

Urfa Erkek Sanat Enstitüsü'nde Kurucu Meclisin açılışı münasebetiyle yapılan bayram saat 10.00'da istiklal marşıyla açıldığında marştan sonra ESE Müdürü Nihat Kubilay²⁶ çocukların bayramını kutlayıp “Bugün Türk milletinin ölmez atanın Türk gençliğine olan en neşeli günüdür. Bugün ikinci cumhuriyetin ilan günü, yeni anayasa günü ve geleceğimizi temsil edecek olan Kurucu Meclisin kurulacağı gündür. Biz buna ihtilal değil inkılâp demeliyiz. İnkılâpla hapishanelerde çürüyen basın mensupları kurtuldu” demiş ve aynı gün birçok yerde toplantılar yapılmıştı.

9 Temmuz 1961 de yapılan Anayasa oylamasında Urfa'da 162.410 seçmenden 132.153 ü seçime iştirak etmiş, 106.005'i “evet”, 26.148'i “hayır” demişti.

Yeni dönemin Urfa'da kurulan partilerinden biri de Yeni Türkiye Partisiydi. Müteşebbis Heyet 15 kişiden mürettep olup Av. Celal Öncel, Av. Şekip Süelkan, Av. Halil Balkıs, Av. Kemal Badıllı, Aziz Özbay ve 10 kişi de çiftçi idi.

15 Ekim 1961 de XIII. Dönem Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimleri birlikte yapıldı. Milletvekilliğine CHP'den Osman Ağan, Atalay Akan, Bekir Sami Karahanlı, Sabri Kılıç; YTP'den Celal Öncel, Kemal Badıllı ve AP'den Kadri Eroğan seçildi. Cumhuriyet Senatosuna ise CHP'den Esat Mahmut Karakurt ve M. Vasfi Gerger seçilmişlerdi.

Yeni dönemin siyasal havası içinde 11 Nisan Çarşamba günü “Şehitlik” ve “Devrim” adı verilen iki okul açılırken yeni atanan ve

kendisine 'paşam' denilmesini isteyen Urfa valisi Alaattin Kırıl gazetelerin diline düşmüştü. Bir gazetecinin anlattığına göre; Vali Paşa, 31 Ağustos günü saat 08.40 da, daha önceleri bekârlar giremez levhası koyup kaldırdığı Belediye Bahçesindeki Atatürk büstünün önüne masasını koymuş, YTP milletvekilleri Kemal Badıllı ve Celal Öncel ile sohbet ederken bir berber gelecek saat 08.50 den 10.00'a kadar Vali Paşa'yı saç ve sakal traşı yapmıştı. Milletvekilleriyle sohbetin devam ettiği tıraş sırasında Vali Paşa da berber de beyaz önlüklü idi. Ve vatandaş vilayet makam odasının önünde derdini anlatmak için bekliyordu. Vali tabii ki bu habere çok sinirlenmişti.

Seçimden 4 milletvekili ile çıkan CHP kısa bir süre sonra kaynamaya başlamıştı. Gürültülü bir hava içinde cereyan eden İl kongresinde senatör Esat Mahmut Karakurt konuşurken delegeler "seni istemiyoruz" diyerek salonu terk etmişlerdi. Urfalılar en çok Esat Mahmut Karakurt'un kendilerine hitap ederken "babamın hemşehrileri"²⁷ demesine bozulmuşlardı. Milletvekili Osman Ağan kongreye katılmamıştı. CHP'li Mustafa Dışlı "İsmet Paşa sabrın sembolüdür ama millerin sabrı tükendi" demişti.

17 Kasım 1963 tarihinde yapılan Belediye seçimini şehirde kısa sürede güçlenen AP kazandı. CHP'den Dr. İbrahim Ethem Karakapıcı ile AP'den Mustafa Kılıç'ın arasında geçen ve Mustafa Kılıç'ın reis seçilmesiyle sonuçlanan seçime katılım % 45 olmuş, AP: 6.482, CHP: 3.139, YTP 411, Mustafa Bozcan: 281 oy almıştır. Belediye Reisi Kılıç, kısa bir zaman sonra eski Belediye Başkanı ve üyelerini mahkemeye verdi. Adnan Menderes'in Londra uçak kazasını müteakip yurda dönüşünde Urfa adına karşılamaya giden Başkan Cemil Hacıkâmiloğlu ve 16 eski meclis üyesinin belediye otobüsüyle seyahat ettiklerinden Kılıç tarafından haklarında Asliye Hukuk Mahkemesinde 11.216 TL 56 kuruş alacak davası açılmıştı.

1965 milletvekili seçimleri yaklaştığında CHP hala kaynıyordu. Partideki bazı kişilerin yönetimini tahakküm olarak kabul eden bazı

delegeler işbirliği yaparak o kişilerin gösterdiği adayları önseçimde çizip yerine kimsenin şans vermediği Viranşehirli Mahmut Çetin'i yazmışlar ve 2. Sıraya çıkarmışlardı.

10 Ekim 1965'te XIII. Dönem Urfa'da seçim sonuçları belli olduğunda AP 2 (Cemal Güven ve Necmettin Cevheri), CHP 2 (Atalay Akan ve Mahmut Çetin), YTP 1 (İ. Halil Balkıs) Milletvekili çıkarmış; 2 milletvekilliği Milli Bakiye'ye kalmış daha sonra Milli Bakiye'den AP'den Ramazan Tekeli, TİP'den Behice Boran Urfa milletvekili olmuştur. Atalay Akan vefat edince yapılan ara seçimde ise yerine Av. Hüsamettin Köran seçilmişti.

1966 Senato seçimlerinde; Urfalılara "babamın hoş hemşehirleri" diye hitap eden Urfa senatörü Esat Mahmut Karakurt Cumhuriyet Senatosu önseçiminde seçilememişti, Senato'ya 1966'da AP'den Hasan Oral, CHP'den İbrahim Ethem Karakapıcı seçilmişti.

12 Ekim 1969 XIV. Dönem seçimlerinde AP 4 (Necmettin Cevheri, Bahri Karakeçili, Dr. Mehmet Ali Göklü, Mehmet Aksoy), CHP 2 (Vehbi Melik, Necati Aksoy) milletvekili çıkarmıştı. 1969 seçimleri de partilerde ön seçim tartışmalarıyla geçti. 1961 seçimlerinde CHP'den milletvekiliseçilmiş olan Sabri Kılıç, ön seçimlerde Necati Aksoy ve Vehbi Melik'in ilk iki sırayı paylaşmaları üzerine kendisine karşı anlaşma yapıldığı düşüncesiyle kardeşi Reşat Kılıç'ı Suruç'tan bağımsız aday olarak çıkardı. 10 bin civarında oy alan Reşat Kılıç nedeniyle CHP ciddi oy kaybına uğradı. AP 4 milletvekili çıkardı.

1973 Belediye seçimleri öncesinde Urfalıların yine aday dertleri depreşmişti. 1963 ve 1968 Belediye seçimini AP'den kazanarak 10 yıl Belediye Reisliği yapan Mustafa Kılıç'ın yeni kurulan DP'ye geçip Milletvekili adayı olması sonucu yapılacak Belediye seçiminde partilerin belirlediği adayların kendilerini temsil etmediğini düşünen Urfalılar, Urfa'nın dertlerini ve dileklerini partiler üstü bir

anlayışla ele almak ve bu derlere halkla beraber olunduğu takdirde çare bulunacağına inananların kurduğu UMUD (Urfa Mücadele ve Uyanış Derneği) öncülüğünde bir hareket başlattı ve Kadri Barut'u Belediye Başkan adayı olarak gösterdiler. 1973 seçimi bağımsız belediye başkan adayı Kadri Barut kazandı. CHP adayı Mithat Melik, AP adayı Cemal Güven, DP adayı Av. Mustafa Kemal İzol, MSP adayı Selim Görgün, Bağımsız adaylar Haydar Rastgeldi, Selahattin Günbay, Mahmut Celal Öncel ve Mustafa Bozcan seçimi kaybettiler. Bağımsızlar; Kadri Barut: 3.960, Haydar Rastgeldi: 772, Mustafa Bozcan: 3, Selahattin Günbay: 44, MSP-Selim Görgün: 2.674, CHP-Mithat Melik: 2.552, DP-M. Kemal İzol: 1.487, AP-Cemal Güven: 1.481 oy almışlardı.

14 Ekim 1973 XV. Dönem Milletvekili seçiminde ise AP'den Necmettin Cevheri, Mehmet Celal Bucak ve Mehmet Aksoy. CHP'den Celal Paydaş ve Necati Aksoy, MSP'den Abdulkadir Öncel ve DP'den eski belediye reisi Mustafa Kılıç parlamento seçilmişlerdi.

14 Ekim 1973 Senato seçimini AP'den Hasan Oral ve İbrahim Halil Balkis kazandılar. İbrahim Halil Balkis'in vefatı üzerine 1975 yılında yapılan Cumhuriyet Senatosu ara seçimini CHP'den Abdulgani Demirkol kazandı.

1973 sonrası oluşan hükümetler, CHP-MSP ortaklığı, MC Hükümeti'nin Urfa'ya yansıyan yüzü Toprak Reformu idi. CHP-MSP ortaklığı sırasında uygulamaya konulan Toprak Reformu Uygulaması siyasete derinden etkileriyle sürekli gündemdeydi. CHP-MSP hükümetinin istifasıyla oluşan 1. MC hükümetiyle Urfa'daki Toprak Reformu uygulaması MHP'li bakan Mustafa Kemal Erkovan yönetimine geçti. Urfalı toprak sahipleri uygulamada sağlanan esneklik nedeniyle bu değişimden memnun kaldı. MHP bu nedenle Urfa'da siyasal olarak güçlendi, ama bu milletvekili çıkarmaya yetmedi.

5 Haziran 1977 XVI. Dönem seçimlerinde AP:3, Necmettin Cevheri, Mehmet Aksoy, Mehmet Celâl Bucak; CHP:3, Celâl Paydaş, Sabri Kılıç, Ahmet Melik; ve MSP:1, Salih Özcan'ı parlamento'ya gönderdi. Bu seçimde AP'de de ön seçim tartışmaları vardı. 1973 ön seçiminden 2. sırada çıkıp milletvekili seçilen Siverekli Mehmet Celal Bucak 1977 ön seçiminde 3. sıraya düşürülünce onun oyuna getirildiğini düşünen aşiret taraftarları AP İl Binasını bastı. Her sosyal tabakasında çok sevildiği Siverek, bunu onur mücadelesi yaparak Bucak'a büyük destek verdi ve Urfa merkezinde oy oranı %30'u bulmayan AP Siverek'te aldığı 17 bin oyla %51 oranını yakaladı ve M. Celal Bucak 3. sıradan tekrar AP milletvekili seçildi. Bu seçim, MSP adayı Salih Özcan'la birlikte şehirdeki dini duyguyla kırsaldaki etnik duygunun harmanlandığı ve etkili olduğu bir seçimdi. CHP yönündense gençliğin müthiş enerjisinin Ecevit rüzgârıyla harekete geçirildiği ve 1965 ten beri ilk kez oy sayısında AP'nin önüne geçildiği bir seçimdi. Bu enerji CHP'ye 6 ay sonra yapılan Belediye Başkanlığı seçimini de kazandıracak, Feridun Yazar Belediye Başkanlığına seçilecekti.

1980 yılına bu parlamenterler ve Belediye reisleri ile giren Urfa, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra yapılan 1983 milletvekilliği seçimine kadar seçimlerden uzak kaldı.

12 Eylül 1980'den sonra kurulan Danışma Meclisi'nde ise Urfa, Nihat Kubilay ve Mehmet Velid Köran tarafından temsil edildi.

اورشتر سنجاقی بموقلفی ایچون اجرا قلان اتخابده شیخ سعید افندیك سماءتیرای ایله احراز اکثریت ایلدی هیئت
تفتیشیه دن تنظیم وتودیع اولان سا... تاریخچه تاریخی مضیظه مفادندن اکلشلمش اولمه اتخاب دیوان قانونك الی بئنجی مادمی
موجبجه کیفیق متضمن اشبو مضیظه بالتظیم داخلی نظارت جلیهسنه تقدیم قلدی سا... تاریخچه

<p>ادرسه شیخ واللهی</p> 	<p>تفتیشیه</p> 	<p>موسسه مفتیله</p> 	<p>مکتب ایدیه تحریرات مدیری</p> 	<p>مکتب ایدیه مفتی</p> 	<p>مکتب ایدیه تحریرات مدیری</p> 	<p>مکتب ایدیه تحریرات مدیری</p> 	<p>مکتب ایدیه تحریرات مدیری</p>
<p>مکتب ایدیه تحریرات مدیری</p> 	<p>مکتب ایدیه تحریرات مدیری</p> 	<p>مکتب ایدیه تحریرات مدیری</p> 	<p>مکتب ایدیه تحریرات مدیری</p> 	<p>مکتب ایدیه تحریرات مدیری</p> 	<p>مکتب ایدیه تحریرات مدیری</p> 	<p>مکتب ایدیه تحریرات مدیری</p> 	<p>مکتب ایدیه تحریرات مدیری</p>
<p>هیئت تفتیشیه رئیس</p> 	<p>هیئت تفتیشیه اعضاء</p> 						

Şeyh Saffet Efendi'nin seçim mazbatası
Ek -1

ارشد سنجانی بموافقی ایچون اجرا قنآن انتخابه شمریبه الفدینک تسمیررای ایله احراز اکثریت ایلدی بیئت
تقییه دن تنظیم و تودیع اولقان ساریلر کیمه تاریخل مضیبه مفادندن اکلانلمش اولمه انتخاب میوان قانونک الی بشنی مادمسی
موجبه کیفیت متضمن اشبو مضیبه بالتظیم داخلی نظارت جلیه سنه تقدم قلندی ساریلر

اورش ترقی سولیس	توق سالیج	موسسین مفتاحی	نهران مدوی	احداری سیری سلفی	آق قوروس دبیمتجهلیک	زاعنه مریه ایسوسیس
مضی قورلیک عرضی	توق سالیج	امنا	امنا	امنا	امنا	حاصل
بیئت تئشبه رئیس			بیئت تئشبه امنا			

Kürkçüzade Ömer Edip Efendi'nin seçim mazbatası
Ek -2

اشرفی مکتبہ سیویکلی ہندوستان

اور فرسہ سنجائی مہوٹائی ایچون اجرا فلان اتحادہ / علیہ السلام القدرتک لایرورہ رأی ایہہ احراز اکثریت ایلدیکی ہیئت
تختیبہ دن تنظیم و تودیع اولان تاریخل معضله مفادین اکلشلمش اولغله آتخاب مہوٹان قاتونک الی یشنی مادمسی
موجنبہ کیفیق متضمن اشبو معضله بالتظیم داخلہ نظارت جلیہسنہ قدیم قلدی

تلفن والیسی	تلفن	تلفن	تلفن	تلفن	تلفن	تلفن
مفتی	مفتی	مفتی	مفتی	مفتی	مفتی	مفتی

ہیئت تختیبہ اصحاب دانشمند غلام
عہدہ تالیف و تدوین
ادارہ و نگارگری
ادارہ و نگارگری
ادارہ و نگارگری
ادارہ و نگارگری
ادارہ و نگارگری

ادارہ و نگارگری	ادارہ و نگارگری	ادارہ و نگارگری	ادارہ و نگارگری	ادارہ و نگارگری	ادارہ و نگارگری	ادارہ و نگارگری
ادارہ و نگارگری	ادارہ و نگارگری	ادارہ و نگارگری	ادارہ و نگارگری	ادارہ و نگارگری	ادارہ و نگارگری	ادارہ و نگارگری

Sivrekli Ali Efendi'nin seçim mazbatası
Ek -3

Şükri Nasih Efendi'nin seçim mazbatası
Ek -4

Sonnotlar

- ¹ Suna Kili, *Türk Anayasa metinleri*, Ankara 1985, sf.3-21.
- ² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*. İst. 1984; Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İst.1990; Rıza Nur, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası Nasıl Doğdu Nasıl Öldü*. İstanbul, 1996.
- ³ Hasan Açıanal. *Urfa Kurtuluş Mücadelesi* sf.44, 47

-
- ⁴ Siverekli Ali Fuat Efendi'nin mazbatası 09/09/1339 tarihinde Riyaseti Celileye sunulmuş Heyetçe üyeliğe kabul edilmiştir. MMZC Devre:2, İçtima Senesi:1, C:2 İnikat:16
- ⁵ Müslüm Akalın, *Urfa'da Son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimi*, ŞUR-KAV Dergisi, Sayı: 23, Sahife 27-30
- ⁶ MMZC 19/02/1920, Devre:4, İçtima:1, İnikat: 12.
- ⁷ Müslüm Akalın, *Milli Mücadele'de Urfa*, Ankara 2016, sf. 175.
- ⁸ *TBMM ZC18/10/1340 İ:45, C:1, Cilt: 9, Sf. 4*; H. Gerede'den boşalan mebusluk için yapılan ara seçime Refet Bey (Ülgen)'den başka katılan adaylar şunlardır: Şeddadi Aşireti Reisi Casım Ağa, Diyarbakır Bölgesi Maarif Müfettişi Birecikli Ali Rıza Bey ve Urfalı Mithat Ömer Bey (Karakoyunlu). Yahya Kemal Beyatlı'dan boşalan mebusluk için yapılan ara seçimde ise Refet Topçuoğlu'ndan başka katılan tek kişi Yaylak Asuman köyünden Çiftçi Abdulkadirzade Hüseyin Efendi'dir.
- ⁹ *TBMM ZC23/05/1926 İ:106, C:1 C:25, Sf. 419*.
- ¹⁰ *TBMM Albümü*, 1994, sf.71; Işıl Çakan, *Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis*, İst. 1999.; II. Dönem için yapılan seçime katılıp başarılı olmayan adaylar şunlardır: Gazi Mustafa Kemal'in eşi Lâtife Hanım, sabık Besni Kaymakamı Mollazade Abdulgani Bey (Özbay), Urfa Müftüsü Hasan Efendi (Açanal), Ali Saip Bey (Ursavaş), sabık Mardin Ceza Reisi Mehmet Raif Efendi (Akgöl), Müderrisinden Müftücade Abdurrahman Efendi (Aksoy), Çiftçi Hacı Hüseyinağazade Hasan Ağa (Akyüz), Din İşlerinden Hocazade Hacı Hasan Efendi. Bkz. Arda Kanath, *II. Dönem Urfa Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*, Sahife 152
- ¹¹ Müslüm Akalın, *CHF Heyeti İdaresi Karar Defteri*, Ankara 1999, sf.24
- ¹² Nevin Yurdsever Ateş, *Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu ve Terakkiperler Cumhuriyet Fırkası*, İst, 1998, sf. 215.
- ¹³ Vakıf Gazetesi 22/05/1925.
- ¹⁴ Bu ifade, "Urfa mebusu Kürtçülükle itham ediliyor: Şark İstiklâl Mahkemesinden beraat kararı alan Urfa Belediye Reisinin şayan-ı dikkat ifâdâtı" başlığıyla yayınlanır (Vakit, 20. 5. 341) Hacı Mustafa'nın da kurucusu olduğu Kürt Teali Cemiyeti'nden dolayı Hacı Mustafa 1919 yılı ağustosunda Hürriyet ve İtilâf şubesi reisi Haydar Ağa tarafından "Kürt Kulübü adı altında İttihatçılık yapıyor" şeklinde sadaret

makamına şikayet edilmişti. Bkz. BOADH. EUM–AYŞ- 5 Ağustos 1919; D: 17, V: 79). Yargılamaların bitiminden sonra Urfa'dan yapılan sürgünlerde Hacı Mustafa ve kurtuluş savaşının pek çok kahramanı gibi Ali Efendi ve ailesi de yer alır.

¹⁵ Mahmut Akyürekli, *İstiklal Mahkemesi Kararları*, 2014.

¹⁶ *Urfa Gazetesi*, 17 Ocak 1927,

¹⁷ *Urfa Gazetesi*, 07 Mart 1927

¹⁸ *Urfa Gazetesi*, 31 Ocak 1927

¹⁹ *Urfa Hakkında Surname*, İstanbul 1927, sf.155

²⁰ *Urfa Gazetesi*, 16 Mayıs 1927.

²¹ *Urfa Gazetesi*, 27 Haziran 1927.

²² *Urfa Gazetesi*, 10 Ekim 1927,

²³ Cemil Hacıkâmiloğlu, *Şanlıurfa'nın Kurtuluşu ve GAP Projesi*, 3. Baskı Urfa, tarihsiz, sf. 90

²⁴ Akgün, 05/04/1954: Adaylar şunlardı: 1) Aynı zamanda cemiyet başkanı olan ve Urfa'da gazete sahibi ve eczacıyken bir hadîseye karışıp Urfayı terk eden Arabikâtibzade Rifat Efendi'nin oğlu Musa Kâzım Yazgan. 2) Müftü Mustafa Kâmil'in oğlu, Mahmut Kâmil'in kardeşi ünlü edebiyat öğretmeni Cemal Nahit Toker. 3) Güllüzade Hacı İbrahim Efendi'nin oğlu edebiyat doktoru Şükrü Güllüoğlu. 4) Müftü Hasan Efendi'nin oğlu ve 1950-1954 DP milletvekili yüksek mühendis Necdet Açıanal. 5) Suruç'tan aşiret reisi ve daha sonra 1957-1960 CHP milletvekili Ömer Yüksel. 6) Siverek'ten -Eski Bakan'lardan Cenap Gülpınar'ın babası, milletvekili Kasım Gülpınar'ın dedesi- Şeyh Halit Gülpınar. 7) Halfeti'den -daha sonra Urfa milletvekili ve senatörü- avukat İbrahim Halil Balkıs. 8) Siverek'ten Bucak aşireti reislerinden Osman Paşa'nın oğlu, TBMM 2. Dönem Siverek Milletvekili Halil Fahri Gürmen

²⁵ Yanında avukatlık stajımı yaptığım merhum Av. Reşit İpek, Hac dönüşünde bir sohbet sırasında bana "Mustafa Bozcan kazanmıştı, sandık sonucunu biz değiştirmiştik, Allah taksiratımızı affetsin" demişti

²⁶ 12 Eylül darbesinde Urfa'dan Danışma Meclisi üyeliğine seçilmiştir.

²⁷ Esat Mahmut Karakurt, Urfalı Hacı Esat Efendizade Mahmut Nedim Paşa'nın oğludur.

Müslüm C. AKALIN

1955 yılında Urfa'da doğdu. Urfa Lisesi'ni (1970), daha sonra fark derslerini vererek Urfa Öğretmen Lisesi'ni (1972), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni (1975) bitirdi. 1978 yılında kaydolduğu Urfa Barosu'nun 2004-2008 yılları arasında iki dönem başkanlığını yaptı. Halen serbest avukatlık yapıyor. Şanlıurfa Kültür Sanat Eğitim Araştırma Vakfı (ŞURKAV), Şanlıurfa Vakfı, Urfa Kültür Derneği, Şanlıurfa Kültürel Mirası Koruma Derneği gibi yerel sivil toplum kuruluşlarında üye ve yönetici olarak çeşitli çalışmalar yaptı.

1974 yılından itibaren yerel gazetelerde fıkra yazarak gazetecilik yaşamına başladı ve ulusal gazetelerin muhabirliğini yaptı. 1978 yılında yöneticiliğini yaptığı aylık kültür ve sanat

dergisi "Anzılha'da şiir ve denemeleri yayımlandı. Daha sonra çalışmalarını Urfa tarih ve kültürü üzerinde yoğunlaştırdı. Urfa'nın Sesi, Hizmet, Güneydoğu, Olay gazetelerinde köşe yazarları yazdı. Çeşitli ulusal gazete ve dergilerde, çoğunlukla Urfa tarih ve kültürünü konu alan deneme ve makaleleri yayımlandı.

Yayımlanmış olan kitapları:

- 1) Millî Mücadele'de Urfa. 'Anılar-Belgeler' (1985, 5. Basım 2016)
- 2) Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbi'ndeki Savunması. (1992, 2. Basım 2011)
- 3) Urfa Mücahedesi (Millî Mücadele döneminin jandarma kumandanı Bnb. Ali Rıza Bey'in hatıratı) (1995, 2. Basım 2010)
- 4) Urfa'nın Kurtuluşu İle İlgili Belgeler (1997)
- 5) Cumhuriyet Halk Fırkası Urfa Heyeti İdaresi Mukarrerat Defteri (1999)
- 6) Derdim Çoktur Hangisini Yazayım/ Köşe yazıları (2004)
- 7) Urfa Destanı (Millî Mücadele'de Urfa'dan ayrı basım (2008)
- 8) Urfa Kurtuluş Yazıları (2015)
- 9) Üç Hatırat (2017)
- 10) Eski Günlerden Kalan (Şiirler) (2018)
- 11) Urfa Tarihinden Yapraklar (2018)

Ortak Çalışmalar:

- 12) Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Şehir (A. Cihat Kürkçüoğlu-S.Sabri Kürkçüoğlu-Selahattin E. Güler ile birlikte) (2002)
- 13) Millî Mücadele Albümü (A. Cihat Kürkçüoğlu ile birlikte) (2012, 2. Basım 2016)
- 14) Çizgilerle Urfa Kurtuluş Destanı (Y. Sabri Dişli ile birlikte) (2016)
- 15) Başlangıcın Tarihi Şanlıurfa (2018)